శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక

దేశభాష లందుఁ దెలుఁగు లెస్స

సంపుటము ౪౪

సంచిక ౧

సంపాదకవర్గము

ప్రధాన సంపాదకులు :

శ్రీ కిళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు, ఎం. ఏ., బి. యల్.

సహాయ సంపాదకులు :

శ్రీ ఈయుణ్ణి వేంకట వీరరాఘవాచార్యులుగారు, ఎం. ఏ.

శ్రీ విద్వాన్ వేదుల రామచంద్రకీర్తిగారు, ఎం. ఏ. (ఆనర్సు) బి. ఇడి.

శ్రీ వ్యాకరణ విద్యా, భాషాప్రవీణ, చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారు.

శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారు.

విషయసూచిక

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక

(Journal of the Telugu Academy)

చందా సంవత్సరమునకు మూఁడు రూపాయలు

సంపుటము ౪౪ { మన్మథ సంవత్సరము / మార్గశిర-పుష్యమాసములు } సంచిక ౫

స్మృతులు

శ్రీ గోట్టుముక్కుల రామకృష్ణశాస్త్రిగారు 21—1—56 తేదీ రాత్రి (మన్మథనామ సం॥ మార్గశిర శుద్ధ అష్టమి) పదిగంటల వఱకు మిత్రులతోఁ గవితాగోష్ఠి చేసి యా రాత్రియే యాకస్మికముగ దివంగతులైనారని విని నిలువున నీరయిపోతిమి. ఇంతకు నలువది నాల్గు సంవత్సరములుకూడ నిండలేదు. వీరి యకాలమరణ మాంధ్రులకు గుండెపైఁ జలిపిడుగని వేఱే చెప్పనక్కఱలేదు.

శ్రీ రామకృష్ణశాస్త్రిగారికి వైద్యము కులవిద్య. కవిత్వము వెన్నతోఁ బెట్టినది. ఈ రెంటను వీరు సిద్ధహస్తులు. శరీరమునకు, ఆత్మకుఁ గూడ సానందము కూర్చు రక్షకులు.

శ్రీ రామకృష్ణశాస్త్రిగారు కవులు; పండితులు; ప్రతిభా వ్యుత్పత్తులు రెంటను సమపాళ్లుగఁ బుణికి పుచ్చుకొన్న ధన్యజీవులు. తన్మయత—రసార్ద్రిత వీరి సహజగుణములు. అందుండి 'త్వమేవాహం త్వమేవాహ' మని కవితావాగ్దేవి యవతరించినది.

శ్రీ రామకృష్ణశాస్త్రిగారి యష్టావధాన, శతావధాన,రంగములు రసతరంగములు. ఆశుధార కమ్మచ్చున లాగినట్లు తీయపడి ముక్కు తిమ్మనార్యుని 'నభోవాయునిహతిని మొరయు మహతి'ని దలఁపించెడిది.

వీరి చెలిమికలిమిచే మా పరిషత్సభాసమావేశము లోక నిండుఁదన
మును జూఱగొన్నవి. వీరి యకాలమరణముచే మా పరిషత్తు దరిద్రాణ
మయ్యెనని వగచుచున్నాము.

వీరికవన మెంత సరసమో కంఠ మంత మధురము. కాని
వారి కావ్యసారస్యముతోపాటు వారికంఠమాధుర్యముకూడ నేఁటికిని
మా శ్రుతులయందుఁ బ్రతిధ్వనించుచున్నది.

శ్రీ రామకృష్ణశాస్త్రిగారు ఋషి. అరుణాశ్రమము వీరి కవితా
తపోవనము. ఇది కేవలము వీరు తమయుపాసనాస్థితికిఁ బెట్టికొన్న పేరు.
'నడకుదురు'గ్రామము. (తోట్రుపాటు లేని నడతీరుకలది). ఆశ్రమశబ్దమున
కిదికూడ సాకూతముగ జతపడినది. 'పవిత్రసారస్వతోపాసన' దీని
ముఖ్యలక్ష్యము. తమ శ్రావణకావ్యనివేదనమున వీరు 'కవి విశ్వసారథి'
యని యుగ్గడించియున్నారు. అరుణాశ్రమములోని యరుణశబ్దమున
కిది యర్థద్యోతక మగుచున్నది. అరుణుఁడు విశ్వసారథి; కవికూడ నంతే.
అరుణుఁడు తేజోరాశిని వెంటఁబెట్టికొని దిగంతము లుద్దీపితముచేయును.
కవికూడ నంతే. అరుణుని యనూరుత్వము, ఏకచక్రరథత్వము కవి
స్థితిగతులను స్ఫురింపఁజేయుచున్నవి. శ్రీ రామకృష్ణశాస్త్రిగారి కవితో
పాసన యిట్టి స్థాయితోఁ బ్రారంభమైనది.

వెలువడిన వీరి కృతులు రెండు. అవి కుంతి, శ్రావణము. కుంతి
తొలిసారిగ శ్రీ రామకృష్ణశాస్త్రిగారి కళాప్రాభవమును బాఠకులకుఁ
బరిచితముఁ జేసినది. ఇది చిన్నదైనను జాల యపూర్వరచన. ఎంద
ఱెందఱో మహాకవులయు పండితులయు ప్రశంస లందికొన్నది. శ్రావ
ణముకూడ నంతే. ఇది శ్రీరామకృష్ణశాస్త్రిగారు సజీవులై యున్న తమ
వృద్ధమాతాపితల కంకితముచేసినారు. పురాణదంపతులఁబోలు వారి
ఛాయాచిత్రముకూడ భక్తితోఁ గావ్యముఖమున నీయఁబడినది. ఈ
యంకితవిషయము నిట్లు వ్రాసియున్నారు:—

మ. అరుదారన్ బితృపాదపంకజ సపర్యాలక్షితం బైన సుం
దరచారిత్రము గావ్యరూపమున సంధానించి విద్వత్సమా
దరణీయమ్ముఁ బవిత్రమై తనరు తత్కావ్యప్రసూనోత్తమం
బరుదారన్ బితృపాదపంకజసపర్యార్థంబె యోజించెదన్.

పితృభక్తిచేగాక హతాన్మ్యతినిగూడ శ్రవణుని దలఁపించుచున్న శ్రీరామకృష్ణశాస్త్రిగారు తమ కావ్యవర్ణితమైన వృద్ధదంపతుల పుత్రశోకమును బునఃపాకంబునకుఁదెచ్చి మాతాపితల హృదయములలో గరుణరసమును బుటములు పెట్టుచున్నారు—

మ. కొడుకా! యంచు మహోచ్చకంఠముల నాక్రోశించి యాపీనుపైఁ
బడి దోఁగాడుచు నెత్తిమోదుకొని యాపాదంబు నామస్తమున్
వడకుంజేతుల సంస్పృశించుచు మహాబాష్పప్రపూరంబు మైఁ
దడుపన్ బోరున నేడ్చి రెంతయును బుత్రప్రేమ నాదంపతుల్.

శా. ఈ రత్నంబు లభించునంతటిమహాదృష్టంబు..................
....నీవంటి వి
స్తారప్రజ్ఞుఁడు నెట్లుదక్కును? తటిత్ప్రాయమ్ముగా జీవితా
శారూపం బయి వెళ్లె నీవెలుఁగు నిష్క్రాంతంబు నయ్యోన్ ద్రుటిన్

ఈ శోకము కావ్యమున రసము కావచ్చు. జీవితమున దుర్భరము.

నీలకంఠవిజయము, మృచ్ఛకటికము, అద్భుతదర్పణము, నాస్వామి, తుపాను, మొదలగు కృతు లెన్నియో శ్రీ శాస్త్రిగారు రచించినారు. ఇవి యముద్రితములు. 'నాస్వామి'లోని కొన్ని పద్యములు మా పరిషత్పత్రికలోఁ బడినవి.

ఈ మధ్య శ్రీ శాస్త్రిగారు 'శ్రీ వేంకటాచల మాహాత్మ్యము' (తిరుపతి ప్రచురణము) అను సంస్కృతగ్రంథము నాంధ్రీకరింపఁబూనినారు. ఇందలి కొన్నిఘట్టములు వారు మాకు వినిపించినారు. ఇందు

వాగర్థరూపు లగు పురాణ దంపతులయందు వారి కళాస్వరూపమైక్య మొందిన దని చెప్పుట యత్యుక్తి కానేరదు. ఆంధ్రుల దురదృష్టము— అది పూర్తి కాకపూర్వమే వారు చిత్కళాసాయుజ్యము నొందినారు.

2

శ్రీ వావిళ్ళ వేంకటేశ్వరశాస్త్రిగారు 9-2-56 తేదీ రాత్రి పరమ పదించినారు. వీరిమరణమున కాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు చాల విచారము నందినది. శ్రీ శాస్త్రిగారు సంస్కృతాంధ్రములలో పండితులు. భాషాభిమానులు. గ్రంథోద్ధారకులు. కవిపోషకులు. అగణితము లగు ప్రాచీనార్వాచీన సంస్కృతాంధ్రగ్రంథముల ముద్రించి యుభయ భాషలకు నసారమైన సేవచేసినారు.

శ్రీ శాస్త్రిగారి షష్టిపూర్త్యుత్సవ సందర్భమున వీరి సంస్కృతాంధ్రగ్రంథసేవాకృషిని ప్రశంసించి శ్రీ రామలింగారెడ్డి ప్రభృతులు వీరికి 'భాషోద్ధారక'అని బిరు దిచ్చియున్నారు. సమ్మాన సంపుట మను పేరితో నొక గొప్ప సంపుటముకూడ వెలువడినది. క్రిందటి స్నాతకోత్సవములో, ఆంధ్రకళావిశ్వపరిషత్తువారు "కళాప్రపూర్ణ" అని బిరుదు నొసంగి సత్కరించినారు. ఈ బిరుదులకు శ్రీ శాస్త్రిగారెంతయుఁ దగియున్నారు.

నిరంతర భాషాసేవతోఁ దమ జీవితమును సార్థకపఱచుకొన్న శ్రీ శాస్త్రిగా రాంధ్రులకుఁ జిరస్మరణీయులు. పరమాత్ముఁడు వారి యాత్మకు శాంతిని బ్రసాదించుఁగాత.

ఆవేదనము

వద్దిపర్తి చలపతిరావు

క॥ ఎడఁబాసిపోయినా వని
నుడి సుడిగొని చెవినిసోఁకి నూల్కొను కలఁతన్
గడిసిలఁబడె గుండియ, త
ల్లడపడెఁ గాల్ సేయి, చతికిలంబడిపోతిన్.

మ॥ ఒడికంబై యొదుపైన యెత్తుగడతో
నొయ్యారముల్ గుల్కు పో
కడతో, ఏ గుణరీతివృత్తులకు నం
కాహాంకముల్ లేని మేల్
నుడికారంబులపొందు వీనులకు విం
దుల్ సేయ నీ కైతకున్
గుడి కట్టించితివోయి పాకమనః
కూటంబులన్ ధీనిధీ.

ఉ॥ వ్యాసుని భారతంబున నొ
కంతలుగా నణఁగారియున్న దౌ
ర్వాసన మంత్రమోహామతు
రాలి దశాంతర చిత్తవృత్తి ని
శ్వాసము లేర్చి యొక్క రస
వంతపుఁ బాత్రగఁ దీర్చినావు, సే
బా సనిపింపఁగాఁ దెలుఁగు
బాసను మూసను బోసినావులే.

ఉ॥ మోసులునాఱ నీ తెలుఁగు
భూము లొగిన్ గవితారసాల శా
ఖా సముపస్థితిన్ మధుర
గానము సేసితి వింత, పాము కా

వ్రాసినయట్లు మాయుపలు
కే కొనరింపని నోరి నెండిన్
మూసిన యా కనుల్ దెఱవఁ
బో వికరఁ; జావుకుఁ జావు లేదటే.

శా॥ నీ **మాతాపితలందు** నీకుఁ గల యా
నిర్ణిద్ర మా భక్తి మో
జై మాటుంగొని తీవు 'శ్రావణము' కా
వ్యంబందు నాలెమ్మ నాఁ
డా మాఱ్ఱొమ్మగిన వృద్ధదంపతుల హా
హాకారముల్ నేఁడు క
ట్టా! మాతాపితలందునన్ దిరుగఁ దో
డన్ బూనికల్ వేడ్కలే.

చ॥ బ్రతుకు ఔడారులం దిసుక
లం బడి పాఱఁగవైచి కొన్న నా
హిత వగు లేఖినిన్ దిరిగి
యిచ్చెను గొమ్మదిగో! యటంచు భా
రతి; యిది యేమి! లోచన త
రంగిత కజ్జల బాష్పముల్ మషీ
గతులుగ రాల్చె, నీవు పెడ
గాఁ జని మోమటు పెట్టినంతటన్.

శ్రీనాథుని కృతులలో ఋతువులు

చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి

కావ్యములలోఁ గవులు ప్రసంగవశమునఁ దత్తదృతువర్ణనములు నెఱపుచుందురు. తత్తత్కాలపరిణతినిబట్టి భిన్నభిన్నముగఁ గాడచూపు ప్రకృతివైభవ మందు వివరింపఁబడుచుండును. ఋతువర్ణనముపశ్రుతిగఁ దొలుత సంస్కృతకవులు తమ కావ్యములులలో ప్రకృతివర్ణనము చేసియున్నారు. కాని దృశ్యసాక్షాత్కారమునకై వారలుపమోత్ప్రేక్షాద్యలంకార మహితముగ నొనర్చి తత్తద్వికాసము నెంతయు చమత్కారముగ నిరూపించియున్నారు. తెలుఁగుకవులును దమప్రబంధములలోఁ జాలవఱకు నాపరిపాటినే పాటించియున్నారు.

ఒక్కొక ఋతువులోఁ గొన్ని వృక్షములు లతలు పుష్పించును. వేర్వేఱుజాతుల విహంగమరుతములు వినవచ్చును. నదీనదములలో వింతవింత హొరాయలు గానవచ్చును. వివిధ భోగసామగ్రులు మహామోదము నొదవించును. ఒక్కొకప్పుడు ప్రకృతి శాంతము ఆస్వాద్యము నగును. వేఱొకప్పుడు భయానకముగ నుండును. ఒకప్పుడు దృష్టిప్రియము వేఱొకప్పుడు శ్రుతిమధురము నగుచుండును. ఒక్కొకసమయము మానసమున నుల్లాసము వేఱొకసమయమున వికారము నొదవించును. కాలికమయిన ఋతువికాసము సుఖాపాదకము. అకాలికమైన ఋతుపరిణామము దుఃఖాధాయకము.

శ్రీనాథుఁడు తనప్రబంధములలోఁ గాలికములు నాకాలికములు నగు ఋతువికాసములను వర్ణించియున్నాఁడు. తత్తదృతువులలో నాంధ్రావనిలోఁ గాడచూపు ప్రకృతివైభవము నెంతయు హృద్యముగఁ జిత్రించియున్నాఁడు. ఆయాసమయములలోఁ దెలుగునాఁటఁ బాటించు నుత్సవవిశేషములు, అప్పటి మానవుల వినోదములు తన

కావ్యములలోఁ బ్రతిబింబింపఁజేసినాఁడు. తన్మూలమున శ్రీనాథునినాఁటి పరిపాటు లెట్టివియో మనకుఁ దెలియవచ్చును.

శ్రీనాథుఁడు తనకావ్యములలో భావానుసరణమునందును శబ్దసంయోజనమునందును సంస్కృతకవుల మార్గమును విశేషముగ ననుసరించినను, అక్కడ వచ్చినపు డాంధ్రత్వమును వ్యక్తీకరించుట మానలేదు. ప్రకృతిని వర్ణించుపట్టులలో తెలుఁగుజాతీయత నే యాతని కవితలో మనకు గోచరించును. ఏయే ఋతువులలో నేయే తరులతా గుల్మాదులు వికసించునో, ఏయే సస్యముల కెట్టిపరిణతి యేర్పడునో, ఆనాఁటి మానవు లేయేభోగసామగ్రుల నెటు లాస్వాద్యము లొనర్చిరో మున్నగు విషయములన్నియు నాతని కవితాదర్పణమునఁ బ్రతిబింబించినవి. వానిలోఁ దెలుఁగుతనము ప్రతిఫలించు ఋతువర్ణన మెట్లు నిర్వహింపఁబడెనో, అట్టి పట్టులలోఁ గానవచ్చు విశేషము లీనాఁ డీనాఁట నేవి నిలిచియున్నవో కొంత పరికింతము.

హరవిలాసము - వర్షర్తువు

శ్రీనాథుఁడు హరవిలాసమును వర్షర్తువును వర్ణించుటలోఁ దన ప్రతిభను వెల్లడించినాఁడు. ఇది యాకాలికవర్షారంభము. చిఱుతొండని భక్తిని బరీక్షించుటకై శివుని యనుమతి నింద్రప్రేరితములై పుష్కలావర్తకాది మేఘము లిగువదియొక్క రోజులు కుంభద్రోణముగ వర్షింపఁ గాంచి కేతెంచినవి. అప్పటి వాని యాటోపమును వర్ణించుటతో నారంభమై విశ్వంభరామండలం బేకార్ణవం బగునంతటి వర్షోద్ధతి చిత్రింపఁబడినది. తత్క్రమ మిట్టులున్నది.

గీ॥ పశ్చిమంబున నింద్రచాపంబు వొడిచె
నిండునెలఁ జుట్టెఁ బరివేషమండలంబు
గగనమార్గంబునందు నాగడప లెగసె
నంబుధరమాలికలు దక్షిణంబు నడచె.

క॥ ఉఱు మిఱిమి మూలగాడ్పులు
నఱచి విసరఁజొచ్చె మదనసంహరుదెసఁ బ్రా
మ్మొఱుఁ గుద్భవించెఁ గప్పలు
గఱవఱ గఱవఱగ యనుచు గట్టున నఱచెన్.

ఉ॥ తూనిఁగ లాడఁజొచ్చె; దివి ధూళి భ్రమింపఁగఁ జొచ్చెఁ; బిచ్చుకల్
మానక యుబ్బె; గబ్బిలుఁగు మాటికి మాటికిఁ బ్రోల్చెఁ గొమ్ముష్టై
నాన యవశ్య మింక బహువాసరముల్ జడివట్టు నం చొగిన్
వానికి వాని కాడిరి నవారణఁ బౌరులు గంచిలోపలన్.

హర. ౨. ౧౫, ౧౬, ౧౭.

ఇంద్రచాపము ప్రాక్పశ్చిమదిశలలోఁ బొడసూపుచుండును. దిశాభేదమునుబట్టి ఫలభేద మొదవుచుండును. ఈ యింద్రధనుస్సును భీమమండలిలోనివారు మొండికొఱవి, లేక మొండికొడవలి యని వాకొందురు. ఈయింద్రచాపము పశ్చిమమునఁ బొడచూపిన నది విశేషవర్షారంభసూచకము. తూర్పునఁ బొడచూపిన వర్షాభావసూచకము. దీనినిగూర్చి హాలికులలోఁ బ్రసిద్ధమయిన యొక నానుడి గలదు. 'తూర్పున మొండికొఱవి వేస్తే పశువులను తుంగబీడులో కట్టవచ్చు. పడమట మొండికొఱవి వేస్తే పశువులను బండతాళ్ళమీఁద కట్టవలె' నని. తూర్పున నింద్రచాపము పొడిచిన జలప్రాయమయిన తుంగబీటిలోఁ బశువులను గట్టినను వానికి వర్షమువలనిబాధ యుండదనియు, పశ్చిమమున నింద్రచాపము పొడిచిన పశువుల నెత్తయినచోట బండతాళ్ళమీఁదఁ గట్టవలె ననియు కృషీవలుల నిశ్చయము. నిశ్చయముమాత్రమే కాదు. అనుభవముకూడ నట్టిదియే. కాంచిలో నిరువదియొక్కరోజులు కుంభద్రోణముగఁ గురియఁదలఁచిన వర్షవిశేషమునకిది యొక విశేషసూచకము.

ఇటులనే చంద్రునకుఁ బరివేషము చుట్టుట (చంద్రబింబము చుట్టును గుడికట్టుట) యును వర్షారంభసూచకమే. [illegible] కట్టి పరివేష మేర్పడినపుడు తెలుఁగువారిలో "దూరపు గుడి [illegible]పుడు దగ్గఱ వానలు, దగ్గఱగా గుడికట్టినపుడు దూరపు వానలు" అని [illegible].

ఆకసమున ఆగడపలు లేచుటయు విశేషవర్షారంభసూచకమే. "ఆకాశము ఆగడపలు వేసినది. వర్షము తప్పక వచ్చు" నని భీమునిపల్లి వారు ఈనాటికి ననుకొను పరిపాటి గలదు. ఆగడపలు లేచుట యనఁగా ఆకసమునందు మేఘఖండములు దొంతులుదొంతులుగ నేర్పడుట. ఆకసమునం దాగడపలు లేచినపుడు వర్షము విశేషముగఁ గురియుటయుఁ బ్రసిద్ధమే.

ఆనాఁడు కంచిలో ఉఱు ముఱిసి మూలగాలులు వీచెనఁట. మఱియు నీశాన్యదిశయందు క్రొమ్మెఱుఁగు గుప్పించెనఁట. కప్పలు జలాశయతీరమునం దుండి 'గఱపఱ గఱగఱ' యనుచు నఱచినవఁట. ఇవి యన్నియు గాలివాన వచ్చుననుటకు సూచనములు.

శ్లో. "విద్యుదుత్తర పూర్వాయాం మహామేఘా [illegible] ధవా"

ఉత్తరదిక్కునకుఁ దూర్పుదిక్కునకు నడుమ నుండి—అనఁగా ఈశాన్యమునుండి మెఱుపుగాని వాయువుగాని బయలుదేఱిన వర్షము తప్పక వచ్చుననుట. గ్రీష్మవర్షర్తువులలోఁ బశ్చిమము నుండియు, శరదృతువునఁ దూర్పునుండియు, హేమంత శిశిరములలో నుత్తరము నుండియు, వసంతమున దక్షిణమునుండియు వాయువులు వీచుచుండును. అట్లు గాక ఈశాన్యమునుండి గాలి వీచుట జలోత్పాతసూచకము. కడచిన వత్సరములలో 1945 అక్టోబరు (ఆశ్వయుజ మాసము) న ఈశాన్యమునుండి గాలి విసరి, భీమునిపల్లి నంటియున్న సముద్రము పొంగి, ఉప్పెన వచ్చినది. అట్లు మూలగాలి విసరుట యారంభమైనంతనే ఇక్కడికి (కాకినాడకు) ఆఱుక్రోసుల దూరములో నుండిన తాళ్ళరేవు అను గ్రామమున నివసించు నొకజాలరి

మునుపటి "మూలగాలి విసురుతోంది. ఎక్కడనో వానవచ్చేస్తుంది" అని హెచ్చరించినాఁడు. సముద్రమున నావలపైఁ బయనించువారలకు ఇట్టిసూచనలు చేయుచుండుట పరిపాటియే. ఆజాలరి యట్లు హెచ్చరించిననాఁటిరాత్రియే గాలితో వర్షారంభముకూడ యేర్పడి, క్రమముగ రెండును హెచ్చి, సముద్రము పొంగి తుల్యభాగాక్రమములు నేల మీఁదికి నురుగు వచ్చి, సముద్రతీరవాసులందరి భీమునిమండలిప్రాంతము జలమయ మయినది. కావున మూలగాలి విసురుట జలోత్పాతసూచక మనుట తెలుఁగునాఁట ప్రసిద్ధమయిన విషయమే. ఇటులనే ఈశాన్యమున మెఱపు మెఱసినఁ గూడ విశేషముగ వర్షము కురియుననుటయుఁ బ్రసిద్ధమైనవిషయమే. కప్పలు గట్టుమీఁదను నుండి 'గుబగుబ' యనుచుఁ గూయుటకూడ వర్షాసూచక మగుటయేగాక, ఈధ్వన్యనుకరణమున శ్రీనాథునిరచనలో గప్పకూఁతలు ప్రతిధ్వనించినవికూడ.

తూనీఁగ లాకసమున నాడుచుండుట, సుడిగాలినే పూరి యాకసమునఁ దిరుగఁజొచ్చుటయు సామాన్యముగ వర్షాసూచకములు. పిచ్చుక లుబ్బుట, గబ్బిలముఁగు (చాకలిపిట్ట సాయంత్రమునాటికే కొమ్మ మీఁదినుండి కూయుటయు విశేషవర్షారంభసూచకములు. గాలిమబ్బు పట్టునప్పుడు సాధారణముగా సుడిగాలి రేగుచుండును. కావున సుడి గాలి రేగుట గాలితోఁగూడిన వర్షమువచ్చుటకుఁ బూర్వరంగము. గబ్బిలముఁగు-అనఁగా గంపలుముఁగు-అని కొందఱు నైఘంటికు లనినారు. కాని దీనిని భీమునిమండలివారు 'చాకలిపిట్ట' యని యందురు. ఇది వర్షము రాకపోకలను దెలుపు శకునపక్షి. ఇది చాతకజాతికి సంబంధించినది ఇది యేవైపునుండికూసిన యావైపునఁ బంటలు పండునని యిచటి కర్షకుల నమ్మిక. ఈ పిట్ట తెల్లవాఱుజామునఁ గూసిన వర్షము కురియుననియు, పగటివేళఁగూసిన విశేషముగ నెండ కాయు ననియు నీ మండలిలోని యభిజ్ఞులయాశయము, అనుభవమును. ఏది యెట్లయినను దీనికూఁతవా

త్రము వర్షారంభసూచకము. ఇట్టిసూచన లన్నియుఁ జూచి కంచిలోని జను లిఁకఁ జాలదినములు జడివాన కురియు నని యూనోట నానోట నాడుకొనఁజొచ్చిరి.

ఆనాఁడు కంచిలోని జ్యోతిష్కులు కూడ గ్రహగతిఁ బరికించి, పై విషయమునే స్థిరీకరించిరఁట.

చ॥ గ్రహసిద్ధాంతకళావిదుల్ సలిలనక్షత్రంబు నీహారరు
క్సహవాసంబున నభ్రవీథిఁ బరివేషస్థాయుఁడై యుండుటన్
బహువర్షంబిటఁ గల్గునంచుఁ దమలో భాషింపఁగాఁ గంచిలో
గృహమేధుల్ భయమంది యింధనతృణక్లేశంబు చింతించుచున్.

గ్రహసిద్ధాంతకళ నెఱిఁగిన జ్యోతిష్కులు, సలిలనక్షత్రము (పూర్వాషాఢ యని యందురు) చంద్రునితోఁగూడి పరివేషమునఁ (గుడిలో) బడియుండుటచే నిఁకఁ జాల వర్షము కురియునని తమలోఁ దాము వాకొనిరి. ఆ పలుకులు వినిన కాంచీవాసులగు గృహస్థులు కట్టెలకుఁ గసవునకు శ్రమపడవలసివచ్చు నని భయపడఁ దొడఁగిరి. జడివాన పట్టుసూచన లేర్పడిన నేకాలముననైన ముందుగ శ్రమజీవులు క్లేశము నొందుదురు. ఆ వెనుకఁ బాడిపంటలు గల గృహస్థులు వెతఁజెందుదురు. వర్షములు లేకుండినఁగాని, మిక్కిలిగ వర్షము గురిసినఁగాని కృషీవలులకే ముఖ్యముగ లాభనష్టము లధికము. కావున నట్టివారలకు వర్షములను గూర్చినచర్చ యావశ్యకము. ఆలుబిడ్డలతోఁ గూడిన గృహస్థులకుఁ బాడిపంట లత్యావశ్యకములు. పాడిపంటలకు పశుసమృద్ధి నాంతరీయకము. వర్షము లధికముగఁ గురియు వేళలో నెండుకట్టెలు లభింపకున్న వంటలు కొనసాగవు. అందుచే ముసురుపట్టు ననిన సంపన్న గృహస్థులకు మొదటిది యింధనసంపాదనక్లేశము. వర్షము లధికమయినఁ బశువుల కిటునటు దిరుగుట కవకాశములేనపుడు పాడిపంటలు గల గృహస్థునకు గ్రాసచింత. ఇది యీనాఁడేకాదు. ఈనాఁడును

పాడిపంటలు గల కృషీవలగృహస్థు లీజడివానలకు జడియవలసియే యుండును.

చిఱుతుండనిభ క్తి పరీక్షించుటకై కంచిలో నానాఁడు గురిసినది కుంభవృష్టి. చెలరేగినది గాలివాన. అందుఁ బాల్గొన్నవి పుష్కరావర్తకాది మేఘములు. అవి సంకెలలు వీడి వచ్చి, సముద్రములోని నీరు పానముచేసి కారుకొనినవి. ఆమేఘములు తటిదాఘాతము లను కొరడాదెబ్బలు తిని నొచ్చి చెలరేగినతీరున గర్జింప మొదలుపెట్టినవి. ఇంద్రధనురాడంబర మాకసమునఁ దోరణకట్టి నట్లయినది. బకములు చేకించి పార్శ్వముల నడుచుట రక్షకభటులు బారులు దీర్చినట్లుండెను. మేఘములు కాగుకొనినపుడు మెఱయుట ఉఱుముట కొంగలు బారులుతీరుట యనునివి సహజములే యయినను వాని కొక రూపకల్పనము చేయుట వినోదజనకమై వానివాని యతిశయము నెఱిఁగించినది. ఇట్టి యలంకారభూషితముగ విషయనివేదనము చేయుటలో శ్రీనాథుని ప్రతిభ విలక్షణమై కానవచ్చును.

ఆకసమునుండి తొఱఁగుచినుకలనుండి యొకవిధమయిన తావి పుట్టినది. ఆపరిమళము భూమిమీఁదఁ బడినచినుకులనలనఁ బొడమిన కమ్మనినుగంధముతోఁ గూడి, యాఘ్రాణించువారి ఘ్రాణేంద్రియములకే కాక చిత్తంబుల కాహ్లాదంబు నాపాదించినది. వర్షారంభమునందు గ్రీష్మతప్తమైన నేలమీఁదఁ జినుకులు పడినఁ గమ్మనితావి పొడమునుట యందఱ కనుభవవేద్యమే. కాని యానాఁటిపరిమళము నాసాద్వారమునఁ జిత్తమున హత్తుకొనునంతటిది రేగిన దనుట విశేషము.

పర్వతశిఖరములందు శిలాతలముమీఁద వడగండు లొకటిపై నొకటి పడఁగాఁ గ్రేంకారము లుప్పతిల్లినవి. అట్లు వడగండ్లు పడుట విద్యున్నటి,నాట్యారంభమునఁ బూలదోసిలి వెదఁజల్లుతీరును బోలినది ఈపోల్చుట యెంతయుహృద్యోదాత్తమై.శ్రీనాథునినాఁడు నాట్యకత్తెల

నాట్యారంభమున పుష్పాంజలిని జిమ్ము పరిపాటి యుండె ననుటను దోఁపింపఁజేయుచున్నది. కంచిలో నానాఁడు కాలుకొనిన మబ్బు ఖండ పరిశుకింతమూనఁ జేసిన కాలకూటవిషమహీరసమును బోలియుండినది. అట్టి కాలుమబ్బులవలన వెలువడిన వర్ష ధారలమూలమున నేళ్లు పూళ్లు నేకమై భూవలయమంతయు నేకార్ణవమైనదఁట. వర్షము కుండలపోఁత గను కుంచముపోఁతగను గురిసెనఁట. వర్షమత్యధికముగఁ గురియు నప్పుడు తెలుఁగువారు నేఁటికి సిల్లు పాకొనుట గలదు.

వర్షముతీవ్రత యింతటితోఁ బోలేదు. పిడుగులుకూడఁ బడఁ జొచ్చినవి.

చ॥ తటిదభిఘాతవేగమున ధారలు జోరని కుర్యుచుండఁగాఁ
బిటిలు పిటిల్లనం బ్రిదిలి వ్రేలిపడం దొడఁగెం జతుర్దిశా
తటముల మంతుచుం బిడుగుతండము కాంచిపురీజనంబు హ్రా
త్పుటములు జల్లన న్మఘవపుత్రుని పేళ్ళు పదిఁ జపింపఁగన్॥

ఈపద్యము నడకలో జోరుగ వర్షము కురియునప్పుడు, పిడుగులు పడునప్పుడు వెడలు ధ్వని ప్రతిధ్వనించుచున్నది. దీనిలో నకాల వర్షా రంభ లక్షణములు సూచితములైనవి. సాధారణముగా పిడుగులు పడు నప్పుడు జోరుగ వర్షము కురియుచుండవలయును. వానిపాటునకు ముందు పెద్దగ మేఘగర్జనము, అట్టి యుఱుమునకు ముందు తీవ్రమైన మెఱుపులుండుటయు సహజము. మెఱుపులేనిదే పెద్దగ నుఱుముటగాని, ఉరుము లేనిదే పిడుగు పడుటగాని యుండవు. అట్లు పెద్దగ చప్పుడగు నప్పుడు, పిడుగుపాటునకు భీతిల్లువారు సంప్రదాయము నెఱిఁగియుండినచో నింద్రసుతుఁడైన యర్జునుని పదిపేళ్లను జపింతురు. పిడుగు పడునపుడు తెలుగునాఁటివారు జపించు నామము లివి:—

శ్లో॥ అర్జునః ఫల్గునః పార్థః కిరీటీ శ్వేతవాహనః
బీభత్సో విజయః కృష్ణః సవ్యసాచీ ధనఞ్జయః॥

అగ్ని ఖాండవవనమును దహించునపుడు తక్షకపరివారమును రక్షించుటకై దేవేంద్రుఁడు పుష్కలావర్తకాది మేఘములను వర్షింపఁ బంపెను. వాని యుద్రేకము నణఁగించుటకు విజయుఁ డస్త్రపంజరము గట్టెను. తక్షకుని రక్షించుటకై యెత్తివచ్చిన దేవేంద్రుని పీచ మణంచి, యర్జునుఁడు మేఘాటోపమును మాటిమార్చినాఁడు. కావున పిడుగుపాటువలని భయము విజయనామస్మరణముచేఁ బోవు ననుటకీ యైతిహ్యముకూడ నీపద్యమున ననుసంధానితమై యున్నది.

గీ॥ ఊలవడఁ జొచ్చెఁ గామాక్షి నొత్తరించి
నగరితోఁగూడ నేకామ్రనాథు ముంచె
హస్తిగిరినాథుపాదంబు నప్పళించెఁ
గంచిఁ దెప్పలఁ దేల్చె నకాలవృష్టి॥

కంచిలో నీయకాలవర్ష మత్యధికమై, జలపూరవేగమునఁ నూలవడ మొదలుపెట్టినది. వెల్లువ తీవ్రమయినపుడు అడ్డుగట్టునకు రంధ్ర మేర్పడి, ధ్వనితోఁ గూడి నీరుబుకుటను ఊలవడుట యందురు. గోదావర్యాదినదులు పొంగినపు డిట్టు లూలలువడుట, వాని నుపేక్షించినఁ గట్టలు తెగుట, నిరోధించిన మానుటయుఁ బ్రసిద్ధమైనవిషయమే. కామాక్షియాలయమున నూలవడి యుబికిన నీ రా దేవి నాక్రమించినది. దేవళముతోఁ గూడ నేకామ్రనాథుని ముంచివైచినది. మెట్టమీఁద వసించు హస్తిగిరిస్వామియైన వరదరాజస్వామి పాదములనుగూడఁ దాఁకినది. ఇంతటి తీవ్రవర్షము, కాంచీపురము నంతయుఁ దెప్పలఁ దేల్చినది. అనఁగా జలములో మునిఁగి తేలునట్లు చేసినది. వర్ష మత్యధికమై తెప్పల సహాయమునఁ జనులు దీర్పవలసివచ్చినచో నీనానుడి వాడుకకు వచ్చుచుండుట యిప్పటికిని గలదు.

కాంచీపురిలో వెలుపులేకుండ నిరువదియొక్కదినము లేకాకారముగఁ గురిసిన వర్షమును శ్రీనాథుఁడు తెలుఁగునానుడులతోఁ జక్కఁగఁ

చిత్రించినాఁడు. "పాము వ్రేలఁగట్టినభంగి, నింగి యవిసి కాఱినచందం
బున, సముద్రము వెల్లి విరిసినలీలఁ, బిలంబు తెఱచినవడువున" వర్షము
కురియఁగా ఇంద్రగోపములయాటోపము వానపాముల విహారము,
కప్పల యఱువుభేరీధ్వనులు, తాఁబేళ్ల యుద్రేకము, మీనముల
యుల్లాసము చెలరేగి మెట్టపల్లములు సమానములై కానవచ్చినవి.

ఇంద్రగోపములను ఆరుద్రపురుగు లని యందురు. ఇవి వర్షా
సమయమునందు గుంపులు గుంపులుగాఁ దలచూపి యంతలో
నంతరించుచుండును. వర్షాసమయమును వర్ణించుపట్టులందు సామాన్య
ముగా నింద్రచాపమును ఇంద్రగోపమును రంగమునకుఁ దీసికొనిరాని
కవి యుండఁడు. శ్రీనాథునకు వెనుకటివాఁడును శైవకవివతంసుఁడు నైన
నన్నెచోడుఁడు షడృతువులను వర్ణించుచు, వానిలో వర్షావర్ణనమును
గొంత యధికముగను మధురముగను గావించినాఁడు. ఒక్క పద్య
ములో నీయింద్రగోపేంద్రచాపముల సొంపును చిత్రించిన తీరు కనుఁ
గొందము.

ఆ॥ నుఱుపగోపచాపశోభితంబై యుండె
నవపయోదవేళ దివియు భువియు
దెసలు దీటుకొనఁగఁ దృణఘననివహంబు
ఛన్నమయ్యె మట్టియు మన్నుమిన్ను.

—కు. సం. ౬. ౧౦౨

వర్షారంభసమయమున భూమి ఇంద్రగోపములతోను, ఆకాశము
ఇంద్రచాపములతోను శోభిల్లుచుండెను. ఆసమయమున భూమియందు
తృణసమూహము ఆకాశమున మేఘసమూహము ఆవరించియుండెను.
ఇట్లు తృణఘనవృంభణమును జంటగాఁ దెలిపియు వేఱువేఱుగ మధుర
దృశ్యములనైతేనము చిత్రించి పెట్టె[illegible]. కనుఁగొనుఁడు :—

క॥ చలిగాడ్పుల మునుకులమొయి
చలిగొని ధాత్రీపురంధ్రి పడఁ బచ్చనికం
బలిఁ గవిచికొన్నవిధమున
బొలుపుగఁ జిప్పరువు గవిసె భూతల మెల్లన్.

చల్లనిగాలితోఁ గూడిన మునురులమూలమున భూమియనుసతి చలివేయుటచే చిప్పగడ్డి యను నాకుపచ్చని కంబలి గప్పుకొనిన ట్లుండెనఁట. వర్షారంభమైనంతనే చిప్పగడ్డి నేలయంతయు నలముకొనును, భూమిపై పచ్చని కంబలి పఱచినట్లు తెఱపి లేకయుండును; గాన కవిరాజశిఖామణి యిట్టికల్పన గావించినాఁడు. ఇటులనే మేఘాడంబర మునుగూడ రమ్యముగఁ జిత్రించినాఁడు.

గీ॥ ధర నిదాఘవాతాహతి నెరియకుండ
విధి తమాలమంటపము గావించె ననఁగ
నొప్పె నీలాంభ్రపటల మచ్చప్పరమున
రాళ్లు లన నెల్లెదెస వానకాళ్లు లమరె॥

ఆకసమం దంతటను నల్లనయిన మేఘపటలము కాఁచుకొనినది. అది గ్రీష్మవాయువు తాఁకుటచే భూమి నీటలు వాఱకుండ దైవము తమాలమంటపము గావించినట్టు లుండెను. ఆమేఘములనుండి దిగిన వానకాళ్లు ఆపందిలి నిలుచుటకు వేసిన రాటలవలె నొప్పినవి. మేఘములనుండి క్రిందికిఁ బొడవైన స్తంభములవలె నల్లని మబ్బుతునకలు వ్రేలాడుచుండును. వానిని వానకాళ్లు లని యందురు. అవి యేర్పడు నప్పుడు వర్షము కురియును.

వర్షమత్యధికమైనప్పుడు మిక్కుటమైన జలములో జలజంతువుల విహారములు గానవచ్చుచునే యుండును. కాని యెంతటివర్షము కురిసినను మొసళ్లు క్రీడించుట నదీనదములలోఁ గాక నగరములలో సంభవించుట యతిశయోక్తి కావలయును. కాంచిలో బయలుదేఱినది

వర్ష ఋతువెల్లువయే గాని, యన్యముగాదు. అందును వక్రప్రక్రీడనంబును గూర్చినాఁడు. వర్షపాత సూచకముగా పుట్టగొడుగులు లేచుట, సాంగలీపుష్పధూళి దిక్కుల నలముట, ఇంద్రగోపములు చెలరేఁగుట, మున్నగువిషయము లన్నియు నెంతయు స్వాభావికముగ చిత్రింపఁబడి నవి. శ్రీనాథుఁడు గావుననే యీవర్షపాతము నింత సర్వాంగసౌష్ఠవ భరితముఁ జేసినాఁడు.

భీమేశ్వరపురాణము — వసంతఋతువు

వసంతోదయ మైనంతనే ప్రకృతిలో నూతనవికాస మేర్పడును. ఏ మూలఁ జూచినను తరులతాగుల్మాదులు పల్లవపుష్పవభరితములై, విహంగమకలకలారావముఖరితములై పాంథమాత్రమునకు హృదయోల్లాసము నొదవించును. అట్టి యారామసీమను పరికించినంతనే సహృదయ హృదయములు నూతనభావభరితము లగును. రసికకవివరులయెడంద లలో ఋతువికాసముతోపాటు కల్పనలు ననలెత్తును. శ్రీనాథుఁడు రసిక కవివతంసులలో నగ్రేసరుఁడు. అతఁ డీవసంతవిహారము నెట్లు కొనసాగించెనో పరికింతము.

భీమనాథుఁడు దక్షారామమునఁ బ్రతిష్ఠితుఁడై యుండ, దేవత లందఱు నాతనిఁ గొలువవచ్చిరి. ఆక్రమమున దక్షిణకాశీకాధవునిఁ గొలుచుటకై ఋతుచక్రవర్తి యగు వసంతుఁడు కుసుమవిసరము కానుకఁ గొంచు వచ్చెను. ఆతనిరాకతో నచటి సురపొన్నలు సంపెం గలు పూచినవి. అది యెంతయుఁ జిత్రముగఁ గానవచ్చినది.

సీ॥ కమిచె సురపొన్న వనలక్ష్మికబరిమీఁద
సంతరించిన ముత్యాలజల్లి వోలెఁ
బూచె సంపెఁగ లారామభూమియందుఁ
గుసుమనారాచు చిమ్మటుకోల వోలె॥

భీమ. ౫. ౬౩

సురపొన్నలు పూచునపుడు వాని పూలగుత్తులు గుబురులు గుబురులుగా నుండును. అవి వనలక్ష్మి కొప్పుపైఁ బెట్టుకొనిన ముత్యాలజల్లివలె నుండెనఁట. కొప్పు పెట్టుకొని దానిమీఁద ముత్యాలు పొదిగించిన వల వైచుకొనుట శ్రీనాథునినాఁటి స్త్రీల శిరోజాలంకార పరిపాటి నీయలంకారము మనకు తెలుపుచున్నది. ఇఁక, నారామభూములలోఁ బచ్చగఁ బూచిన సంపెఁగలు పుష్పబాణుఁ డగు మన్మథుని బాణపరిహారముల కుపయోగించెడి ఆగ్నేయాస్త్రములఁ బోలియుండెను. పూవులు మన్మథునకు బాణములై వెలయునాఁడు, విరియఁ బూచిన సంపెఁగపూలు ఆగ్నేయాస్త్రములఁ బోలి యుండుట సాజమే. తీఁగసంపెఁగలలో నీపోలిక యంతగ లేకున్నను చెట్టుసంపెఁగపూలు అగ్నిజ్వాలల నగఁజిమ్ముచున్నటులే యుండును.

అసమయమున దక్షారామమునందలి పెద్దకోటనడుమ నాగకేసర వృక్షము పూచినది. దానిపూవు పథికులపాలిట నుత్పాతమును గలిగించు ధూమకేతువువలెఁ గానవచ్చినది ఆపూవునుండి తుమ్మెదలు చెరరేగుట ధూమము రేగినట్లుండెనఁట.

గీ॥ పాంథనివహంబుపాలి యుత్పాతకారి
ధూమకేతువుఁ బోలి పెన్దోఁటనడుమ
విరిసెఁ గ్రొవ్వారు నాగకేసరపుఁబువ్వు
మీఁది ధూమంబుభంగిఁ దుమ్మెదలు వెడలె॥

౨. ౯౩

వసంతసమయమున మేలితావి గలపూవులు పూచినపుడు ప్రియావియుక్తులగు పథికుల కాపుష్పవికాస ముత్పాతకారియే యగును. ఇచటఁ దోఁటలోఁ బూచిన నాగకేసపుఁబూవు, అట్టి యుత్పాతమును సూచించు ధూమకేతువును (తోఁకచుక్కను) బోలియున్న దనుట వర్ణనలోని చమత్కృతి. కాదేని యానాఁటి పురుషుల

హృదయములందలి పరిణయావేశము ప్రియావిరహ దుస్సహము. అట్టి దుస్సహవిప్రలంభమున కీపుష్పవికాస ముద్బోధకాని. నాగకేసర వృక్షమునకుఁ బొడవయిన కాడలవంటి చిన్నయుపశాఖలు బయలుదేఱి తుదిని పూలగుత్తు లేర్పడియుండును. అట్టిపూవు లాకృతిలోఁ దోఁకచుక్కను బోలియుండుటచేఁ గవి యట్టులు పోల్చినాఁడు. ఆపూవులపై మూఁగిన తుమ్మెదలు పిండి కెగయుట ధూమము లేచుట కీడయి యుండును. నాగకేసర పుష్పమునకుఁ గేసరము లధికముగ నుండును. వానియాకృతి పడగపైకెత్తి చుట్టఁ గొనియున్న సర్పమును బోలి యుండును. కావున నాపూవునకు నాగకేసరము లను నామ మేర్పడి యుండును.

వసంతసమయమున నానవమాను వారికి వివిధాసవములు సమృద్ధముగ లభించును. దక్షారామమునందలి యచ్చరలు పుష్పాసవము లాని మ భీమనాథుని హిందోళముఁ బాడి కొనియాడి రఁట.

శా॥ సంపూర్ణ చంద్రమండలశిఖిజ్వాలాతటిత్వల్లరీ
కందర్పేక్షుశరాసనాచ్యుతతనూగంధర్వవంశోద్భవల్
హిందోళంబునఁ బాడి రచ్చరలు భీమేశుం ద్రిలోకాధిపున్
మందారద్రుమవాటికాంతము సుమనోమైరేయముల్ ద్రావుచున్॥

కైలాసవాసి పరమేశ్వరుఁడు భీమనాథుఁడై దక్షారామమునఁ బ్రతిష్ఠితుఁడైనపుడు, దేవేంద్రుఁ డాప్రభువునకు భీమమండలిని ధారాదత్తముచేయుచు, నాతనిసేవకై "వారవధూత్రిశతీద్వయంబు" నర్పించి యున్నాఁడు, వారినే శ్రీనాథుఁడు గంధర్వవంశోద్భవలయిన యచ్చరలఁ జేసినాఁడు. బాణుఁడు కాదంబరిలో మహాశ్వేతచేఁ జంద్రాపీడునకుఁ దన జన్మవృత్తాంతమును దెలియఁజేయునపుడు గంధర్వకులములు పదునాలుగుగా లెక్కింపఁజేసినాఁడు వానిలోఁ గొన్నిటి నీపద్యమున శ్రీనాథుఁడు జతఁగూర్చినాఁడు. క్షీరసముద్రమునుండియు, చంద్ర

మండలమునుండియు, అగ్నిజ్వాలలనుండియు, మొగపూదీగలనుండియు, మన్మథుని చెఱకువిల్లునుండియు, విష్ణుని శరీరమునుండియు, జన్మించిన గంధర్వవంశజ లిందుఁ జేర్కొనఁబడినారు. పని వచ్చినపుడు భానుని రచనమండి విషయములు గైకొనుటలో శ్రీనాథున కాదర మధికము. ఇవుడు వసంతహిందోళము పాడువారు అచ్చరలు; గావున, వారికి సుమనోమైరేయములు త్రావి పాడుకొనుట కనువుపడునటులు, దక్షారామమునకైత మింద్రునిచే స్వర్గమునందు నమనూను మందారకుసుమ వనవాటి నాటించి, శ్రీనాథుఁడు వారిచేఁ బాటలు పాడించినాఁడు భీమమండలిలో నీనాఁటికిని దేవళములందు వసంతోత్సవములు జరుగుట, తత్తదధిష్ఠానదేవతలమోలిల వేశ్యాంగనలు పాటలు పాడుటయుఁ బరిపాటిగనే యున్నవి. మైరేయము లానెడియక్కఱ గూడ నక్కడక్కడఁ గానవచ్చును.

అపుడు విహంగమరుతములు కూడ వింతలు గొల్పినవి.

మ॥ అళికోలాహలసంభ్రమంబును శుకవ్యాజృంభముఙ్ శారికా
కులసల్లాపములుఙ్ విహారవిపినక్ష్మోణీవిభాగంబునన్
గలపుంస్కోకిల కంఠకోమలకుహూకారప్రపంచంబుతోఁ
దలఁపించెన్ రతికాంతమూలరథిపీఘాటీసమారంభముఙ్॥

వసంత ముదయించినంతనే యారామములన్నిటిలోఁ బల్లవపుష్ప వికాసములతోపాటు విహంగమకలరవములు కూడ జెలరేగును. వానిలోఁ గొన్నిటికంఠస్వనములు మదనపారవశ్యము గలిగించునవి. అట్టి కలకలారావములు దక్షారామ పరిసరవనవీథులలో జెలరేగినవి. అవి—తుమ్మెదల కోలాహలములు, చిలుకల పలుకులు, గోరువంకల సల్లాపములు. ఇవన్నియు. కలపుంస్కోకిలకంఠకోమలకుహూకారముతోఁ జతగూడినంతనే రతికాంతుని మహాలస్యము దాడివెడలెనా? యని యనిపించెనఁట. బరిపుష్ట, [illegible] [illegible] [illegible]

వినవచ్చును. కాని కలవుంస్కోకిలకంఠకోమల కుహూకారము వినవచ్చుట వసంతోదయమునుండియే అదియే వలరాజుదాడికి మొదటి గురుతు. దానితో మిగిలినరుతములు జతగూడుట మన్మథుని ప్రధాన సైన్యము దండువెడలుటగాఁ జిత్రించుట యెంతయుఁ జమత్కృతిజనకమైనవిషయము.

ప్రకృతిసౌందర్యచిత్రణమున శ్రీనాథుని దృష్టి కడునిశితమైనది. అతఁడు కడుసూక్ష్మములైన విషయముల నెన్నిటినో మనకన్నుల యెదుటఁ బెట్టును. ఉడుతలు చెట్లకొమ్మలమీఁద చెరలాడుచుండుట సహజమైనవిషయము. కాని దక్షారామ పరిసరారామములలో దానిమ్మ చెట్లు పగిలినపండ్లను గైసేసి యుండఁ, దన్మధ్యమున నుడుతలు గూండ్లు కట్టుకొని క్రీడించుచున్నవఁట. తరులతాగుల్మాదుల మొలతేరిన చిగుళ్లు తామ్రచూడచూడాతామ్రములై (కోడిజూలువలె నెఱ్ఱనై) మదనసామ్రాజ్యసంపదను మాటిమాటికిఁ దెలుపుచున్నవి. కిసలయ రాగమునకు తామ్రచూడచూడారాగము నుపమానముగాఁ గల్పించుట యెంతయు సహజముగను గళాదృష్టి సమన్వితముగను సమకూడినది. వసంతములోఁ దరువు లన్నియు సాధారణముగాఁ బుష్పించును. పూలచెట్లు క్రొత్తపూలలోని మధుపానము చేయుటచే నేర్పడిన హర్షముచేఁ బుష్పించి నూతనలావణ్యముతో నెసఁగారినవఁట. నూతన కుసుమాసవపానమున హర్షమూలకమగు పుష్పవతీత్వము, తన్మూలమున నూతనలావణ్యలాభము నిందు ధ్వనితము.

అరఁటితోఁటలలోఁ గొత్తగ నరఁటియాకులు లేచినవి. అవి వనదేవత కమర్చిన తాలవృంతములపగిది నెసలారినవి. ఆరామపరిసరములలోని పనసపండ్లను జీజాలు రాఁకిన ఫలరసము కాల్వలుగట్టి వన బురదచేయుచున్నది. ఇది యతిశయోక్తి కాదు, మేలి

రకపుఁ బనసచెట్లు పండఁ బొటిసపుడు, పగిలిన యాపండ్లనుండి శీధురసము జాలువాఱుట సహజమే. మధుమాసమదమునఁ దుమ్మెదలు చంపక దాడిమీకుసుమ మంజరులలోఁ జెరలాడు చుఁబరములఁ బుష్పరజము చిమ్మఁగా నచటిపౌద లాపుప్పొడితో నిండుచుండినవి. అధిక సౌరభ భరితములయిన చంపకసుమములందును, చిక్కని మెఱుపుగల దానిమ్మ పూలలోను పరాగ మత్యధిక మని యెతిఁగించుట కీచిత్రణము. ఇఁక మలయసమీరము బయలుదేఱినది. ఆమారుతము క్రొత్తగ మొగ్గతొడిగిన పోఁకబాళలోని నిర్భరామోదముతో నిండి జగదాహ్లా దము నాపాదించుచు విజృంభించెనఁట. శ్రీనాథునికవితలో నేకాలపు వాయువు బయలుదేఱినను నది పోఁకపొత్తులలోని పూలతావిసిగొని రాకుండ నుండదు. ఇప్పు డీవసంతమున మలయపవనముస్సైతము మల యజగంధముతోఁ దనివిచెందక, క్రముకకుసుమాళీగర్భనిర్భరామోదమే దుర మయినది.

అటుపైని సహకారభూరుహముల మొగ్గిల వసంతోత్సవము నారంభింపఁజేసినాఁడు.

సీ. కస్తూరికస్థూరికలఁ గోట నిర్మించి
కుంకుమద్రవమునఁ గొమ్మఁ దీర్చి
యగరుజంబాలంబు నందు బెందడిఁ జేసి
పన్నీరువెల్లువఁ బరిఖఁ దాల్చి
పవడంపుఁజివురుల గవకు లుత్పాదించి
తమ్మిరేకుల బోరుతలుపు లెత్తి
రత్నాంకురంబుల రంగవల్లి రచించి
పట్టుఁబుట్టంబులఁ బడిగ లెత్తి
లలితశృంగారరచన నలంకరించి
విబుధగంధర్వ లామనివేళలందు
భీమనాథుని నగరియారామ రేఖఁ
బూజచేసిరి సహకారభూరుహముల.

ఆయామని వేళ వసంతోత్సవములోఁ బాల్గొనిన దేవతలు గంధర్వులు, భీమనాథుని యంతఃపురముసందలి యుద్యానములో సహకారతరువులఁ బూజచేసిరి. అచట లలితమైన శృంగారరచనలు గావించిరఁట. కర్పూరముతోను కస్తూరితోను కోటను నిర్మించిరి. కుంకుమపుష్పదళములతో శిఖరముఁ దీర్చిరి. ఈనిర్మాణమునకు అగురును బెండడిగా నుపయోగించినారు. పన్నీటిప్రవాహముతోఁ గందకము నేర్పఱిచిరి. పవడపుఁ జిగుళ్లతో ద్వారము లేర్పఱిచి, పద్మదళములతో బోరుతలుపు లెత్తినారు. రత్నఖండములతో రంగవల్లిఁ దీర్చి, పట్టువస్త్రములతో జెండాల నెగురవేసినారు. ఇట్టి శృంగారరచన, ఆమనివేళ బహుళశోభాభరితమైన సహకారమునకుఁ బూజ శ్రీనాథునినాఁడు పరిపాటిగ నుండనోపు. కాని యిట్టి చేఁత యీనాఁ డంతగఁ గానరాదు.

మఱియు నానాఁడీ వసంతోత్సవములలో వనితలు కూడఁ బాల్గొని,నాయకునిపై జెఱుకువిండ్లను మోపెట్టి పుష్పబాణముల నేయుటయు నుత్సవమున కొకయంగ మైనట్టులు గన్పట్టును.

చ. అనువగుఁ గౌనుఁదీఁగ లసియాడఁ బయోధరముల్ వడంకఁగాఁ
గనకమరాళకీరకలకంఠమయూరరథాధిరూఢలై
వనితలు భీమనాయకుని వారక యేసిరి కమ్మఁ దేనియల్
చినుకు పసిండిలేఁజెఱుకువిండ్లను బుష్పబాణముల్.

వనితలు కొందఱు బంగారుహంసలు చిలుకలు కోయిలలు నెమిళ్లు రథములుగాఁ జేసికొని, వాని నధిరోహించి, లేక ఆపతంగముల యాకృతులు గల రథముల నెక్కి, బంగారు లేఁత చెఱుకుఁగఱ్ఱలవిండ్లనుండి పూబాణములను భీమనాయకునిమీఁద వేసిరఁట. రథాధిరోహణము చేసినపుడు వారికదలికచే వారి సన్నములయిన కౌనుఁదీఁగ లసియాడినవి. పయోధరములు వడంకినవి. అట్టియువయువసౌష్ఠవము గల వనితలా చెఱుకువిండ్ల నెక్కుపెట్టి పుష్పబాణములు విసిరినా రనుట, మన్మథుఁడు చెఱుకువిలుకాఁడు

పూవుటమ్ములు గలవాఁడుగావున వసంతోత్సవాంగముగా నీక్రియా కలాపము నడచినది. ఇట్టులే మఱియొక చంచలాక్షి, బంగారురథమునకు మీఁదిభాగమున శిఖరముపైఁ గీలించిన కాంచనపత్త్రపద్మము మధ్య నడుమ నిలువఁబడి, చిత్రగతిని నర్తనము సేయుచు, దేవశిఖామణి యగు భీమనాథుని బుష్పబాణములతో సూటిగ నేసినట్టు లీ క్రింది పద్యమునఁ జిత్రించినాఁడు. ఇది యప్పటినాట్యభంగిమతీరును దెలుపును.

ఉ. చంచలనేత్ర హేమరథసౌధశిరోగృహకూటకోటిపైఁ
    గాంచనపత్త్రపద్మమునఁ గర్ణికమధ్యమునందు నిల్చి ని
    ర్వంచన నేసెఁ నంతఁ బరిన ర్తనచిత్రవిలాసలీల న
    ర్తించుచుఁ బుష్పబాణముల దేవశిఖామణి భీమనాథునిన్.

అంతట భీమనాథుఁడు వసంతకేళివిహారములు జరుపుట కాజ్ఞ వాటించి, దేవతాశ్రోత్రియులకు నుత్సవానుకూలమగు గంధకర్పూరకస్తూరికాదివస్తువుల నొసఁగ నియమించెను. అప్పు డప్పురియందలియంగనాజనంబులు జిలుగుచెంగావిరంగు చీరల దాల్చి, కుంకుమద్రవమును మై నలఁది కొని, వలిముత్యములు జోడించినభూషల నలంకరించుకొని, అందమైన కొప్పులలో మొగలిరేకులు చెరివికొని దేవతాచకోరాక్షులు భీమనాథుని సేవింప వచ్చిరఁట. దక్షారామమునందలి చకోరేక్షణలు నల రాజు గెలిచిన పెద్దకాలపువేల్పుగు భీమనాథుని గూడ వలపింప నేర్చిన వారలు. భీమనాథుఁడు రాజశేఖరుఁడై యాజ్ఞ వాటించినంతనే యావనిత లొక్కుమ్మడిగ నాతనిఁ గొల్వవచ్చి రనుటలో వారల విహారప్రియత్వము వ్యక్తమగుచున్నది.

వ. అప్పు డప్పురంబున నంగనాజనంబులు—

మ. జిలుగుంజెంగికవన్నె చేలలును గాశ్మీరాంగరాగంబులున్
    వలిముత్యంబులభూషణంబులును భాస్వత్కేతకీపత్త్రికా
    విలసద్వేణులుఁ జొక్కమై మెఱయఁగా వేల్పుంజకోరేక్షణల్
    లలి భీమేశ్వరు రాజశేఖరునిఁ గొల్వ న్వచ్చి రొక్కుమ్మడిన్.

భీమ. ౫-౧౦౮.

రాజశేఖరుఁడయిన భీమనాథుని యాజ్ఞను బాటించి యీయుత్సవమునఁ బాల్గొనుటకు బయలుదేఱినవారు ఆపురమునందలి, అనఁగా దక్షారామమునందలి యంగనాజనంబులు. వారలావెంటనే వేల్పుంజకోరేక్షణలైనారు. కారణమేమన శ్రీనాథునిదృష్టిలో దక్షారామమునందలి విలాసినులందఱును చందురునితోఁ గల్పవృక్షాదులతో మున్నీటినుండి వెలువడిన విబుధగంధర్వజాతులవారే గాని మనుష్యమాత్రులు గారు. అట్లయినను శ్రీనాథుఁడా వేల్పుంజకోరేక్షణలచే సైతము జిలుగుచెంగావి చీరలు ధరింపఁజేసి, కాశ్మీరద్రవము నలఁదించి, ముత్యాలభూషణము లలంకరింపఁజేసి, జడలలో మొగలిఱేకులు దొప్పింపఁజేసినాఁడు. కావున స్వర్లోకలభ్యములగు నలంకారము లమరింపఁ జేసినవాఁడే. ఏది యెట్లయినను శ్రీనాథుని కాలమునాఁటి విలాసినుల వస్త్రాంగరాగాలంకారములతీరు మాత్ర మీపద్యమందు వ్యక్తమయినది. మఱియు నానాఁడు రాజులు వసంతోత్సవమున కాజ్ఞాపించుట, పురజను లాతని యాజ్ఞ పాటించి, వస్త్రభూషాదులు కైసేసి విలాసినీప్రధానముగ నందఱుఁ బాల్గొనుట యిట సూచితము.

పిమ్మట నావసంతోత్సవమునఁ బాల్గొనుటకు విఘ్ననాథుఁడు వేతాళభైరవుఁడు వీరభద్రుఁడు బ్రహ్మాదిదేవతలు, ఇంద్రాద్యష్టదిక్పాలకులు వారివారిసతులతోఁ గూడ వచ్చిరి. నికుంభకుంభోదరాదీశ్వరపరివారములు, సురగరుడోరగకిన్నరాదిదేవతాగణములు, సమయోచితంబుగఁ గైసేసి వచ్చిరి. పరమేశ్వరుఁడు కనుసంజ్ఞ చేసినంతనే విలాసినులు సుగంధద్రవ్యములగు కస్తూరి కర్పూరము మంచిగందము మున్నగు వానిని దేవతలపై విసరఁజొచ్చిరి. క్రమముగ నేతులతో నూనెలతో పసుపుకుంకుమము చెందిరము కుసుమరజము మున్నగువానిని మేదించి, వనితలు పురుషులపైఁ జల్లఁదొడఁగిరి. ఆచల్లులాటలో వావివరుసలు మాత్రము పాటింపఁజొచ్చిరి. పురుషులలో విఘ్నేశ్వరుఁడు తొండ

ముత్తో గోతమీజలము పూరించి వదలుచు వనిత లోలమునం దొసగు నట్టులు విహారము సేయఁదొడఁగెను. ఈవిధముగ వివిధవిహారములచే వసంతర్త్వారంభము త్రిభువనదృక్ప్రియతమం బయ్యె నని శ్రీనాథుఁ డెతంయు వింతగ నీవసంతోత్సవమును దక్షారామమున నెఱపినాఁడు. ఈయుత్సవమునందలి పరిపాటు లెన్నియో యీనాఁటికిని దక్షారామ పరిసరమునందు జరుగు దేవతోత్సవములలోఁ గానవచ్చుచు నే యుండును.

భీమేశ్వరపురాణములోఁ గొనసాగిన యీవసంతోత్సవమునఁ బాల్గొనినవారు దేవతలు దేవతాపురంధ్రులే యయినను, అందుప యోగించిన సుగంధద్రవ్యములు మున్నగునవిమాత్రము శ్రీనాథుని కాలమున అనఁగా 15 వ శతాబ్దిని కుమారగిరిరెడ్డి (వసంతరాయబిరు దాంకితుఁడు) నెఱపు వసంతోత్సవములో నుపయుక్తము లైనవియే. వానినే హారవిలాసకృతిభర్తయయిన అవచి తిప్పయ్యసెట్టి, నౌకలపై ద్వీపాంతములనుండి గొని తెచ్చియిచ్చుచు డెడివాఁడు. రాజమహేం ద్రవరము రాజధానిగాఁ బాలించు వీరభద్రారెడ్డియు మార్కండేయ స్వామికి వసంతోత్సవము నెఱపు నాఁడీసుగంధద్రవ్యము లుపయోగించి నట్టు లీక్రిందిపద్యము తార్కాణించుచున్నది.

మ. కలపుంస్కోకిలకంఠకోమల కుహూకార స్ఫురత్సంచమ
స్థలదధ్వన్యము లైనకాలముల మార్కండేయనాథేశ్వరున్
లలితక్రీడల వీరభూపతి వసంతంబార్చునప్పాటి వి
ధుల కర్పూరహిమాంబుసంకుమద కస్తూరీపటీరంబులన్.

కా. శ్రీ. ౧-౫౬

వాని నీయుత్సవమునం దతిమాత్రముగ నుపయోగించినారఁట. అవి కృష్ణాగురు కుంకుమపువ్వు కర్పూరము మున్నగునవి. ఉత్సవావసాన మున కావస్తువు లెట్టి వింతలు గొలిపినవో శ్రీనాథునినోటనే విందము.

అగరుం గరు [illegible] మహనీయుం [illegible] సంధ్యారాగసంస్పర్శముం
[illegible] సంధ్యాకాలము ననాఁ గాన్పింప, నాభంగికిం
దగియెం జుక్కలు వోలెఁ దాండవగణాధ్యక్షు తుండంబున
న్నెగయుం జల్లిన సప్తసింధుజలవేణీబిందుసందోహముల్.

భీమ. ౫-౧౧౯

కృష్ణాగురువు చీకటివలె, కుంకుమద్రవము సంధ్యారాగమువలె ఆకాశప్రదేశము సంధ్యాకాలమువలెఁ గాన్పింపఁగా, దానికిఁ దాండవ గణపతి తుండంబులో నెత్తి మీఁది కెగయఁజిమ్మిన సప్తగోదావరీ జల బిందుసందోహము చుక్కలవలె నెసలారినవి. ఇది యొక మధుర [illegible] ఆయుత్సవమునఁ గుంకుమము అగురు మున్నగునవి యతి [illegible]ముగ నుపయోగింపఁబడె ననుట కిది యొకనిదర్శనము.

ఈతీరున శ్రీనాథుఁడు ఋతుచక్రవర్తి యయిన వసంతము నభివర్ణించుచు, ప్రకృతిలోఁ గానవచ్చు వివిధవికాసములను, వాతప్రసారమును, విహంగముల కలరవములను, దేవతోత్సవపరిపాటిని, అందుఁ బాల్గొనెడి విలాసినుల విలాసములను, భీమమండలిలోని జనుల యుత్సాహవిశేషములను వివరించుచుఁ గావ్యమును మధురము నొనర్చినాఁడు.

కాశీఖండము—శరదృతువు.

అగస్త్యుడు లోపాముద్రతోఁ గూడి, దేవతాప్రార్థమునఁ గాశినుండి పయనమై వచ్చి, వింధ్యాటోపము నణఁగించి, గోదావరినొరసి కొనుచు నాంధ్రదేశమునఁ దిరుగాడుచుండ శరదృతు వవతరించెనఁట. ఈఋతువునకు సంస్థముగఁ జేసిన శ్రీనాథుని ప్రాకృతికచిత్రణ మంతయు భీమమండలికి సంబంధించినదే కావుననే "కుంభసంభవుండు [illegible] నొరసికొనుచు నాంధ్రదేశమున నరుగుదెంచెను" అని యుపక్రమించి శరదృతువును బ్రవేశపెట్టినాఁడు. ఇచట మూలమగు సంస్కృత కాశీఖండములో:—

శ్లో. గోదావరీతటం రమ్యం విచరన్నపి వై మునిః
న తత్యాజ చ తం తాపం కాశీవిరహజం ముహుః.

అని గోదావరీతటమున నగస్త్యమహాముని సంచరించినట్లు లోకశ్లోకము మాత్రమే యుండఁగా, దాని నుపశ్రుతిగఁగొని యామహర్షిని ఇరువది మూఁడు గద్యపద్యములనడకలో భీమమండలియంతయుఁ దిరిగించినాఁడు. ఆప్రకరణమునందతికించుచు నిట్టులనినాఁడు.

గీ. కుంభజుఁడుదక్షిణాభిముఖుండగుటయు
సదను వీక్షించి వచ్చెనో యనఁగ వచ్చె
శంబరారిప్రతాపాగ్ని సామిధేని
నవశరద్వేళ శ్రీభీమనాథుఁ గొలువ.

కాశీ. ౬-౨౦

కుంభసంభవమహాని దక్షిణదిగభిముఖుఁడయిన యదను చూచుకొని వచ్చెనో యనునట్టులు, మన్మథప్రతాపాగ్నికి సామిధేనీమంత్రము (జ్వాలావృద్ధికరమయినమంత్రము) వలె, నూతనశరత్కాలము భీమనాథుని గొలుచుటకై వచ్చెను. శరత్కాల మారంభమగునంతనే దక్షిణమున నగస్త్యోదయ మగుచుండును. దీనిని దెలుఁగునాఁటివారు 'చుక్కపొడుపు' అని వ్యవహరింతురు. ఇది దక్షిణదిశయందే పొడ చూపును. ఈవిషయ మీపద్యమున వ్యక్తమయినది. మఱియు శర ద్వేళను సూర్యచంద్రాతపములతోపాటు మన్మథుని ప్రతాపముగూడ పెరుగును. ఆవిషయము కూడ నిందుసూచితము.

శరత్కాలారంభమునకు మేఘములు కుంభవృష్టి వెలయించి దిక్కులందలి జిగురుతోఁగూడిన రజమును (ధూళిని) గడిగి మలయజము (మంచిగంధము) వలెఁ దెల్లదనమును గలిగియుండును. అట్టివేళ దిక్కు లన్నిటను సూర్యుని వేఁడిమి చూపట్టును. వర్షాసమయమున సూర్య

మండలము మేఘావృత మగుటచే సూర్యుని వేఁడిమి గాని యెండగాని కానరాదు. శరదారంభ మయినంతనే మేఘావరణము పోయి ప్రభాకరుని వేఁడిమి గానవచ్చును. ఈవిషయము నీక్రిందిపద్యమున శ్లేషమూలకారోపముతోఁ జక్కఁగఁ జిత్రించినాఁడు.

గీ. జిగురుకొన్న రజస్స్ఫూర్తిఁ జెరగు మాసి
జలదకుంభోదకంబుల జలక మాడి
మలయజాచ్ఛపయోధరమండలలగు
దిగ్వధువులందు శుచిఁ బ్రవర్తించె నినుఁడు.

దిక్కులనెడి స్త్రీలు, జిగురుగట్టిన ధూళిస్ఫూర్తిచే చెరఁగుమాసి, మేఘములనుండి పడిన కుంభోదకములతో స్నానముచేసి, మంచి గంధము వలె స్వచ్ఛమైన మేఘమండల మనెడి మంచిగంధపు పూతఁ బూసిన పాలిండ్లు గలవై యుండ వానియెడ సూర్యుఁడు శుచితోఁ బ్రవర్తించెనఁట. ఈపద్యమునందు చెరఁగుమాసిన వధువులు జలకుంభములతో స్నానముచేసి, స్తనముల మంచిగందపుఁబూఁత కై సేసికొనినపుడు ధవుఁడు శుచితో సంగమించుట ధ్వనితమగుచున్నది. ఇందు రజోదర్శనమునఁ జెరఁగుమాసిన నాఁటి యువతులు కుంభోదకములతో స్నానముచేసి, మలయజచర్చచేసికొనినఁ బరిశుద్ధులగుదురనునాఁటిపరిపాటియు సూచిత మగుచున్నది.

శరదృతువునందు శ్రీమహావిష్ణువు భుజగశయనమునుండి మేల్కాంచును. కావుననే శరదృతువునందలి కార్తికశుద్ధైకాదశిని ఉత్థానైకాదశి యని యందురు. ఆనాఁడు లక్ష్మీనారాయణులకుఁ బూజ గావింతురు. విష్ణువు శేషతల్పమునుండి మేల్కాంచుట శరదృతువునందుఁ గాన నాదృశ్యము నీప్రసంగమునం దిట్లు చిత్రించినాఁడు.

ప్రకృతి వర్ణనలు - ఆంధ్ర వాఙ్మయము

రచయిత : శ్రీ బొడ్డుపల్లి పురుషోత్తము, యమ్. ఎ.

(విహంగావలోకము)

౧

మానవకల్పితము కానిదంతయుఁ బ్రకృతి. ఇది సత్యము శివము, సుందరము నైనది. నవనవోన్మేషణ మైనది. నిత్యోత్సవనవ్య మైనది; 'లలితావలోకన స్నేహజ లీలావ్యతికలిత' మైనది. ఆనందోప లబ్ధి నాసించు ప్రతిమానవునకుఁ బాథేయమైనది. తా ననుభవించు నానందము నక్షరరమ్యముగ లోకమునకుఁ బంచిపెట్టు కవుల కీ ప్రకృతి నిత్యోపాసనాదైవ మైనది. అంతియేకాక ప్రకృతిదేవి తన నిజస్వరూప మును, భావ ప్రఫుల్లమును, కమనీయము నగు కవీశ్వర వాగ్విలసనములఁ దెలిసికొని లోలోన మురిసి మురిసి పోవును. అందువలననే "ప్రకృతి ప్రియేతల్ కవుల్" అను నార్యోక్తి.

అది బహుయుగయుగాంతములనాఁటి మాట. విమల బ్రహ్మా ధీనత రమించు ఋషిపుంగవు లుద్గ్రీవముగ ఋక్సామములఁ జెప్పుచు నానంద తనూతారుణ్యారోచనముతోఁ బ్రత్యక్షమైన యుషాదేవి కిట్లాం జలించిరి.

"లోకమునకు లోచనమ్ము
లోలచిత్రలోచితమ్ము
నాలోకింపు ముషస్సును
తమోభుగ్నకుటీప్రాంగ
ణముల కవాటములఁ దెఱచె;
తిరోధానమైన జగము
తెర దొలఁగించిన దదిగో !!
విశ్వమ్ముల మేలుకొల్పి

వికసించిన దుషాదేవి !!!"
అనారతము రోదసినే
అవలోకించుచు నుదయమ్మయి
సర్వము వ్యాపించె
యతివ యీమె యుషఃకన్య !!
ఉదయమ్మై మంజుల
వరోజ్జ్వలాంబరము ధరించి
ఉన్నతురా లీమె వెడలు
చున్నదదో కనుంగొనుము !!!
బంగరుపూఁతలతో నా
యంగన యందఱిహృదయము
పొంగించుచు వారిలోన
రంగరించు జీవరసము"

—(విద్వాన్ విశ్వం)

"ఇట్లీ పీ ఠి చిన్మయమైన యరుణతేజమును శైశవనైర్మల్య మధురహాసముగను, మాతృదేవి ప్రేమార్ద్రవీక్షణముగను, ముగ్ధ కన్యాభిజాత్యముగను, నుషస్సూక్తుల నాలపించిరి. ఏమి యీ యార్య ఋషుల ప్రకృత్యుపాసనా తత్పరత ! మహోన్నత భావుకతాశబలత ! ఇట్టి వర్ణనములు ఋగ్వేదమున నతి వ్యాప్తములు. కవినామము నిజమున కీ ఋషిపుంగవులయందు సార్థకత భజించుకొనుటచేతనే 'నానృషిః కురుతే కావ్యమ్' అను నార్యోక్తి యీ దేశమునఁ గలిగినది.

౨

వైదిక ధర్మమును జన సామాన్యమున కందుబాటు గావించుటకు వెలసినవి యితిహాసములు. ఇందుఁ గథాకథనమే ప్రధానము. అయినను వాల్మీకి కోకిలాలాపములలోఁ బ్రకృతి వర్ణనలు పదపదమునఁ

బ్రతిధ్వనించినవి. అందలి నాయికా నాయకులకుఁ బదునాలుఁగేండ్లరణ్య నివాసమగుటచే నాయా ఘట్టములఁ బ్రకృతికిని, కథకును నవినాభావసంబంధ మేర్పడినది. "తం దృష్ట్వా మృత్యు సంకాశం, తీక్ష్ణ దంష్ట్రం మహాభుజమ్, ప్రాద్రవన్ గిరిసంకాశం భయార్తా వన దేవతాః" అని సీతాపహరణసందర్భమునఁ గవి, ప్రకృతి దేవతలు కూడ రావణుని చర్యను జూడలేక పరువెత్తిపోయిన వని యుదాత్తముగ వర్ణించినాఁడు. తా నపహరింపఁబడుచున్న వార్తను రాముని కందఁజేయుఁడని సీతాదేవి మాల్యవంతపర్వతమునకును, గోదావరీ నదీమతల్లికిని, వనదేవతలకును మ్రొక్కుకొన్నది. రావణాపహృత యగు సీతయెడలఁ బ్రకృతి చూపిన సానుభూతి పరికింపుఁడు.

> "నళిన్యో ధ్వస్త కమలా త్రస్తమీనజలేచరాః
> సఖీమివ గతోచ్ఛ్వాస మన్వశోచంత మైథిలీమ్ !!"

క్రూరాక్రూర మృగములుఁగూడ నాస్వాధీమతల్లిని విడలేక యామె నీడ ననుసరించి పరుగు లెత్తినట్లు చేసిన యీవర్ణన మమూల్యము; అతి లోకసుందరము !!

> "సముంతాదభిసంపత్య సింహవ్యాఘ్రమృగద్విజాః,
> అన్వధావం స్తదా రోషా త్సీతాం ఛాయానుగామినః!!".

సీతావియోగశోకోపహతుఁ డగు శ్రీరాముఁడు తన యర్ధాంగిని గూర్చిన వార్తను తెల్పుఁ డని చెట్టుచెట్టును బుట్టఁబుట్టను ప్రార్థించు పనులు. ఈ తీరునఁ బ్రకృతివర్ణనలు రామాయణేతిహాసముతోఁ దాదాత్మ్యమును బొంది కవివర్ణనావైశారద్యమును బ్రస్ఫుట మొనర్చినవి. భరతుఁడు శ్రీరాము నయోధ్యకు మరలించుకొని పోఁదలంపుతో రానున్న సమయమున శ్రీరాముఁడు చిత్రకూటపర్వత పరిసరశోభారామణీయకమును సీతకు వర్ణించుపట్ల వాల్మీకి చూపిన వర్ణనావైదగ్ధ్యము నవనవోన్మేష మైనది. రామాయణమునందువలె మహాభారతమునఁ బ్రకృతి

వర్ణనల కితివృత్తముతోడివిలీనత గాంచము. అందులకు హేతు వా మ హేతిహాసకర్తలలోను నితివృత్తములోను గలదు. వాల్మీకి వ్యాసుని కన్న లోఁతైన కవితాహృదయసంపత్తి గలవాఁడు. వ్యాసుఁడు రూపు గొన్న విజ్ఞానసర్వస్వము. తత్కాల చరిత్రమును లిఖించి ధర్మసమన్వ యము గావించుటయే యాతని ముఖ్యకర్తవ్యము. అయినను 'సౌగంధిక పుష్పాపహరణా'ది సందర్భములఁ బ్రకృతిశోభ ప్రత్యక్షసుందరమే !!

3

కవికులగురు వగు కాళిదా సాదికవి యగు వాల్మీకిని సేవించి ప్రకృతివర్ణనా నైపుణ్యమున నతనివలె సిద్ధహస్తుఁ డైనాఁడు. కుమార సంభవకావ్యమున హిమాలయవర్ణన మనితరసాధ్య మైనది. స్థాణ్వాశ్రమ ప్రాంతమున నకాలవసంతాగమనవర్ణనము చరాచరచేతనములకు రతి క్రీడాభిప్రేరణను గల్పించు సమర్థ మగుట మహాకవికిఁ దప్ప, సాధారణకవు లకు సంప్రాప్తింపని శిల్పము. శకుంతలరూపకమునఁ బ్రకృతివర్ణనలు కథతోఁ బ్రకృష్ట సంబంధము కలవి. పాశ్చాత్యకవిపండితులను గూడ నానందపరవశముఁ జేసిన దీ మహాగుణమే. శకుంతల ప్రకృతిచే రక్షింప బడి, ప్రకృతిలోఁ బెరిగిన ముద్దు బిడ్డ. తన జీవితానందమును బ్రకృ తిలో ముడివెట్టుకొన్న ముగ్ధ. తన లతాదులకు నీర మిడక, తన శాబక ముల కాహార మందీయక యామె యెన్నఁడును దనపొట్ట నింపు కొనలేదు. ఏమి స్వార్థరాహిత్యము !

శకుంతల యత్తవారింటి కేఁగుసమయమున వనమంతయుఁ గానుక లర్పించి సంతుష్టి నొందుచున్న విధానము చూడుఁడు:—

"క్షౌమం కేనచి దిన్దుపాండుతరుణం మాంగల్య మావిష్కృతం
నిష్ఠ్యూత శ్చరణోపభోగసులభో లాక్షారసః కేనచిత్.
అన్యేభ్యో వనదేవతాకరతలై రాపర్వభాగోత్థితై
ర్దత్తాన్యాభరణాని తత్కిసలయోద్భేదప్రతిద్వన్ద్విభిః"

ఇంగుదీతైలముచే గాయము మాను పట్టించుకొన్న హరిణ శాబకము శకుంతలను వీడిపోజాలకున్నది. శకుంతలావియోగభారమున

"ఉద్గళితదర్భకబళా మృగాః
పరిత్యక్తనర్తనా మయూరాః
అపసృతపాండుపత్రాః
ముంచ త్యశ్రూణీవ లతాః"

మృగములు తినుచున్నదర్భలను వదలివేయుచున్నవి. మయూరములు నర్తించుట మానినవి. పండుటాకులు రాల్చు లతలు కన్నీటిబిందువులు రాల్చుచున్నట్లున్నవి. కణ్వుని కంఠము స్తంభించినది. తపోవనము చింతాభారముచే నాక్రందన మొనర్చుచున్నది.

ప్రకృతి నిట్లు దృశ్య మొనర్చుట కాళిదాసునకే చెల్లినది. ఒక్క ఉత్తరరామచరిత్రమందు దీనిప్రతిబింబములు కానవగునేమోకాని మఱే యేయితర సాహిత్యమునందును గరుణరస మిట్లు ప్రకృతినుండి ప్రవహింపలేదనుట యత్యుక్తి కాదు. అసలు కాళిదాసు బాల్యమునుండియుఁ బ్రకృతి పరిశీలన వతత్పరుఁడు. అందువలననే తొలుత ప్రకృతి వర్ణనలే కావ్యవస్తువు గావించి "ఋతుసంహారము"గావించినాఁడు. అనంతరము ప్రకృతికిని మానవప్రకృతికిని నవినాభావమును గూర్చి భూలోక స్వర్గలోకముల రససేతువును నిర్మించినాఁడు. ప్రకృతిని వస్తువునకును నభేదాధ్యవసాయము కల్పించుటయందే కవిప్రతిభ భాసిలును. కావ్య వస్తువుతోఁ దాదాత్మ్యము నందని ప్రకృతివర్ణనలు పేటికాంతర్గతము లగు రత్నహారములను బోలినవి మాత్రమే. ముద్రారాక్షసరూపకమున రాక్షసుఁడు జీర్ణోద్యానమునఁబ్రవేశించి చేసిన వర్ణనము కథాతాదాత్మ్య మందిన యుత్తమవర్ణనము. ఇట్టివి సంస్కృత వాఙ్మయమున ననేకములు:—

౪

ఋషితుల్యుఁ డగు నన్నయ ప్రకృతివర్ణనాతత్పరతను రెండవ వాల్మీకి. ప్రణవనాదమువలె గంభీరమును, అక్షరరమ్యము నగు నతని ప్రకృతివర్ణనము లత్యంతమధురములు. ఆతని "శారదరాత్రులు" ఆంధ్రికి వాహ్యాళిసమయములు. ఈతనివర్ణనలు కథాగమనమున కవిరోధములు. కొన్ని ప్రసన్నకథాకథనమునఁ బఠితకుద్దీపనమును గల్గించి, భావ్యర్థసూచనముల నిచ్చునవి. ఉదాహరణము:- వేఁటకువచ్చి, కణ్వమహర్షి యాశ్రమ ప్రాంత మని తెలిసికొని యామహనీయుని దర్శించు కుతూహలముతో వచ్చుచున్న దుష్యంతునికి లతాలలన లిచ్చిన స్వాగతము—

"అతిరుచిరాగతుం డయిన యాతనికిన్ హృదయ ప్రమోదమా
తతముగ నవ్వనంబున లతాలలనల్ మృదులానిలాపవ
ర్జితకుసుమాక్షతావళులు సేసలువెట్టినయట్లొరెరి సం
పతదళినీ నినాదమృదుభాషల దీవన లొప్పనిచ్చుచున్!!"

లతాలలనలు కుసుమాక్షతలు చల్లినవి. తుమ్మెద లాశీర్వచనములు పల్కినవి. తన్మూలమున దుష్యంతున కచిరకాలమున రానున్న శకుంతలా పరిణయ మాంగళ్యము చక్కఁగ సూచింపఁబడుచున్నది.

శతశృంగపర్వతమునఁ బత్నీ సమేతుఁడై పాండురా జున్న సమయమున 'నఖిల జీవలోకానంద జననంబును'ను 'సర్వభూత సమ్మోహనం' బయిన వసంతాగమనము మూలమున లేనిదానిని గల్పించి పాండురాజునకు మన్మథోద్దీపనమును గల్గించుటలో నన్నయ ప్రకృతివర్ణనమునఁ దనకున్న యుపజ్ఞను బ్రదర్శించి యాంధ్ర మహాభారతమునకుఁ గావ్యధర్మముల నాపాదించినాఁడు.

సోమయాజి ప్రకృతి వర్ణనము లత్యంత నిశితములు. విరాట పర్వమున నతఁడు గావించిన సూర్యోదయ సూర్యాస్తమయాది ప్రకృతి ర్ణనలు తరువాతి కాలమునఁ బెంపొందిన విపుల ప్రబంధ వర్ణనా

విధానములకుఁ బ్రాతిపదికములైనవి. సూర్యోదయము నీ కవి భావించిన విధాన మెంత పవిత్రమో పరికింపుఁడు.

సీ॥ నీరజాకరములు నిష్ఠమైఁ జేసిన
భవ్య తపంబున ఫల మనంగ
దివసముఖాభినందిత చక్రయుగ్మకం
బుల యనురాగంపుఁ బ్రోవనంగ
హరిహర బ్రహ్మ మహానుభావంబు లొ
క్కటి గాఁగఁ గరఁగిన గుటికయనంగ
సతుల వేదత్రయ లతికాచయము పెను
పొందఁ బుట్టెడు మూలకంద మనఁగ
నఖిల జగముల కద్దైర యగుచు జనన
మాజకరపుట హృదయ సరోజములకు
ముకుళనంబును జృంభణంబును నొనర్చి
భానుబింబంబు పూర్వాద్రిపై వెలింగె॥

ఇట్లే సూర్యాస్తమయ చంద్రోదయ వర్ణనలు కాముకచిత్త ప్రవృత్తి కనుగుణముగ భావనాచమత్కృతి కాలవాలములై ప్రబంధరీతి కొఱవడి దిద్దుచున్నవి.

క॥ ఇనుఁడు దనకడకు నేతెం
చినరాగముఁ బొందు టది యుచిత మనఁగాఁ గెం
పున మెఱసి పశ్చిమాశాం
గన జనసంభావనముల గారవ మందెఁ॥

సీ॥ నలువ చెందొవలరేకులకు నన్నువెట్టఁ
గోరి కావించిన గుళిక యనఁగ
"నఖిల ద్విజ శ్రేష్ఠ మగు చకోర చయంబు
తపము సముల్లసత్ఫల మనంగఁ

బూర్వపయోరాశిపొంతఁ గెంజాయచె
న్నొందవిన పవడంపుఁ బోద యనంగఁ
జిగురుజొంపము నను జిగి యొప్ప నుదయాద్రిఁ
బొలుపారు నవకల్పభూజ మనఁగ.
నరుణరుచి తనమండల మతిశయిల్లఁ
బొడిచి దివిఁ బ్రాకి దీధితు లడరఁజేసి
యంతకంతకు నెక్కుచు సంతమసముఁ
గాలుకొననీక చంద్రుఁడు గ్రాలె నధిప".

అల్పాక్షరముల నిట్టి యనల్పభావోపేతముగ నుత్ప్రేక్షించుట తిక్కన యట్టి కవి బ్రహ్మకే తగును.

కీచకునికాముకప్రవృత్తి కనుగుణము లగు వనశకుంతముల విహారవర్ణన మాతని నుద్దేశింపఁ జేయునదియై రసపోషణమున కెట్లుపకరించుచున్నదో తిలకింపుము.

"ఇంపైన ప్రియ కాన నిచ్చి నిల్చిన మధు
వాదట నాను మత్తాలివిభునిఁ
జెట్టుప ల్పచరించి చుట్టుఁగ్రమ్మతి మనో
రమ నియ్యకొలుపు మరాళవిభుని
ఫలరస మొండొంటి కెలమిఁ జంచుల నిచ్చు
మెయినఁ జొక్కెడు శుకమిథునములను
గమిఁ బాసి తలిరుజొంపమునకు మెయిమెయిఁ
దాకంగఁ జను పికదంపతులను"

ప్రకృతినుండి చక్కని యుపమానములఁ గైకొనుటలోఁ దిక్కన కాళిదాసుఁ డంతటివాఁడు.

నన్నిచోడునికుమారసంభవమునఁ గల యనేక ప్రకృతివర్ణనలు సంస్కృతాధారములు. అటనట స్వోపజ్ఞజనకములును గలవు. కాళి

దాసుని పార్వతి "సంచారిణీ పల్లవినీ లత". ఈతనిపార్వతి "పుష్పిత జంగమలతల నడిమి కల్పలత". కవికులగురు వగు కాళిదాసునిసైతము మురిపింపఁ గల ప్రకృతి వర్ణనా వైశారద్య మతని కప్రయత్నలబ్ధ మని యన్నందుల కీ క్రిందిపద్యము ప్రబల నిదర్శనము.

సీ॥ మొన లావులించి వాసన నల్ల బసిగొని
లేఁదేటిగము లెంగులింపకుండ
నెడ సూటిగొని వేచి సుడియు తెమ్మెరలచేఁ
బాడము పుప్పొడి వాలిపోవకుండ
తరణి కూటమున మే మెరలి పద్మినిమేన
మొలతెంచు మధుమద మొలుకకుండ
మేల్కొని గోమిని మొలఁగి, మైమురిసిన
బోదిగొన్న యకరువుల్ సెదరకుండ

తే॥ దెలిసి జక్కవలొంటొంటి గలయఁ దారు
కలకలంబున రేకులు గదలకుండ
మున్నకొనివచ్చి గణికాసమూహితోడ
గిరిజ పూజించెఁ బసిడితామరల వరదు"

ఇట్టి వా యా పట్టుల ననేకములు. గజక్రీడలు, వేటాముటలు వర్ణించుటలో నీతఁడు సిద్ధహస్తుఁడు.

శివకవులలో నుత్తముఁ డగు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు, సుసితత మైన ప్రకృతి పరిశీలనము కలవాఁడు. సంస్కృతవాఙ్మయపు వాసన నంటనీయక, కోడికూఁత నె ట్లీ కవి వర్ణించెనో పరికింపుఁడు.

"తొలికోడి కనువిచ్చి నిలచి మై వంచి
జలజల ఱెక్కల సడలించి నీల్గి
గ్రుక్కునఁ గాలార్చి కంఠంబు విచ్చి
ముక్కున నీకలు చక్కొల్పి, కడుపు
లెక్కించి మెడసాచి నిక్కి మి న్నూచి
'కొక్కొరోకుర్' అని కూసె"

ప్రబంధకవుల కుక్కురములు ప్రకృతి జన్యములు కాక వారి మస్తిష్క జన్యము లౌట దీనిలోని సహజ సౌందర్య మందుఁ గొఱఁతవడును.

పాల్కురికి సోమన్న చూపిన సహజ మగు తెనుఁగు పక్కి కా మార్గమునఁ గోనబుద్ధారెడ్డి తన రామాయణ మధురగానము గావించి నాఁడు. చంద్రవర్ణనమం దెట్టి నిరాడంబరసహజభావోపేతమో!!

"పాలు పొందు కలువలపోరాసి విందు
కలసిన జక్కవకవఁ బాపు మందు
పాలవెల్లిని ద్రచ్చి పడసినవెన్న
శూలియౌదలపువ్వు చుక్కలనవ్వు
నెఱి చకోరములకు నెలనెలపంట
యుఱవేది విరహుల నుడికించు మంట
హరిహర బ్రహ్మల యానందదృష్టి
సరసిజరిపుఁడైన చంద్రుండు పొడిచె."

ఈ మార్గ మిట్లుండఁ, నాంధ్ర వాఙ్మయాంబరమున "స్ఫురదరుణాంశు రాగరుచి" వలె నెఱ్ఱాప్రగడ యవతరించెను. కథాకథనమునకు రంగభూమిగ విపుల మగు ప్రకృతి వర్ణనములఁ గావించి యీతఁడు ప్రబంధ పరమేశ్వరత్వము సందినవాఁడు. భారతారణ్యశేషమునే కాక నృసింహపురాణామునందును నీతఁడు తన ప్రకృతివర్ణనావైశారద్యమును బ్రకటించి, వానికి కావ్యత్వ మాపాదింపఁజేసినాఁడు. రసోదంచిత మగు నీ వర్ణనము నిజముగఁ గవితామలయమారుతము వీచినట్లంతరంగమునకు హాయి గొల్పుచున్నది.

చ॥ "ఇదె చనుదెంచెఁ జైత్రుఁ డని మొల్లవనంబులకుఁ బ్రమోదముల్
పొదలఁగ మేలివార్తగొని బోరన వచ్చిన దాడికాఁడనన్
మృదువనదేవతాముఖసమీర మెనుంగ్కన మల్లసిల్లె నిం
పొదవగ దక్షిణానిల మనూనమనోహరఫలసంబునన్".

కమ్మతెమ్మెరలవలె డెందము నలరించు నీ వర్ణనలలో శంభుదాసుని జాను తెనుఁగు వర్ణనావిశిష్టత విశదపఱుచున్నది.

గీ॥ పొగడమాఁకుల మొదలను బువ్వరసము
తొఱఁగి నెత్తావియందున నెఱయ నొప్పె ॥
బూచుకొఱకు మున్ను నింపులు దలిర్ప
గడఁగి వనలక్ష్మి యుమిసిన కల్లయనఁగ ॥

గీ॥ అదిరిపాటున వేసవి పొదలికొనినఁ
గలఁగి కదలి పోనేరక మలయపవనుఁ
డిందుఁ దలదాఁచుకొనియెనో యిప్పు డనఁగ
నమరు దాళవృంతముల మందానిలంబు॥

సీ॥ చిఱుసానఁ బట్టించి చికిలిసేయించిన
గండ్రగొడ్డలి నిశాగహన లతికఁ
గాసిఁ బన్న. నిబిడాంధకారధారాచ్ఛటా
సత్త్రివాటికి వీతిహోత్రజిహ్వ
నక్షత్రకుముద కాననము గిల్లెడుబోఁటి
సాఁచి నెత్తిన హస్తపల్లవాగ్ర
మగసి నింటికి మంటి కైక్య సందేహంబుఁ
బరిహరింపఁగఁ బొలుపడ్డ యవధి
సృష్టికట్టుఱ తొలిసంజచెలిమికాఁడు
కంటువినతామహాదేవికొడుకుఁగుఱ్ఱ
సవితృసారథి కట్టుఱచాయ దెలుప
నరుణుఁ డుదయించె ప్రాగ్దిశాభ్యంతరమున.

అనుచు తీవిగుల్కు భద్రగజవు నడలతోఁ బ్రత్యక్షమగుచున్నాఁడు శ్రీనాథ కవి సార్వభౌముఁడు. ఈతని ప్రకృతివర్ణనము లన్నియు సంస్కృత తప్ప నోరవడిని బడి స్వకీయోపజ్ఞాముద్రచే విభాసితములు. పోతన్న

కోశములోని పదము లన్నియు నొక్కచోఁ జేర్చి కూర్చినట్లు వృక్షజాతుల నన్నిటిని సమీకరించి పద్యము లల్లెను. వానిని మున్నతమగు ప్రకృతి వర్ణనము లనఁజాలము.

ఉ॥ అందుఁ దమాల, మాల, వకు ళార్జున నింబ కదంబ పాటలీ
చందన నారికేళ ఘనసార శిరీష లవంగ లుంగ మా
కందుక చందన క్రముక కాంచన బిల్వ కపిత్థ మల్లి కా
కుంద మధూక మంజులనికుంజములం దనరారి వెండియున్.

ఇట్టి వాంధ్ర వాఙ్మయమున నితరకవులయందును లెక్కకు మిక్కిలిగాఁ బొడఁగట్టును. "ఇట్టివిగూడ ప్రకృతివర్ణనలే యైనచో వస్తుగుణదీపిక నుత్తమ మగు ప్రకృతివర్ణనాగ్రంథముగ నెన్నవలయును" నను రామలింగారెడ్డిగారి హాస్యోక్తి మఱువరానిది.

పెద్దన, తిక్కనాదులమాట యటుంచి ప్రబంధకవులప్రకృతి విధాన మంతయు నొక్క యచ్చునఁ బోసినయట్లుండు నని స్థూలముగ నూహింపవచ్చును. ప్రబంధకవితాపితామహుఁ డగు నల్లసాని పెద్దన హిమాలయ పర్వతములఁ గొంత తన మనోవీథిని జిత్రించుకొని వర్ణింప నారంభించెను. అవి పెనుగొండ పరిసరముల వర్ణనలని పెద్దలయభిప్రాయము. "తుహిన భూధర శృంగ శ్యామల కోమల కానన హేమాఢ్యదరీ ఝరీసిరీక్షాపేక్ష"తోఁ బ్రవరుఁ డరిగెను. అచ్చో "ఉల్లలదలకాజలకణ, పల్లవితకదంబముకళపరిమళలహరీహల్లోహలమదబంభర, మల్లధ్వను లెసఁగ మరుదంకురములు" విసరెను.

దృగ్వీడాహచ్చిదావినిద్రాణమదవ
దంజనాలానమూలశయ్యావిధాన
తోరణాధోరణాకల్పితోరుశోణ
మృత్తికారాశియో యన" సంధ్య మెఱసెను.

సూర్యబింబము సాయంకాలము రక్తవర్ణము దాల్చెననుటకుఁ బ్రవరుఁడు వరూథినీవాంఛితముఁ దీర్పక వంతలఁ బడఁదోసి పోవుటచేఁ గల్గు నాగ్రహమే కారణముగా వర్ణించిన యీ పద్య మౌచిత్యముచే విరాజితము. నిక్కముగఁ బ్రకృతివర్ణన లిట్లు కావ్యపాత్రలతోఁ బ్రకృష్ట బంధములు గల్గి యలరారవలయును.

"తరుణి ననన్యకాంత నతిదారుణపుష్పశిలీముఖవ్యథా
భరవివశాంగి నంగభవుబారికి నగ్గముసేసి క్రూరుఁడై
యరిగె మహీసురాధముఁ డహంకృతితో నని రోషభీషణ
స్ఫురణ వహించెనో యన నభోమణి దాల్చెఁ గషాయదీధితిన్"

సాయంతన సమయముల రాయలతో మృగయావినోదముల సందర్శించు పట్లఁ బరికించిన ప్రకృతి నెట్లు వర్ణించుచున్నాఁడో గమనింప నగు నీ పద్యమున.

శా॥ "శ్రేణుల్ గట్టి నభోంతరాళమునఁ బాఱెన్ బక్షు; లుష్ణాంశుపా
షాణవ్రాతము కోష్ణ మయ్యె; మృగతృష్ణావార్ధు లింకెన్; జపా
శోణం బయ్యెఁ బతంగబింబము; దిశాస్తోమంబు శోభాదరి
ద్రాణం బయ్యె; సరోజషండములు నిద్రాణంబు లయ్యెన్ గడున్

చంద్రునిలోఁ గనంబడు నీలిమను గవులు పెక్కురీతుల వర్ణించిరి. పెద్దన గావించిన యీ క్రింది కల్పన మపురూపము. ఇట్టి వర్ణనలు కొన్ని పెద్దన్న పెద్దతికమును నిలఁబెట్టుచున్నవి. అందులకు ముఖ్యహేతు వావర్ణన లితివృత్తముతోఁ బెనవేసికొని యౌచిత్యముతో నట్టివడు చుండుటయే

చ॥ "మరున కొసంగఁ గాలము తమశ్ఛట కాటుకగా నవోదయ
స్ఫురదరుణప్రభాపధిక శోణితసిక్తసితోడుభుక్తముక్
హరిహయదిఙ్నభస్థలమునన్ బలి చల్లి వటాంకముగా వసూ
త్కరభరితంబునై వెలుఁగఁ గాంచి సుధానిధి వెల్గె నత్తఱిన్.

ముక్కుతిమ్మనార్యుని ముద్దుకవితాలత, ప్రకృతి సౌందర్యసారభవిభాసితము. శ్రీకృష్ణుఁడు సత్యభామకు మేరువును వర్ణించి చెప్పుటలోఁ జాత్రో చితమైన వర్ణనాప్రాగల్భ్యము సుప్రకటితము.

సీ॥ జీర్ణపర్ణద్రుమ సంకీర్ణహిమమణి విభా
మాయాకిసలవంచ్యమానపికము
శశికాంతరుచి మృషాసలిల సంక్షాళన
శ్లథవిషాణోద్విగ్న సైరిభంబు
గోమేధిక ప్రభాంకూర మిథ్యామధు
ద్రవలిలిక్షామిళద్భల్లుకంబు
నీలగండప్రస్తరాళీకగజభేద
శీర్యన్నఖక్షుబ్ధ సింహకులము"

తే॥ "గారుడాశ్మచ్ఛవిచ్ఛటాకపటయవస
పూలికాచర్వణవ్యగ్ర బాలమృగవి
లంఘ్యమానాబ్జరాగశిలావితాన
కూటదావాగ్ని యదె మరుత్కుధర ముఖ్య.

ఇంతటి రమణీయ భయంకరమైన మేరువునందు సంచరించు చెంచెతల నెంతటి తేటమాటలతో వర్ణించెనో!

"వంచనఁ బొంచి చేరువకు వచ్చిన చంద్రుని జింక నేసి హ
ర్షించియుఁ దత్సుధారసనిషేచనచే నవి చావకున్కి వీ
క్షించియు నేటుదప్పె నని చే విలు నమ్ములుఁ బాఱవైచి ల
జ్జించి చరించుచుందురు చెంచెత లగ్గిరిసానుభూములన్."

"సాయంకాల వర్ణనలు", "చంద్రికా విహారములు", "సూర్యాస్తమయాది వర్ణనములు" మనోజ్ఞమనుపములై ముక్కుతిమ్మనార్యుని ముద్దుపలుకులకు ముచ్చటైన యుదాహరణములే కాని యీ వర్ణన లితి

వృత్తమునుండి విడదీయరానంత గాఢబంధము కలవి కాకుండుట విచార్యము.

వసుచరిత్రకారుని గిరిక ప్రకృతిదేవికి ముద్దు బిడ్డ. గిరిక బాల్యజీవిత మంతయు నొక చక్కని ప్రకృతివర్ణనాప్రబంధము. శుక్తిమతీకోలాహలసమాగమవర్ణనములోని శ్లేషమాధుర్యము భట్టుమూర్తి ప్రతిభను సుప్రథిత మొనర్చుచున్నది.

రాయలు నిరంతర ప్రకృతిపరిశీలనతత్పరుఁడు. ఆ ముక్త మాల్యద యందలి గ్రీష్మవర్ణన, వర్షర్తు వర్ణన లతి దీర్ఘములై వస్త్వైక్యమును జెఱచినను, అందలి ప్రగాఢ మగు కల్పనాశక్తి, ఊహాశక్తి (Imagination and Fancy) ఆంధ్ర వాఙ్మయమున మఱియొకచోఁ గాన్పింపనివి. ఈతనిప్రకృతి వర్ణనములు ద్వివిధములుగా శ్రీ పిలకా గణపతిశాస్త్రిగారు వింగడించిరి. (1) కవిభావనాముద్రితముకాని సహజ మగు ప్రకృతి వర్ణనలు. ఇందుఁ గవిభావన మంతర్లీనమై లుప్త ప్రాయముగ నుండును. ఇందుల కుదాహరణ మచ్యుతమజ్జనార్థమై చెంగల్వడిగ్గియ నీరుకొని, దివ్య ప్రబంధము పాడుకొనుచు వచ్చు ద్రావిడాంగనావర్ణన మెంతేని సహజము.

"శయపూజాంబుజముల్ ఘటించ వడఁబడక్ జన్నోయి లేఁగొనుపై
దయ తప్పక్ బసుపాడి, పాగడపుఁ బాదంబొప్పఁ జెంగల్వడి
గ్గియనీ రచ్యుతమజ్జనార్థము కటిం గీలించి దివ్య ప్రబం
ధయుగాస్యల్ ద్రవిడాంగనల్ నడతురుద్యానంపులోఁత్రోఁవలక్"

ప్రకృతి నాలంబము గావించుకొని కవిభావన యలంకారాదులసహకారముతో విశృంఖలముగ విజృంభించుట ప్రకృతియందు సూత్రప్రాయము. చూడుఁడు.

"కలఁకున్ నీలమయంపుఁ దల్లి యొఱదాకం జేటనీ రొప్పు ర
థ్యలకూపంబుల మీఱఁ జూచి, వలభీవ్యాసంగితుంగద్రుశా
ఖలలో నుండి గుభాలునన్ లకుముకుల్ క్రందైపడున్, లేచు,మూ
ర్ఛిలి గేహేందిర దాళ్ళిడీపరిచితిన్ జెండాడు చందంబునన్."
కవికి నుండనగు నుత్ప్రేక్షా శక్తి, పారము ముట్టిన దీ సాహితీ సమ
రాంగణ సార్వభౌమునిలో.

మాఱుమూలలఁ గల ప్రకృతి స్వభావములఁ జిత్రించుటలో నీతని కీడైన కవి వాఙ్మయమున లేఁ డనవచ్చును. (1) మేడిపండు లోనికి వర్షపు నీరెక్కునపు డందుండి దోమల పంక్తులు వెడలుట. (2) మాలదాసరి కథలోని వటవృక్షవర్ణన—అందున మఱ్ఱియాకు లను బుడగులు కొట్టివేయఁగా నేర్పడిన గిజిల వర్ణన, (3) కుల్యాంతర ములలో నిద్రించు బాతువుల వర్ణన, ఇంకను నిట్టి వనేకములు "రవి గానిచోఁ గవి గాంచునేకదా" యను సూక్తిలోని సత్యమును నిలువఁ బెట్టుచున్నవి. కాని వీనికిఁ గథతో నేమాత్రము సంబంధము లేకపోవు టచేఁ బ్రథమ శ్రేణికిఁ జెందిన వర్ణనలుగాఁ బరిగణించుటకు వీలుపడదు.

ప్రబంధ కవులలోఁ బింగళి సూరన ప్రకృతి వర్ణనలయందును దన సార్థక్యమును జూపెట్టినాఁడు. ప్రతి వర్ణనము సతఁడు చక్కని ధ్వని మయముగను, కథా ప్రకృష్టసంబంధిగను గూర్చి తన విశిష్టతను బ్రదర్శించెను.

"విలసితవీచికాయత రవిప్రతిబింబమిషంబునన్ మహా
జలనిధి లక్ష్మిపార్శ్వచయచక్రిపయిం జెయిచాచి యొప్పు సం
ధ్యలఁ బురలక్ష్మిసద్ధర్మవిధు లన్నియు నొజ్జలపుచ్చకాయగా
వలయు విడండతండు రసవత్పరిఖామిష బాహుబంధమున్"
అను నీ సముద్రవర్ణనము భావికథ కంతకును సూచ్యార్థసూచికగా నొప్పుచున్నది.

మణిస్తంభుఁడు సుముఖాసత్తికిఁ జూపుచుఁ జేయు సముద్ర వర్ణనము, అందు తిమింగల శిరోరంధ్ర ప్రసంగము తరువాతి కథ యగు నలకూబరుని చరిత్రయం దతని భార్యలు తిమింగలముచే గ్రసింపఁబడి తిరిగి దాని శిరోరంధ్రమునుండి చిమ్మఁబడిన నీటిలోఁ బడి గగనమున కెగియుట ప్రాతిపదికము. అంతియేకాక ప్రకృతకథలో విరాగ దంపతులను సరాగులుగ మార్చుట కుద్దీపనము. ఇట్టి వర్ణనములే నిజమునకు సార్థకములు. కవికిఁ గావ్యమునకుఁ జరితార్థదాయకములు.

"ఒక విషయమునుబట్టి చూచిన సరస్వతీ చతుర్ముఖ విలాసము వంటి ఘట్ట మాంధ్రమున నెక్కడను లేదు. ఏ విషయ మనఁ బ్రకృతిని పాత్రముల జీవితముతోఁ గలసినట్లు వర్ణించుట" యను రామలింగారెడ్డిగారి వాక్యము సత్యసమ్మతము.

తరువాత నాంధ్ర వాఙ్మయమునకు క్షీణయుగము. గతానుగతికము లైన రచనలు తామరతంపరలుగ వెలసినవి. వానిలో నెచ్చోటనైన" నెడారులలో "బయాసెస్సెస్సులవలె నొకటి రెండు ప్రకృతివర్ణనలు స్వోపజ్ఞకములు పొడఁగట్టనగును గాని కష్టమునకుఁ దగిన ప్రతిఫలము గిట్ట దని నాశంక.

ఆధునికాంధ్ర వాఙ్మయ మాంగ్లవాఙ్మయము ననుకరించి యభివృద్ధి జెందినది. ఆధునికకవు లాంగ్లమున Wordsworth, Shelly, Keats మున్నగు కవులవలెఁ బ్రకృత్యుపాసనా తత్పరులై పోయిగ, స్వేచ్ఛగ ప్రకృతిలోని స్పందనమునకుఁ దన హృదయమును స్పందించి కవన మల్లిరి. అనుకరణముతోఁ దొలుత ప్రారంభమైన కాలాంతరమున నవ్యకవులలోఁ బ్రకృతివర్ణనము స్వకీయప్రతిభావిలసితముగ విరాజిల్లినది. "ఋతువున కొక రుచిరాలంకృతిఁ సవదరించి యభినయించెడి సృష్టిస్థితిలయయోగిని"గా శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావు కవిగారు ప్రకృతిని బుస్తకముగా దర్శించిన ధన్యత సంపాదించుకొనిరి.

"సతతనూతన మృదువిలాస ప్రభూత
తావకమనోజ్ఞలాస్య సందర్శనమున
నాదుభావాలు మధురగానమ్ము సలిపె
ప్రకృతి యానందతన్మయత్వమున మునిఁగి"

అని తన యానందమును వెల్లడించుచున్నాఁ డొక నవ్యకవి. "ఆకులో ఆకునై పూవులోఁ బూవునై, కొమ్మలో కొమ్మనై నును లేత రెమ్మనై, యీయడవి దాఁగిపోనా? చిరుగాలి కెరటమై, సెలయేటి పాటలో తేటనై పోనా!" అని యేమి చేయుటకును దోఁచక స్తబ్ధుఁడైనాఁ డొక భావకవి. అతఁడే మఱియొకసమయమునఁ దన భావకవిత్వపక్షముల విహంగత్వము వహించి "దిగిరాను, దిగిరాను దివినుండి భువికి" యని సంతోషమునఁ గేకలువెట్టుచున్నాఁడు. మఱియొక మభినవ కుళీలవుఁడు "మామిడికొమ్మమీఁద కల మంత్రపరాయణుఁడైన కోకిల స్వామి"కి మ్రొక్కుచున్నాఁడు. అతఁడు "కానఁబడక, అనుమానప్రమాణమున సందియునందని పరమతత్త్వమవలనుంచి పంచభూతదృశ్యం బైన ప్రకృతి యొకటి" తనకు లక్ష్యమని విశదమొనర్చుచున్నాఁడు. తన కత్యంత ప్రియులగు బాంధవులను, తల్లిని, ప్రియసిని, సోదరిని ప్రకృతియందే దర్శించుచుఁ దృప్తిఁ జెందుచున్నాఁడఁట.

ఇట్టి యాధునికాంధ్రకవుల ప్రకృతి తాదాత్మ్యముపై విశ్వకవి రవీంద్రుని ప్రభావముగూడ నెంతో ప్రసరించినది.

విశ్వనాథవారి "కిన్నెరసాని పాటలు", "ఋతుసంహారము" సునిశితపరిశీలనఫల మగు ప్రకృతివర్ణనలతోఁ గూడినవి. పింగళి, కాటూరి వారల "తొలకరి" ఆచార్య సుబ్బారావుగారి "తెనుఁగుతోట" తెనుఁగు ప్రకృతికి దర్పణములు.

అచ్చముగాఁ బ్రకృతి దృశ్యములను వర్ణించుటలోనే తనియక నవ్యకవులజాతికి జీవగఱ్ఱ యగు రైతును, గ్రామీణ దృశ్యములను బ్రకృతికి

ముద్దు బిడ్డలుగ జీవించు పల్లెపడుచులను, తన కవిత్వమున కితివృత్తము గావించినాడు. ఆంగ్లమున Wordsworth "Solitary reaper"మున్నగు ఖండకావ్యములు వీరి కిందు మార్గదర్శకములైనవి.

శ్రీ ఏటుకూరి వెంకటనరసయ్య "క్షేత్రలక్ష్మి", దువ్వూరివారి "కృషీవలుఁడు" రైతుయొక్క స్వార్థరహితజీవన విధానప్రాశస్త్యమును ప్రదర్శించుచున్నవి.

"రారమోయి! కవీశ్వరా!హృదయమర్మక్షేత్రముం దున్ని సం
స్కారాసన్న ఫలమ్ము నందుటకు స్వర్గస్థానమం దుండెరా
వారే రైతులు విశ్వజీవనకళాపారంగతుల్ సీ కవి
త్వారంభమ్మున కిద్ది స్వర్ణయుగ మన్నా, నాఁటికిన్ నేఁటికిన్"

అని వీరుల ప్రబోధము.

దువ్వూరి రామిరెడ్డిగారి 'వనకుమారి' మధురిమంబుల ప్రకృతికావ్యము. శ్రీ నండూరి సుబ్బారావు, కవికొండల వెంకటరావు, అడవి బాపిరాజు మున్నగు నవ్యకవులు సహజసౌందర్యవిలసిత మగు జానపదులజీవితము వర్ణించి నూత్నమార్గముల వెల్వరించిరి.

నండూరివారి 'యెంకికి' "తోట పూల మనసులు తెలుసు"

బాపిరాజుగారు పడవవారితోఁ బడవవాఁడై

"రావోయి సిన్నవాడా ! మావాడరావోయి సిన్నవాడా !

అని నాటి పడవవానిని బిలిచి

"ఉబికే వాగుల్లోకి-ఉయ్యాల లూగుతు పోయి

సందరాన పుట్టేటి - సెంమహాని సేరు కొండ"మని వారికి

సైదోడగుచున్నాడు.

ఇట్టిది నిసర్గ మగుకైఁత. దీనికిఁ బాండిత్యము,కోశములు,అప్పకవీయము పనిలేదు. కవితకు జీవనమగు భావనాశక్తి యవసరము. పాల్కురికి

సోమన్న చెప్పిన తుమ్మెద పదములు, పర్వత పదములు మున్నగు-మన జానపద సాహిత్యము ప్రకృతి శోభారామణీయకము. ఇది కృతక మగు మార్గ కవిత్వపు హడావుడికిఁ దేరమఱుఁగైనది. దానిని పునరుద్ధరించి జాతీయ జీవన విధాన గ్రహణమునకుఁ దోడ్పడవలయును. జానపద కవిత్వ ప్రాశస్త్యమును Johnson పండితుఁ డిట్లు ప్రశంసించెను.

"There is scarcely any species of poetry that have allowed more readers or excited more writers than the pastoral. pastoral is a way out of "cares and peturbations into Elysian regions where we are to meet with nothing but joy and contentment".

జానపద కవిత్వ మల్లుటకు నిరుపహతి స్థలము లుండరాదు. కవి వారిలో నొక్కఁడుగ జీవించి వారి యనుభవములను గ్రహింపవలయును. W. Irring ఆంగ్ల వాఙ్మయములోని జానపద కవిత్వ విశిష్టత నిట్లుగ్గడించెను;

"The pestoral writers of other countries apper as if they had paid an occassional visit and became aquinted with her general charms, but British poets have lived and revelled with her".

అట్టి యున్నతస్థితిని దెనుఁగుఁగవులు కూడ నందుకొనవలయును. అపారభావనా విలసితులును, అతీంద్రియానుభవులైనఁకవులు ప్రకృతితోఁ దాదాత్మ్యము పొందినపుడే వారి రచనలకు సార్థక్యము సార్థక్యము. మన కానందైక్యము. మార్గకవితాభిమానముతోనే పరితృప్తులుగాక, నిసర్గకోమల మగు దేశికవితాభిమాన ప్రవృత్తులై, జాతి మనః ప్రవృత్తుల నున్మీలనముఁ జేసి, వాఙ్మయ విశిష్టతను ద్యోతమానము చేయవలసిన బాధ్యత మనకవిపుంగవులపై నున్నది. ప్రకృతిలో జీవించి, ప్రకృతి సౌందర్యమునకుఁ బులకితులై, పఠితలను బులకింపఁ జేయఁగల వాఙ్మయ మింకను నెంతయో సృజించి రససిద్ధు లగుట జాతికి గర్వకారణము !!.

శ్రీమద్రామాయణము-మానవత్వ ప్రతిష్ఠ

శ్రీ భమిడి సత్యనారాయణశర్మ.

పించుటకును గారణ మా విలక్షణతమసాతీరసన్నివేశమే. తుదకు శింశుపావృక్షమునుండి సీత నుపలక్షించుచుండిన యాంజనేయులయందు వాల్మీకి ప్రవేశించి "ఇమాం మసితకేశాంతాం శతపత్రనిభేక్షణాం; సుఖార్హాం దుఃఖితాం దృష్ట్వా మమాపి వ్యథితం మనః"అని సీతదుఃఖమునందుఁ గ్రౌంచీదుఃఖప్రతిబింబమును స్ఫురింపఁజేయుచుఁ గాయకసరు తినునట్టి యాటవికుఁడనైన నా హృదయముకూడ నీ సీతదుఃఖముచే వ్యథ నొందుచున్న"దని తన యనుభవము నా ఋషి యుగ్గడించి యున్నాఁడు! పైఁగఁ "కావ్యం రామాయణం కృత్స్నం సీతాయాశ్చరితం మహత్"అని శ్రీమద్రామాయణము పేరుగాని యయ్యది సీతచారిత్రమే యని చెప్పునంత యుత్కృష్టస్థానము నలంకరించెను సీతామతల్లి వాల్మీకిహృదయమునందు. ఇఁకఁ దార, మండోదరి, మున్నగు స్త్రీల విలాపములు కేవలహృదయవిదారకములు. అదియంతయుఁ గ్రౌంచీదుఃఖసంజనితకరుణారసతరంగములే యందురా? కాదు; వాల్మీకి స్వీయచరిత్రకూడఁ గొంత సీతారాముల నాలంబనముగ గ్రహించి యానాఁడు వాల్మీకి హృదయమును గలంచిన యనుభవముల నందుంచెనని నా మనవి. వాల్మీకిభార్య యగు బోయతకూడ నొక మొఱకు స్త్రీ యని మనము గ్రహింపరాదు. తారాపాత్రమును బాగుగఁ దిలకింపుఁడు! వాలికొఱ కామె యెంత దుఃఖించెను? అది నటనమా? కాదు. వాల్మీకి యొనరించెడి దుష్కృత్యములందలి పాపమును దాను బంచుకొననని యాతనిభార్య నిరాకరించినంతమాత్రమున నా యిల్లాలి నాతఁడు విడుచుట పాడియా? సీత లక్ష్మణు నే తీరున నెన్ని దుర్భాషలాడియుండలేదు? రాముఁడామెను గాదని వదలెనా? తార తన భర్తతోఁగూడ

మృతి నొందెద నని చెప్పెను. కాని తుదకు సుగ్రీవుని యామె చేపట్టక తప్పలేదు. ఆ తీరున వాల్మీకిభార్య యగు నా బోయతగూడ చేసియుండవచ్చును. ఆ కాలమునం దా యాటవికస్త్రీల కది ధర్మము కావచ్చును. అంతమాత్రమున కాతఁడు తన స్త్రీని విడిపోవుట తగియుండలే దని నాఁటిక్రౌంచీరోదనముచే నాతని హృదయము కరఁగిపోయెను! అందుచే నాతనిమానస మా దినమున నొక యగ్నిపర్వతమువలె నుడుకసాగె నను విషయ మిా వఱకె చెప్పియుంటిని. ఈ రీతిగ శ్రీమద్రామాయణము నందు విషమఘట్టము లనేకములు మానవుల నెటుల జీకాకుపఱచుచుండునో చర్చించి శ్రీరామచంద్రుఁ డే తీరున మానవమాత్రునివలె సంచరించి వాని నన్నిటిని దన నిశితధర్మపరిపాలనముచే నట్టి విషమవిషయములను జయింపఁగలిగెనో నిరూపించును. ఆ యా విషయములు చర్చించుతఱిఁ బాఠకమహాశయులను విస్మయించుకొందురు. ఏది యె ట్లున్నను వాల్మీకి మతమునందు స్త్రీస్వరూపము కేవల మొక త్యాగమూర్తి యనియు, నామె పరమపవిత్ర మగు వస్తు వనియు, నామె నెల్లప్పుడు నెట్టి విషమపరిస్థితులయందును గౌరవింపవలయునే కాని యామె నొక తుచ్ఛ మగు భోగ్యవస్తువుగ గ్రహించుట పురుషునియందలి యక్షమ నీయ మగు లోప మనియు నా మహాశయునినిశ్చయ మని యాతని కృతి చాటుచున్నది. ఈ రహస్యమును గ్రహించిన మహాత్ముఁ డీ కలియుగంబున, త్యాగయ్య యొక్కఁడే యని చెప్పిన సాహసోక్తి కాదు. స్త్రీవలననే పురుషున కుత్తేజము కలుగునుగాని కేవలపురుషుని వలన నీ జగమునందుఁ బౌరుషము, గౌరవము, విజ్ఞానము, వీర్యసాహసాది మహాపురుషలక్షణములు కలుగనేరవు వని వాల్మీకి మతము. అందుకుఁ దార్కాణముగ గమనింపుఁడు; పదునాలుగు వేల దుష్టరాక్షసుల సంహారకమునకు ముహూర్తంబునం బోరిఁగొన్న జగదేకవీరుఁ డగు రాముఁడు రావణసంహారమునకై యేడు పగలురాత్రింబవలు యుద్ధము సలుపవల

సివచ్చెను! కారణ మేమి! జనస్థాన యుద్ధమునందుఁ దన కెదురుగ సీత యుండెను. ఆ వీరమహిళ తనభర్తను జూచుచు నాతనివీరవిహారమునకుఁ దన నిశితకటాక్షపంక్తిని దోడు సల్పుచుండెను! సీత తన్ను నరణ్యవాస మునకుఁ గొంపోవ శ్రీరాముఁడు నిరాకరించినప్పు డేమనెను? "వనవా సస్య శూరస్య చర్యా తే మను రోచతే" అని వనవాసమునందు రామచంద్రుఁ డే రీతి ప్రవర్తింపఁగలఁడో నా సహాసీరకాంతి చూడఁ దలంచెను! కావున స్త్రీ యను వ్యక్తి పురుషునకు మహత్తరశక్తి నిచ్చెడి 'కళత్రము'. 'కళత్ర' మనఁగా నేమి? పురుషస్య కళాః త్రాయత, ఇతి, కళత్రమ్' అని దానికి వ్యుత్పత్త్యర్థము కాదా! దానినే "దేశేదేశే కళత్రాణి దేశే దేశే చ బాంధవాః; తం తు దేశం న పశ్యామి యత్ర భ్రాతా సహోదరః" యను శ్లోకమునందుఁ బూర్తిగ వాల్మీకి విశదీకరించియున్నాఁడు. ఈ శ్లోకమున కర్థమును నిర్ణయిం చుటలో మనవారు స్త్రీలన శ్రీరాముఁడు చాల చులకనగఁ జూచినటుల నన్వయించి భార్య లెల్లెడల నున్నారుకాని లక్ష్మణునియట్టి సోదరుఁ డెచ్చటను గాన రాఁ డని యర్థము చెప్పుచుందురు. అయ్యది వాల్మీకి సమ్మత మైన భావముగఁ గన్పట్టదు. శ్రీరాముఁ డా తీరున "దేశే దేశే కళత్రాణి"యని చెప్పుటలోఁ దన భార్య యొక్క తెయే తనయం దపూర్వానురాగము చూపునట్టి వనిత కా దనియు, నట్టి మహా వీర మాతలు పెక్కండ్రు "కళత్ర"ము లనేకప్రదేశముల నరుంధతి, సావిత్రి, దమయంతి, అనసూయ, మున్నగువార లెందఱో కల రనియు నేక గర్భజనితు లగు సోదరులే యొకరినొకరు చంపుకొనుట తటస్థించుచుండ భిన్నోదరుఁ డగు లక్ష్మణునియట్టి సర్వపరిత్యాగి మృగ్య మనియు నా కవియభిప్రాయ మని నా మనవి. అందు నొకవంక స్త్రీ గౌరవము చెడకుండ సౌభ్రాతృత్వ మన నెట్లు లుండవలయునో చెప్పుటవాల్మీకి మతము. పురుషునికళలను స్త్రీ యెటుల రక్షించునో మనకు రామా

యగుటయునందు జనస్థానయుద్ధానంతర మీ తీరున వాల్మీకి వర్ణించెను.

"శ్లో. తం దృష్ట్వా శత్రుహర్తారం మహర్షీణాం సుఖావహం
బభూవ హృష్టా వైదేహీ భర్తారం పరిషస్వజే"
"పునః పరిష్వజ్య శశిప్రభాననా
బభూవ హృష్టా జనకాత్మజా తదా".

ఈ రీతి నా "శశిప్రభానన" యగు సీత శ్రీరాముని గౌఁగలించుటచే నా ఖర, దూషణ, త్రిశిరః ప్రముఖ రాక్షసుల శస్త్రాదిఘాతములచేఁ గలిగిన యాఘాతము లన్నియుఁ గ్రుటిలో మాయ మయ్యె నని గోవిందరాజాదులు వ్యాఖ్యానించిరి. అచ్చట "శశిప్రభానన" యను బిరుదము నా కవి సీత కిచ్చుటలో రహస్య మేమి? చంద్రుఁ డేతీరునఁ దన యమృతవృష్టిచే సమస్తలోకతాపములను బోఁగొట్టునో యా రీతిగ శ్రీరాముని యుద్ధశ్రమ మంతయు నా చంద్రముఖి యపనయించెను! ఇంతకన్న నసదృశసాదృశ్యము మనకుఁ గళత్రవిషయమున నేమి కావలెను? ఎన్ని యున్నను "భార్యామూల మిదం గృహం" మ్మనికదా పెద్దలు వచింతురు. కావున నాఁటి క్రౌంచమిథున వృత్తాంత మా తీరున మహత్తర రసస్రవంతిగ మాఱి యనన్యసామాన్యఋషి వాగ్వైభవముచే నయ్యది యా రామసాగరగామిని యయ్యె నని చెప్పకతప్పదు. కరుణారసము శృంగారరసవిచ్ఛిత్తిచేఁ గలిగిన శోకముగాని దానికి వేఱొండు స్వతంత్రస్థానము గానరాదు. రసము లన్నిటియందును స్వతంత్రముగ నిలువఁజాలిన దొక్కవీరము. శృంగారమునకుఁగూడ దాని యాలంబన మవసరము. ఈ వీరశృంగార రసములే యీ సృష్టి కాధారము లని వాల్మీకి నిశ్చయము. తుదకు హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానాది కరుణారస ప్రపూరితము లగునితివృత్తములుగూడ వీరశృంగారరసములయొక్క విచ్ఛిత్తిచేఁ గలిగిన శోకమోహములుగాని వేఱొండుగావు. నలోపాఖ్యానమున నేమి?

కావున శ్రీమద్రామాయణావిర్భావమునకుఁ బ్రధానకారణములు వీర శృంగారరసానుభూతులు. కరుణారస మానాఁటి యనుభవముచేఁ గలిగిన తాత్కాలికోద్రేకము. మానవజీవిత మంతయు "మరణాంతం తు జీవితమ్" అను వాక్యమునం దిమిడియున్న దని శ్రీరామచంద్రుఁ డనినంత మాత్రమున మన మాతీరున నిర్ణయింపఁజనదు. అయ్యది కేవల లౌకిక రసానుభూతికే చెల్లునుగాని, యది పరమార్థమునకుఁ జెల్ల దని వాల్మీకి యభిప్రాయము. ఆ యావిషయములు మున్ముందు మనము తెలిసికొందుముగాక ! వీరుఁ డగు మానవుఁడే యమృతత్వ మొందఁగలఁ డనియు, స్త్రీ, పురుషున కట్టి వీరరసానుభూతిని దన శృంగారరసప్రవాహముచే నెల్లవేళలయందును జాగ్రత్తగఁ గాపాడుచు నీ ప్రపంచమంతయుఁ గేవల తుచ్ఛము లగు పదార్థములలో నిండియున్నను వాని నన్నిటిని దన ప్రేమమహిమచే నుత్తేజింపఁ జేసి యీ విషమ విషయములలో నిండిన మానవజీవయాత్ర నొకవిలక్షణామృతపథముగ మార్చు ననియు మనకు శ్రీమద్రామాయణము బోధించుటయేకాక స్త్రీ, పురుషు నేరీతిగ నమరత్వ మొందఁజేయునోకూడ వాల్మీకి యత్యంత మనోహరముగఁ జిత్రించి మన హృదయమునందు శాశ్వతముగఁ గావ్యానందరసమును నెలకొల్పియున్నాఁడు. అట్టిమహత్తరకావ్యమునకు శోక మెన్నటికిని బీజము కానేరదు దని నాయభిప్రాయము. ఏతీరున నామహాకవి శ్రీరామపాత్రమును లోకమున కందించెనో మన మిఁక విమర్శింతుముగాక. కామముచే కామజయమును వాల్మీకి సాధించెను. "Diomand cut Diomand" "వజ్రం వజ్రేణ భిద్యతే" కావుననే శ్రీమద్రామాయణము మనకు నిత్యపారాయణగ్రంథ మగుచున్నది. కామము, కామమును జయింపఁగలదా? యని మనము సందేహింపఁబనిలేదు. దాని కీ క్రింది వ్యాసశ్లోకమును ప్రమాణముగ నిచ్చుచున్నాను.

శ్లో. "విక్రీడితం వ్రజవధూభి రిదం చ విష్ణోః
శ్రద్ధాన్వితో ను శృణుయా దనువర్ణయే ద్యః
భక్తిం పరాం భగవతి ప్రతిలభ్య "కామం"
హృద్రోగ మా శ్వపహినో త్యచిరేణ ధీరః".

అని గోపికాక్రీడాంతమందు ఫలశ్రుతి రచించినాఁడు వ్యాసభట్టారకుఁడు. ఇందు "శ్రద్ధాన్వితః" అను పదప్రయోగమును మనము గమనింప వలెను. ఆ శ్రద్ధ యెట్టిదో మనము నిశ్చయించుకొనినచో మన కయ్యది యమృతత్వమును జేకూర్చును ! ఆ యాసన్నివేశములు నాకు సాధ్యమైనది విపులముగఁ బాఠకలోకమున కందింప యత్నింతును. నా రచనయందే దేని యసంగతవిషయము లున్నచో నాకు విద్వాంసులు తెలిపి నన్ను గూడ సంస్కరింపఁ బ్రార్థన.

శ్రీరాముఁడు మనుష్యుఁడా ?

"ఆత్మానం మానుషం మన్యే రామం దశరథాత్మజమ్" అని శ్రీరామచంద్రుని మానవమాత్రునిగనే సంతరించుటలో వాల్మీకి యుద్దేశ మేమి?

శ్రీ రా ముఁ డు.

ఇంతవఱకు "మానిషాద ప్రతిష్ఠాం త్వ మగమ శ్శాశ్వతీ స్సమాః" అను రామాయణ ప్రాదుర్భావబీజమగు శ్లోకమునుగూర్చి యథాశక్తిగ విమర్శించి యి క్కావ్యము వాల్మీకిమహర్షి యొక్క హృద్గతకామోద్రేకసంచలనశక్తిచే నుద్భవించిన విలక్షణకామధేనువువంటి దివ్యఫలప్రదాత యగు నితిహాస మని మనవిచేసియున్నాను. దీనివలన మానవులకుఁ గలుగునట్టి యలౌకిక ఫలములంగూర్చి బాలకాండ ప్రథమసర్గము నందీ రీతిని వాకొనఁబడినది.

శ్లో. పఠన్ ద్విజో వాగృషభత్వ మీయాత్
స్యాత్ క్షత్రియో భూమిపతిత్వ మీయాత్
వణిగ్జనః పణ్యఫలత్వ మీయాత్
జనశ్చ శూద్రోఽపి మహత్త్వ మీయాత్ (1-1-100)

కావున శ్రీమద్రామాయణము మనుజునకుఁ గల్పవృక్షకామధేనువులకన్న మహత్తరఫల ప్రదాత యగుట నిస్సందేహము.

ఇఁక శ్రీరామచంద్రుఁడు మానవుం డనుటకుఁ గల కారణముల నిట దిఙ్మాత్రముగఁ బొందుపరచుచున్నాను. వీనివలన శ్రీరాముని దైవముగ నారాధింపఁగూడ దని కాని వల దనిగాని,యక్కఱలే దనిగాని నాయాశయ మెంతమాత్రమును గాదని తొలుదొల్తనే నేను మనవిచేసియున్నాను. దైవమనఁగా నెవ్వరు? అతఁడు మనుష్యరూపమున నీ లోకమునందు సంచరించె ననినం దప్పేమి? మానవుఁడుగా సంచరించి, తన మతమును లోకమునందుఁ బ్రచారమొనరించిన ఏసుక్రీస్తు, మహమ్మదు, బుద్ధభగవానుఁడు మొదలగువారు తన్మతస్థులచే దైవములుగ నారాధింపఁబడి వారికై ప్రార్థనామందిరములు వారు నిర్మించినచో సయ్యది న్యాయమా? హిందువులు శ్రీరామ శ్రీకృష్ణాద్యవతారమూర్తులను బూజించినచో నట్టివారు కాఫరులా? మతాభినివేశముతో లోకమును బీడించుటగూడ నొకమహత్తరకార్యముగ నెంచుచున్నారు నేఁటికిని కొందఱు దుర్మార్గులు! ఆర్షమతము, "పితృదేవోభవ," "మాతృదేవోభవ" "ఆచార్యదేవోభవ" "అతిథిదేవోభవ" తల్లిని, తండ్రిని, యాచార్యుని యతిథినిగూడ దైవముగ భావించి పూజింపవలె నని శాసించుచున్నది.శ్రీరాముఁడే యీ తీరునఁ దనతండ్రి వాక్యము చెల్లింపక తప్ప దని సీతామతల్లితో ననెను.

శ్లో. "అస్వాధీనం కథం దైవం ప్రకారై రభిరాధ్యతే
స్వాధీనం సమతిక్రమ్య మాతరం, పితరం, గురుమ్".
(2-30-33).

ఆ రీతిని శ్రీరామచంద్రుఁడు తల్లిని దండ్రిని, గురుని, నెటుల దైవములుగ భావించి పూజించెనో వాల్మీకి సూచించియున్నారు. ఆహా ! ఇట్టి శ్రీమద్రామాయణాది గ్రంథములు నేఁటి విద్యార్థులు పఠించుచున్నారా? విద్యాశాఖాధికారులు బాలబాలికల కీ దివ్యకావ్యములను బఠింప నియమించుచో నేఁటిదేశమునందలి యవినీతి, యశాంతి, యవజ్ఞ యనుసంగటి పౌరుషజ్ఞానకీర్తులు మనయువకుల మానసములందు నెలకొనవా? కోట్లకొలఁది రక్షకభటులను నియమించినంతమాత్రమున దేశమునందు శాంతి నెలకొనునా ? మన దేశనాయకు లీ ముఖ్యవిషయ గమనింపక కేవల పాశ్చాత్యనాగరితా వ్యామోహచిత్తులై యార్థిక జీవనప్రయాణము "Standing of living" వృద్ధిచేయవలె నని యే వేవియో పథకములను దయారుచేసికొనుచు నొకజాతియొక్క నైతిక ధర్మముపై నార్థికవ్యవస్థితి యాధారపడి యున్న దనెడి మూలసూత్రమును గ్రహింపక మెలంగుటవలన నేమిలాభము ?

దైవమానవశక్తులకును, మనుష్య రాక్షసశక్తులకును నెంతయో తరతమభావ ముండనక్కఱ లేదని నే నీవఱకే వక్కాణించియుంటిని.

"విముంచతి యదా కామాన్ మానవో మనసి స్థితాన్ ।
తర్హ్యేవపుండరీకాక్ష! భగవత్త్వాయ కల్పతే॥"

అని మహాభక్తాగ్రేసరుఁ డగు ప్రహ్లాదుఁడు నిర్వచించెను. కామ మను విలక్షణమగు నీశ్వరశక్తిని దుర్వినియోగ మొనరించి నీచము లగు భోగములకై దానిని దుష్ట మొనరించుటచేతనే మానవుఁడు రాక్షసుఁడగుచున్నాఁడు ! దానినే తనమనోజయముచే నరికట్టి యీ ప్రకృతియందలి సర్వశక్తులను స్వాధీన మొనరించుకొని లోకోపకార మొనరించుటయే దైవశక్తి యని మనకు శ్రీమద్రామాయణము బోధించుచున్నది. చూడుఁడు! నీచ మగు కామసుఖము నపేక్షించి సీతను మ్రింగఁబోయిన శూర్పణఖను లక్ష్మణుఁడు ముక్కుచెవులం గోసి యంపెను. శ్రీకృష్ణభగ

శర్వపదమును వ్యాసపదమును బర్యాయములే యగును. సమానార్థకము లగు పదములను రెంటిని బ్రయోగించుటవలనఁ బునరుక్తిదోషమే కల్గును: అందుచే నా పదములప్రయోగమే యనుపపన్నమైనపుడు, వాని కిఁక సమాసము కూడునా, కూడదా యను వాదమున కవకాశమే లేదు. కావునఁ బారాశర్య, వ్యాసాదిపదములకు సమాసము లేకుండుటలో వానికిఁ గల సమానార్థకత్వమే హేతు వని తెలియవలెను. ఇందు కుదాహరణము.

“శశాంకశేఖర, స్వయంభూః, పద్మజన్మా, పితామహః,” ఇవి యన్నియుఁ బర్యాయపదములే, కాని విశేష్యమున కతిశయాధాయకము లగుటచే సమాసమునం దంతర్భావితములు గాలేదు. ఇటులే ‘తక్షక సర్పః’ ఇది సామాన్య మగు సర్పము గాదు. తక్షక మను సర్ప మనుటతోడనే సర్పమునం దసాధారణత్వము భాసించుచుండుటచేఁ దక్షకత్వము విధేయము. అందుచే నిట సమాసాభావ ముచితమే.

“లోహిత స్తక్షక ఇతి సమాసోఽత్రాపి నేష్యతే
లౌహిత్యస్య విధా వ్యుక్త్యాయా త్తస్యాప్రవృత్తితః
స్వరూపమాత్ర స్యోక్తౌ తు లౌహిత్యావ్యభిచారతః
ఉష్ణోఽగ్ని రితివత్ పక్షో న చా స్త్యన్య దతిక్రమే”.

“లోహిత స్తక్షకః” “ఎఱ్ఱని “తక్షకుఁడు”—ఇటువంటి వాక్యముల కర్థముఁ జెప్పునపుడు రెండు పక్షము లున్న వని మనము గుర్తించు కొనవలయును. అం దొకటి స్వరూపమాత్రప్రతిపాదనపరము — ”ఉష్ణః అగ్నిః” అనునపుడు ‘అగ్ని యుష్ణముగ’ నున్న దని దానిస్వరూపము, స్వభావముమాత్రమే ప్రతీతము లగును. ఉష్ణత్వము విధేయ మను ప్రతీతి యిచట వివక్షితముగాదు. ‘లోహిత స్తక్షకః’ అనునపుడు

రెండవ రీతి కనఁబడును. తక్షకశబ్దమునుండియే సర్పత్వజాతిప్రతీత మగు చున్నట్లే, ఆ జాతి సర్పములకు సహజముగ నుండు నెఱుపురంగుగూడఁ బ్రతీత మగుచు నేయుండును. అయినను బ్రత్యేకముగ **లోహితశబ్దమును** బ్రయోగించుటచే, లౌహిత్యమును విధేయముగఁ గవి, యుద్దేశించినాఁ డని తెలియవలెను. అందుచే నిట్టితావులందు "లోహితతక్షకః" యని సమాసముఁ జేయఁగూడదు. సమాసముఁ జేసినచో లౌహిత్యము నకు విధేయత్వము భాసింపదు. కావున విధ్యనువాదభావ మున్న ప్పుడు సమాసముఁ జేయఁగూడ దని తెలియవలెను. ఈ రెండు రీతులే తప్ప మఱియొక రీతి లేనే లేదు.

ఇంతవఱకుఁ గర్మధారయసమాసస్థలమున సమాస మెచటఁ గూడునో యెచటఁ గూడదో చర్చించితిమి. ఇఁక బహువ్రీహిసమాస విషయమున విచారింతము.

బహువ్రీహిసమాసము చేయకుండుటవలన నర్థచమత్కారము కల్గుట కుదాహరణము.

"యేన స్థలీకృతో విన్ధ్యో యేనాచాన్తః పయోనిధిః
వాతాపి స్తాపితో యేన స మునిః శ్రేయసేఽస్తు వః

అర్థము:— యేన=ఏ యగస్త్యునిచేత, విన్ధ్యః=విన్ధ్యపర్వతము, స్థలీకృతః= సామాన్యస్థలముగాఁ జేయబడినదో, (పెరుఁగకుండఁ జేయఁబడి నదో) యేన=ఎవనిచేత, పయోనిధిః సముద్రము, ఆచాన్తః= ఆచమనముగఁ ద్రాగఁబడినదో, యేన=ఎవనిచేత, వాతాపిః= వాతాపి యను రాక్షసుఁడు, తాపితః = బాధింపఁబడినాఁడో (చంపఁబడినాఁడో) సః మునిః = ఆముని, వః, శ్రేయసే, అస్తు= మీ శ్రేయస్సునకగుఁగాక.

వింధ్యపర్వతము ప్రతిదినమును పెరిఁగెడిది. సూర్యు నావరించి, జగత్తు నంతను జీకటిని గలుగఁజేసినది. అట్టి వింధ్యపర్వతము

నగస్త్యుఁ డణఁచివేసినాఁడు. —సముద్రము నగాధము, నపారమును; అయినను నగస్త్యుఁ డట్టి సముద్రము నాచమించినాఁడు. —వాతాపి యను రాక్షసుఁడు, తనమాయచే నందఱను జంపివేసెడివాఁడు. అట్టి మాయావి యగు వాతాపినిగూడ నగస్త్యుఁడే సంహరించినాఁడు.

ఇచట విన్ధ్యపర్వతము నుద్దేశించి స్థలీకృతత్వము, సముద్రము నుద్దేశించి, యాచాన్తత్వము, వాతాపి నుద్దేశించి తాపనమును విహితము లగుచున్నవి. వింధ్యపర్వతాదుల కిట్టి దుస్స్థితి కలిగిన దను విషయము స్పష్టముగ భాసించుట కవియాభిమతము. వింధ్యాదుల కిట్టి దుస్స్థితిని గూర్చిన యగస్త్యుఁ డఘటనఘటనాసమర్థుఁ డనియు దుష్కరకారి యనియుఁ బ్రతీతి కలుగును. ఇందువలన నగస్త్యుని ప్రభావాతిశయము వ్యంగ్య మగును —స్థలీకృతత్వాదులు సమాసములో నంతర్భావము నొందక వ్యస్తములుగ నుండుటచేతనే యీ వ్యంగ్యవైభవము సాధిత మైనది. —కావున నిచట బహువ్రీహిసమాసముఁ జేయకుండుటయే యుచితము.

ప్రత్యుదాహరణము :—

“(1) యః స్థలీకృతవిన్ధ్యాద్రిః (2) ఆచాన్తాపారవారిధిః
(3) యశ్చ తాపితవాతాపిః సమునిః శ్రేయసేఽస్తు నః”.

స్థలీకృతవిన్ధ్యాద్రిః —మొదలగు మూఁడు పదములును బహువ్రీహిసమాసములే —పై శ్లోకమున నున్న యర్థమే దీనికి నున్నది. కాని స్థలీకృతత్వాదులు ప్రధానముగ విధేయములై భాసించుట లేదు. కవివివక్షిత మైన చమత్కారము సిద్ధింపదు. కావున నిచట బహువ్రీహిసమాస మాచిత్యభంజకమే యైనది.

కొందఱీ యుదాహరణప్రత్యుదాహరణములలో నర్థముయొక్క యుత్కర్షాపకర్షలు భాసించుటయే లే దని యనుచున్నారు. వారిని మే మిట్లు ప్రశ్నింతుము. అన్ని సమాసములవిషయమునఁగూడ వి-

కిట్టే యర్థోత్కర్షాపకర్షలు భాసించుటలేదా? లేక కేవల బహువ్రీహి
సమాసవిషయమునమాత్రమే యిట్టి శాపముతగిలినదా? సర్వసమా
సములవిషయమునఁగూడ సమాసాసమాసకృత మగు నర్థభేదము మాకుఁ
గన్పించుట లే దని యందుచేసి, సాక్షు లగు సహృదయుల నడుగుఁ
డనిమాత్రమే చెప్పఁగలము. మాకుమాత్రము సమాసము చేసినపుడు
కలుగుప్రతీతికిని, చేయనపుడు కలుగుచున్న ప్రతీతికిని చాల భేదము
కన్పడుచునేయున్నది.

బహువ్రీహిసమాసవిషయమునమాత్రమే మాకు సమాసాస
మాసకృతము లగు భేదములు భాసించుట లేదందురేని మేము చెప్పు
సమాధాన మిది. అసమాససమాసములవలన నర్థమునం దుత్కర్షాప
కర్షములు ప్రతీతము లగుచుండఁగా, ఉత్కర్షాపకర్షములకు, అసమాస
సమాసరూపహేతువు కనఁబడుచుండఁగా, నర్థభేద మేమియును లే దని
చెప్పుట యుచితము గాదు. అసమాససమాసము లను హేతువుల
కర్థభేదప్రతీతిని గలుగఁజేయు సామర్థ్య మున్నపుడుగూడ నకారణముగ
నర్థభేదప్రతీతి లే దందురేని, క్షిత్యాదిరూప మగు సామగ్రి యవికల
ముగ నున్నపుడుగూడ నంకురాదికార్యోత్పత్తి కలుగ దని యంగీకరింప
వలసివచ్చును. అట్లంగీకరించుట న్యాయ్యము గాదు. అందుచేతఁ
గర్మధారయసమాసమునందును, బహువ్రీహి సమాసమునందునుగూడ
సమాసాసమాసకృత మగు నర్థభేదము నంగీకరింపవలయును. సమాసా
భావభావము లను హేతువులు రెండు చోట్లను నున్నవిగదా! కా దం
దురా, రెండు స్థలములలోఁగూడ నర్థప్రతీతిభేదము లే దనుఁడు. హేతువు
రెండుచోట్ల నున్నను, నొకచోటమాత్రమే యర్థభేద మున్న దనియు,
రెండవచోట లే దనియుఁ జెప్పుట యర్ధజరతీయమే యగును.

ఈక్రింద నీయఁబడిన యుదాహరణములందైనను, సమాసా
సమాసకృత మగు ప్రతీతివైచిత్రిని, మీరు స్పష్టముగఁ జూతురుగాక.
ఎచ్చట విధ్యనువాదభావమును జెప్పఁదలఁచియో, కవి పదార్థోపనిబం

ధనముఁ జేసినాఁడో, యచ్చటఁగూడ, విశక్షితార్థప్రాధాన్య ప్రాధాన్య మూలక మగు సమాసాభావభావములు కన్పడుచునేయున్నవి.

ఉదాహరణము :—

"సూర్యాచన్ద్రమసౌ యస్య మాతామహపితామహౌ
స్వయం వృతః పతి ర్ద్వాభ్యా మూర్వశ్యాచ భువాచ యః".

అర్థము :—

యస్య=ఏపురూరవునకు, సూర్యాచంద్రమసౌ=సూర్యచంద్రులు, మాతామహపితామహౌ = మాతామహుఁడును, పితామహుఁడునో, యః=ఏపురూరవుఁడు, ఊర్వశ్యాచ=ఊర్వశిచేతను, భువాచ = భూమిచేతనుగూడ, స్వయంవృతః = స్వయముగ వరింపఁబడిన, పతిః = భర్తయో!

సూర్యచంద్రు లిద్దఱును ప్రపంచమున కలంకారభూతులు. చరాచర మగు జగమున కంతకును ప్రాణము. భగవంతు లగునట్టి సూర్యచంద్రు లిచట ననువాద్యములు. వారి నుద్దేశించి, పురూరవమాతామహత్వ పితామహత్వములు విధింపఁబడుచున్నవి. ఇట్లగుటచేఁ బురూరవుఁడు లోకోత్తర మగు వంశమున జన్మించినాఁడని తెలియుచున్నది. అందుచే నతని మహిమాతిశయము వ్యంగ్య మగుచున్నది. విశేషణవిశేష్యభావ మున్నపుడు, సమాసమున లేకుండ, వ్యస్తముగ నున్న విశేషణము, విశేష్యమునకు గుణాతిశయమును గలుగఁజేయు నని చెప్పితిమి. అటులే విధ్యనువాద భావస్థలమునఁగూడ విధేయము, వ్యస్తముగ నున్నపుడే యనువాద్యమున కుత్కర్షాతిశయము గోచరించును. ఇచట ననువాద్యము లగు సూర్యచంద్రులను దెలుపు "సూర్యాచంద్రమసౌ" అనుపదములో, విధేయము లగు మాతామహత్వ పితామహత్వములను దెల్పు 'మాతామహపితామహౌ' అను పదమును గలిపి బహువ్రీహి సమాసముచేయకుండుటవలననే యిప్పుడు మన మనుకొనిన యర్థాతిశయము స్ఫురించుచున్నది. సూర్యచంద్రులకు స్వరూపములో మాత్రమే యిచట భేద మున్నది. —కాని తమకు విధేయము లగు మాతామహ పితా

మహాత్త్వముల మూలమున, అనఁగాఁ బరంపరాసంబంధముచే వాక్యార్థమునకు (పురూరవునకు) మహిమాతిశయమును సంక్రమింపఁజేయుట యనుఫలితములో, భేదమే మాత్రమును లేదు. ఇట్టి విశేషప్రతీతి నారంభించియే యిచట సమాసము చేయఁబడలేదు.

ఇంకొక విశేషమునుగూడ నిచట మనము గుర్తింపవచ్చును. 'సూర్యాచంద్రమసౌ' అని ద్వంద్వసమాసము, వాక్యార్థమున కుత్కర్షను గలుగఁజేయుటలో సూర్యచంద్రులకుఁ గల స్పర్ధను వ్యక్తము సేయును. 'ఊర్వశ్యాచ భువాచ' అని ఊర్వశీపదమును, భూపదమును గలిపి సమాసము చేయకుండుటలోఁగూడ నౌచిత్య మున్నది. 'ఊర్వశి' పురూరవుని వరించుట వాస్తవ మగు నర్థము. —భూమి పురూరవుని వరించుట యను భావము వాస్తవముగాదు. గౌణమే—కవి ప్రౌఢోక్తి కల్పితమే. పురూరవసంవరణములో నూర్వశీ భూములకుఁ గల ముఖ్యాముఖ్యత్వభేదమును జూపుటకయియే, యిచట నాపదములను గాళిదాసమహాకవి, వ్యస్తములుగఁ బ్రయోగించినాఁ డని తెలియుచున్నది.

మఱియొక యుదాహరణము:—

"జనకో జనకో యస్యా యా తాతస్యోచితా వధూః
ఆర్యస్య గృహిణీ యా చ స్తుతి స్తస్యా స్త్రపాస్పదమ్".

అర్థము :—

యస్యాః=ఎవతెకు, జనకః రాజర్షియగు జనకమహారాజు జనకః=తండ్రియో, యా=ఏసీత, తాతస్య=నాతండ్రియగు దశరథునకు, ఉచితా=తగిన, వధూః=కోడలో, యా=ఏసీత, ఆర్యస్య—ఆర్యుఁడగు రామునకు, గృహిణీ=భార్యయో, తస్యాః స్తుతిః=ఆసీతయొక్క స్తుతి, త్రపాస్పదమ్=సిగ్గుచేటు; అట్టి మహనీయురాలిని స్తుతించుట శక్యముకాని పని యని భావము.

ఇచటఁగూడ జనకమహారాజు మెతండ్రి యని చెప్పుటవలన సీతయొక్క యాభిజాత్యాతిశయము తెలియుచున్నది. 'యా జనకజనకా'

యని బహువ్రీహి సమాసమునే చేసినచో నీ యర్థవిశేషము భాసించె డిదికాదు.—ఇట్టి యుదాహరణములపరిశీలనము వలన బహువ్రీహి సమాసమునందుఁగూడ సమాసాసమాస కృత మగు నర్థభేద మున్న దనియే నిశ్చయ మగుచున్నది.

ద్విగుసమాసము :—

"ఉపపన్నం నను శివం సప్తస్వంగేషు యస్య మే
దైవీనాం మానుషీణాంచ ప్రతిహర్తా త్వ మాపదాం".

అర్థము:—(హేగురో=గురువగునో వసిష్ఠా!—దిలీపుని వాక్యములు) సప్తసు, అంగేషు ః స్వామ్యమాత్యసుహృత్కోశరాష్ట్ర దుర్గ బలము లను నేడు రాజ్యాంగములందును, శివం=కుశలము, ఉపపన్నం నను=యుక్తమే; యస్య=ఏ, మే=నాయొక్క దైవీనాం=దైవికములగు నట్టియు, మానుషీణాంచ=మనుష్యకృతములగునట్టియు, ఆపదాం=ఆప దలకు, త్వం=నీవు, ప్రతిహర్తా=నివారకుఁడవో".

మీా యనుగ్రహబలమున నారాజ్యమునకు సంబంధించిన యం గము లేదును బాగుగనే యున్నవని దిలీపుడు తన గురు వగు వసిష్ఠునితోఁ బల్కినాఁడు. ఇచట "అంగము ల నుద్దేశించి "సప్తసంఖ్య" విధేయ మగుచున్నది. సప్తసంఖ్యగల యంగములం దనుటచే, నిరవశేషముగ సమస్తాంగములం దనుటచే, నిరవశేషముగ సమస్తాంగములును బాగు గనే యున్న వని భావము వ్యక్తముకావలయును.'సప్తసు'అను విధేయ మగు సంఖ్యావాచకపదమును విడిగాఁ బ్రయోగించుటచేతనే సంపూర్ణ మైన కుశల మున్నది, యను భావము భాసించును. 'సప్తాంగేషు' యని సమాస మున్నపు డీ విశేషము భాసింపదు. అనఁగా సంఖ్యాగత మగు ప్రాధాన్యము భాసించెడిదిగాదు. దైవమానుషము లగు రెండువిధముల యాపదలలో నేదియును, ఏరాజ్యాంగమునందును నెంతమాత్రముఁ గూడ లేదనుటచే రాజునకుఁ గల "శివోపపత్తి" (క్షేమాతిశయము)

పరిపుష్టమై భాసింపవలెనను నభిప్రాయముతోనే యిచట వ్యస్తప్రయోగ మాశ్రయింపఁబడి యుచితముగ నున్నది.

ఇం కొకయుదాహరణము :—

"నిగ్రహాత్ స్వసురాప్తానాం, వధాచ్చ ధనదానుజః
రామేణ నిహితం మేనే పదం దశసు మూర్ధసు".

అర్థము:—ఖరాదిరాక్షససంహార మైనపిదప రావణునకుఁ గలిగినభావము; స్వసుః=సోదరియొక్క, నిగ్రహాత్=కర్ణాదిచ్ఛేదనమువలనను, ఆప్తానాం=ఆప్తులయొక్క, వధాత్ చ=వధవలనను, ధనదానుజః=కుబేరునిసోదరుఁడగు రావణుఁడు, రామేణ = రామునిచేత, దశసు, మూర్ధసు=తలలు పదింటియందును, పదం=పాదమును, నిహితం=ఉంచఁబడినట్లుగా, మేనే=తలఁచెను.

రావణునియొకతలయందు రామపాద మున్నను రావణునకుఁ బరాభవమే యగును. తలలు పదింటియందును, రామపాద మున్నట్లే రావణుఁడు భావించుటచే నాతనిపరాభవమునకు మేరయే లేదను భావమిచట వర్ణ్యము.—స్వసుః=అని యేకవచన ప్రయోగముచే, తనకున్న యొక్క సోదరికిఁ బరాభవము జరిగినది అని తెలియుచున్నది. 'ఆప్తానాం' అను బహువచనము,ఆప్తులందఱును జనిపోయినా రను భావమును దెలియఁజేయును. 'దశసు' 'పదింటియందును' అనుటచేఁ బరాభవము యొక్క సాకల్యము గోచర మగును. "దశమూర్ధసు" అని సమాసమున్నచో, 'దశ' (పది) సంఖ్యకుఁ బ్రాధాన్యము భాసించెడిదిగాదు. అప్పుడీ పరాభవాతిశయముగూడ వ్యంగ్య మయ్యెడిదికాదు. ఇట్లు ద్విగుసమాసమునందుఁగూడ సమాసాసమాసకృత మగు నర్థభేద మున్నదని తెలియుచున్నది.

నఞ్ సమాసమున కుదాహరణములు :—

"నవజలధర స్సన్నద్ధోయం నదృప్త నిశాచరః" మొదలగు

పద్యములు ప్రసజ్యప్రతిషేధ విచారమునం దింతకుఁ బూర్వమే ప్రదర్శితము లైనవి.

ప్రత్యుదాహరణము :—

"వాచ్యవైచిత్ర్యరచనాచారు వాచస్పతేరపి
దుర్వచం వచనం తేన బహు, తత్రాప్యనుక్తవాన్".

అర్థము:—(ఎందువలననే విషయమున) వాచస్పతేరపి=బృహస్పతికిఁగూడ, వాచ్యవైచిత్ర్య రచనాచారు, వచనం, = వాచ్యార్థము యొక్క వైచిత్ర్యము ప్రధానముగ నుండు రచనముచే మనోహరముగ నుండునట్లు చెప్పుట, దుర్వచం=శక్యముకాదో, తేన=ఆకారణముచేత, తత్ర=ఆవిషయములో (అయమ్) అపి=ఇతఁడుగూడ,బహు=ఎక్కువగా, అనుక్తవాన్=మాట్లాడలేదు.

ఇచ్చట 'అనుక్తవాన్' అని చెప్పుటకు బదులు 'నోక్తవాన్' అని యున్నచో బాగుండెడిది. నిషేధమునకుఁ బ్రాధాన్యము భాసించెడిది.

తత్పురుషసమాసకర్తృపదోదాహరణము :—

తత్పురుషసమాసమునందుఁ గర్తృవాచకపదము వ్యస్తముగ నున్నందువలన నౌచిత్యము కలుగు నను విషయ మీ క్రింది పద్యమునందు గమనింపవచ్చును.

"దేశః సోఽయ మరాతిశోణితజలైఃయస్మిన్ హ్రదాః పూరితాః
క్షత్రాదేవ తథావిధః పరిభవ స్తాతస్య కేశగ్రహః
తాన్యేవాహితశస్త్రఘస్మరగురూ ణ్యస్త్రాణి భాస్వన్తి మే
య ద్రామేణ కృతం తదేవ కురుతే ద్రోణాత్మజః క్రోధనః".

అర్థము—అశ్వత్థామవచనములు :—

యస్మిన్=ఏదేశమునందు, అరాతిశోణితజలైః= శత్రువులరక్తమనెడు జలముచే, (పరశురామునిచేత) హ్రదాః=సరస్సులు, పూరితాః= నింపఁబడినవో, సః దేశః,అయం=ఆదేశ మిదియే;తథావిధః=అటువంటి

కా_ర్తవీర్యార్జునునికుమారులు జమదగ్ని నేవిధముగాఁ జుట్టుపట్టి లాగి పరాభవించినారో యటువంటి) కేశగ్రహః=జుట్టుపట్టిలాగుట యనెడు, పరిభవః=అవమానము, తాతస్య=నాతండ్రియగు ద్రోణునకు, క్షత్రా దేవ=క్షత్రియుఁ డగు దుష్టద్యుమ్నునినుండియే (జరిగినది); అహితశస్త్ర ఘస్మరగురూణి = శత్రువులయొక్క శస్త్రములను నాశనముచేయుట యందు గొప్పశక్తి గలిగినట్టియు, భాస్వన్తి=ప్రకాశించునట్టియు; మే, అస్త్రాణి=నాయొక్క అస్త్రములు, తాన్యేవ = ఆపరశురామునకున్న బ్రహ్మాస్త్రాదులే;క్రోధనః=కోపముగల ద్రోణాత్మజః=ద్రోణునిపుత్రుఁడు, (నేను) రామేణ=పరశురామునిచే, యత్ కృతం=ఏమిచేయఁబడినదో, తదేవ=ఆపనియే, (క్షత్రియనాశనమునే) కురుతే=చేయుచున్నాఁడు.

ఇచట 'రామేణ' అను తృతీయావిభక్తిపదమునందు, రాముని కర్తృత్వము భాసించుచున్నది. "రామేణకృతం" అనుపదములకు, రామ కర్తృక మగు కృతి యని యర్థమువచ్చును. కావున రామకర్తృత్వ మనునది కృతిలోనికి విశేషణరూపమున నన్వయించును. అది యిట్లు న్వయించినప్పుడే, పరశురామునియందలి దారుణతాతిశయరూప మగు నుత్కర్షమును దెలియఁజేయును. ఈ యుత్కర్షాతిశయము, రౌద్రరస పరిపోషకముగ నుండును. పరశురాముఁడు నిరతిశయక్రౌర్యశాలి యనియు; మహాభయంకర మగు నిర్దయత యతనిలో రూపొందిన దనియు,సర్వజగ త్ప్రసిద్ధమైనవిషయమే. ఇన్నిభావములకు సూచకముగ నుండు 'రామేణ యను పదమునందలి విశేషణత్వము ప్రధానమైన దనుట నిస్సందేహము. ఆ ప్రాధాన్యము భాసించుటకయియే 'రామకృతం' అని సమాసమును జేయక, "రామేణకృతం" అని వ్యస్తప్రయోగ మాశ్రితమైనది.

ఇపుడు కర్తృవాచకమై, వాచకమై, విశేషణరూపము నన్వ యించు నొకపదముమాత్రమే యున్న యుదాహరణమును బరిశీలించి నాము. కర్తృవాచకపదములు కాని, మిగిలిన కారకవాచకపదములు

గాని యనేకములు, సమానముగా, విశేషణభావమును దెల్పునవిగ నుండుచో, నపుడా ప్రయోగము ద్వంద్వసమాసమునకు సంబంధించి నదిగ నుండును. ద్వంద్వసమాసవిచారము సేయునపుడా విశేషణము లకుఁ గల ప్రాధాన్యాప్రాధాన్య విచారణము చేయఁబడును. అందుచే ననేకవిశేషణము లున్న యుదాహరణము నిచ్చట నీయలేదు. విధ్యను వాదభావము గల ప్రయోగములకును, పదములకుఁ గల ప్రాధాన్యా ప్రాధాన్యములలో భేద మేమియును లేదు. అందుచే నిచట విధ్యనువాద భావము గల యుదాహరణమునుగూడ నీయలేదు.

ప్రత్యుదాహరణము:—

"యస్యావమత్య గురుదత్త మిదం కుఠారం,
డింభోపి రామఇతి నామ పదస్య హర్తా"

ఇందులో "గురుదత్త మిదం కుఠారం" అనునది యుదాహర ణము. ఎవనికి గురువుచే నీగొడ్డలి యీయఁబడినదో యని యర్థము— పరశురామునిసేవచే సంతోషించిన యీశ్వరుఁడే— సామాన్య మను ష్యుఁడు కాఁడు—గొడ్డలిని బరశురామున కిచ్చినాఁ డనుటచేఁ, బరశువు యొక్క మహత్త్వమును, పరశురామునియొక్క యీశ్వరాను గ్రహపాత్రత్వ, మహామహిమత్వములును నిచ్చట వ్యక్తము లగుచు న్నవి. గురు (ఈశ్వరుఁడు) పదమే యీయుత్కర్షకు మూలము. కాని యిచట నట్టి గురుపదము, 'గురుదత్తం'అను సమాసములో నంతర్భా వము నొంది తన ప్రాధాన్యమును గోల్పోయినది. "గురుణాదత్తం" అని యున్నచో బాగుండెడిది.

కర్మకారకమున కుదాహరణము:—

కృతకకుపితైః బాష్పాంభోభిః సదైన్య విలోకితైః
వన మసి గతా యస్య ప్రీత్యా ధృతాపి తథాంబయా
నవజలధర శ్యామాః పశ్యన్ దిశో భవతీం వినా
కఠినహృదయో జీవత్యేవ ప్రియే స తవ ప్రియః"

అర్థము :—ప్రియే=ప్రియురాల వగు నో సీతా! అంబయా=తల్లియగు, కౌసల్యచేత, తథా=ఆవిధముగ, ధృతాపి=అడ్డుపెట్టఁబడినను, యస్య=ఏనాయొక్క (నాసంబంధమైన) ప్రీత్యా=ప్రేమచేత, కృతకకుపితైః=కృత్రిమకోపములచేతను, బాష్పాంభోభిః=కన్నీళ్ళచేతను, సదైన్యవిలోకితైః=దీనము లగు చూపులచేతను, (నన్ను వశముచేసికొని) వనమ్=వనమునుగుఱించి, గతా=వెళ్ళినదానవు, అసి=అయితివో, సః=ఆ, తవ, ప్రియః=నీకు ప్రియుఁడగునట్టియు, కఠినహృదయః=కఠినహృదయుఁ డగునట్టియు రాముఁడు, భవతీంవినా = నీవులేకుండగనే, నవజలధరశ్యామాః = క్రొత్తమేఘములచే నల్లనైన, దిశః = దిక్కులను, పశ్యన్=చూచుచు, జీవత్యేవ = జీవించియేయున్నాఁడు.

ఇచ్చట సీతా కర్తృకమైన గమనక్రియకు "వనం" అనునది కర్మ. వనకర్మక మైన గమన మనుటచే, వనము విశేషణమైనది.—ఈ విశేషణము, (వనకర్మకగమనకర్త్రియగు) సీత కుత్కర్షను గలిగించును. వనవాసదుఃఖ మతి కష్టము—అట్టి వనవాసదుఃఖమున కంగీకరించుటచే సీతకు శ్రీరామునియం దతిశయ మగు ప్రేమ యున్న దనియు నితర స్త్రీలు చేయలేని దుష్కరకార్యము నామె యొనర్చిన దనియుఁ దెలియు చున్నది. ఈ భావము లన్నియును సీత కనితరస్త్రీసాధారణ మగు మహత్త్వము నాపాదించును. ఈ మహత్త్వభావనము, రామునియందలి రతి కుద్దీపనవిభావ మగుచున్నది. ఇట్లు వన మను కర్మవాచకపదము రసపోషణమునఁ బ్రధానమై యొప్పుచున్నది. అట్టి 'వన' పదమును 'గతా' యను పదముతోఁ గలిపి "వనగతా"యని సమాసముఁ జేయ కుండుటయే యుచితము. సమాసముఁ జేసినచో మన మిప్పు డనుకొనిన చమత్కారాతిశయ ముదయించెడిదికాదు.

మఱియొక యుదాహరణము—"గుర్వర్థ మర్థీ, శ్రుతపారదృశ్వా రఘోస్సకాశాత్ అనవాప్య కామమ్"

గద్య

ఇది శ్రీ రాజగోపాలకరుణాకటాక్షవీక్షణానుక్షణ ప్రవర్ధమాన సార
సా(ర)స్వత ధురీణయు, విచిత్ర పత్రికాశత లిఖిత వాచికార్థావగాహన
ప్రవీణయు, తత్ప్రతిపత్రికాశత స్వహస్తలేఖన ప్రశస్త కీర్తియు,
శృంగార రస తరంగిత పద కవిత్వ మహనీయ మతిస్ఫూర్తియు,
అతులితాష్ట భాషా కవితా సర్వంకష మనీషా శారదయును,
రాజనీతి విద్యా విశారదయును, విజయరాఘవ మహీపాల
విరచిత కనకాభిషేకయు, విద్వజ్జనకవిస్తవనీయ వివే
కయు, మన్నారుదాస విలాసనామ మహాప్రబంధ
నిబంధన కృతలక్షణయు, మహనీయ రామాయణ
భాగవత భారత కథాసంగ్రహణ విచక్షణయు,
పసపులేటి వేంకటాద్రి బహుజన్మ తపఃఫలం
బును, మంగమాంబాగర్భ శుక్తి ముక్తా
ఫలంబును, రంగద్గుణ కదంబయు నగు
రంగాజమ్మ వచన రచనా చమత్కృతిం
జెన్నుమీఱు "ఉషా పరిణయం"
బను మహా ప్రబంధము నందు
ప్రథమాశ్వాసము
స మా ప్త ము.

ఉషాపరిణయము

—♦ ద్వితీయాశ్వాసము ♦—

క॥ శ్రీ జయ నిత్య నివాసా!
భూజనపాలన వదాన్యభూజ! మహోద
గ్రాజి ధనంజయ! దశది
గ్రాజిత గుణహారి! విజయరాఘవశౌరీ!

వ॥ అవధరింపుము.

క॥ అని పలుకు చెలులపలుకులు
విని కన్నియ సమ్మతింప వేడ్కలు మదిలోఁ
దనరఁగఁ దమదమ యుడిగము
లను పొందఁగఁ జేయఁబూని రా చెలు లంతన్.

సీ॥ పణఁతి యొక్కతె చేరి బంగారుపావలు
పదములఁ గీలించె బాగుమీఱ
చెలియ యొక్కతె చేరి శృంగార మమరంగఁ
గై దండ యొసఁగెను ఘనతమెఱయ
సకియ యొక్కతె చేరి సరిగంచుపనిచీర
నెఱిచక్కఁగా దిద్దె నీటు గుల్క
కొమ్మ యొక్కతె చేరి కొసగోళ్ల చేతను
గురులు నున్నఁగ దువ్వె కొమరుమించ

తే॥ అతివ యొక్కతె పనిహర్వ్యహారిగ పట్టె
పొలఁతి యొక్కతె యడపంబు పొసఁగఁబట్టె
సుదతి యొక్కతె కప్పురంపు సురటి విసరె
రమణి యొక్కతె వింజామరంబుఁ బూనె.

వ॥ మఱియును-

సీ॥ దండె తంబుర స్వరమండలంబు రబాబు
వేటుగజ్జెలు ముఖవీణె ఢక్క-
చెంగు కామాచి యుపాంగంబు కిన్నెర
వీణియు తాళంబు పిల్లఁగ్రోవి
చిటితాళము రమయు శేషనాదంబు రా
వణహస్తమును జంద్రవలయములును
మురజంబు నావజంబును మొదలుగఁ గల్గు
కమనీయ వాద్యముల్ గరిమఁ దాల్చి

తే॥ రంగురక్తులు గులుకంగ రాజముఖులు
ముంగలను జేరి త్రిభువనమోహనముగఁ
జెలఁగి సంగీతమేళంబు సేసి కొలువ
వేడుకలు మీఱ నెంతయు విభవ మలర

సీ॥ పదపద్మములచాయ బాఱిన యెడలను
బఱచిన చెంగావి బాగు మీఱ
నెమ్మొనికాంతులు నిండిన దిశలను
బంగారుమనుపూఁతరంగు కులుకఁ
కలికిలేఁజూపులు గలిగిన బయటను
గలువతోరణములచెలువు మెఱయ
నెఱికొప్పుబలుకప్పు నిగ్గు దోఁచిన చోట్ల
నీలముల్ వెదజల్లు నీటు దనర.

తే॥ బాణనందన వైనట్టి పద్మగంధి
మందయానలు గొలువంగ నందముగను
మనసు నాథునిపై నిల్పి మచ్చికలర
వన్నె మీఱిన యుద్యానవనముఁ జేరె.

వ. అప్పుడు-

క॥ రామా! రమ్మని చెలులా
రామంబును జూడఁ దలఁచి రమణీయవచ
శ్శ్రీ మెఱయఁ బలికి రీగతిఁ
గోమలికిని బ్రొద్దుపుచ్చు కోరికతోడన్.

సీ॥ పరిమళంబుల నింగు పసిఁడికై వడి మించె
సంపెఁగల్ చూచితె సరసిజాక్షి!
పంచబాణునికీర్తి పగిది రాణించెను
బొండుమల్లెలు చూడు పువ్వుఁబోణి
వనలక్ష్మి మౌక్తిక వనహార మన మీఱె
పొన్నమొగ్గలు చూడు పుష్పగంధి!
ఒప్పారె ధరసేనకొప్పుచందంబున
సేవంతులను జూడు చిగురుఁబోణి!

తే॥ మాధవునికొల్వుకూటాలమాడ్కిఁ దనరెఁ
గన్నె! చూడుము పుప్పొడితిన్నెలిచట
ననుచుఁ జెలి నెచ్చరించుచు హర్షమునను
వనవిహారంబునకుఁ బూని వనజముఖులు

రగడ

జలజాక్షి! చూచితె! సరవిఁ గనకము లిందు
తొలఁగె నళులెల్లను దూరముగ నిటులిందు

చెలియ(రో!)పలుమాఱు చేయకుము [1] వాదులను
వెల యేల! కైకొనుము వేగ విరవాదులను
కొమ్మ! యీ విరిబంతి కొసఁగ నా చెలితరమె
తుమ్మెదలు ఝుంకృతులఁ దేలఁగ నదిగో! [2] తఱమె
సుదతిరో! వింతాయెఁ జూడు మిట నీడలను
మదనునిహజారములమాడ్కిఁ దగె [3] నీడలను
పోలఁతిరో! మకరందముల మీఱె నిదె పొగడ
చెలరేఁగి పలుమాఱు చెల్లదే యిఁకఁ బొగడ
హరిణాక్షి! పరికింపు మచటి కింశుకములను
మెఱుఁగారు విరుల నామెతలుసేసె శుకములను
పారిజాతము చూచి పరువెత్తె మున్న యది
మారునెలగో లిచట మలసి పిక మున్నయది
కంతునకు నర్పింప, గమనజితవేదండ !
వింతగాఁ గూర్చెదను వేగ మీవే దండ
అలరుగుత్తిది దానిదఁట యిమ్ము నీ కేల?
కెలన నున్నది విరుల్ గిల్లు మిదె నీ కేల
నగువారిఁ జూడు మెన్నఁడుఁ గాన మీ వింత
చిగురాకునకు రాఁపు సేతువా నీ వింత
కోరి నేఁ దెచ్చితిని గోరంటవాసనను
ఔర నే నెటు లిత్తు నడిగి దీ వాసనను

---

(1) వాదములు-అని ప్రతిపాఠము. రగడలోని యంత్యప్రాసనియమమును బట్టి యిది వ్రాఁతపొరబా టని తోఁచెడిని.
(2) 'తఱిమె' క్రియకు వ్యావహారికము.
(3) 'ఈరొసలను' అని యర్థము.
(1) అడిగెదు + ఈవు + ఆసన్ + వను. అని విసంధి.

అదిర ! దవ్వుగఁ బోయి యరికట్టె నిది రాఁగ
నెదురుగా విరిసరుల కింతి! యెంతటి జాఁగ

మల్లెమొగ్గలు మీాఱె మరునిసెలగోల లన
నెల్లెడలఁ దనచాయ లెనయ నిదిగో లలన

బింబోష్ఠి ! యేనె తగఁ బెంచితి [1]రసాల మును
డంబైనయట్టి నీడల యీా రసాలమును

ఎంత దూరము చనియె నెందుకే యీా లేమ
కంతుపూజకు నన్నుఁ గనకములె యీా[2] లేమ ?

వేడుకలు నించె నిట వెలఁది! నారంగములు
నాడగా గుంపులై యలరె సారంగములు

అవుర ! బంగరుచాయ నలరె జంబీరములు
యువతి ! నీ కుచము లెనయునె ? వట్టిబీరములు

కురువిందగుత్తి గైకొను మేల జగడంబు ?
పరికింపు దీనికిని ప్రతి యగునె పగడంబు ?

చాలు నిఁక నన లనుచు సరసోక్తులను బెనుచు
బాళి మీాఱఁగఁ జాల బాణనందన ప్రోల.

క. వనకేళి సలిపి యీా గతి
నెనసిన తమ మేనిబడలి కెంతయుఁ దీఱన్
దనరెడు తామరకొలనికి
వనజేక్షణఁ దోడుకొనుచు వచ్చిరి వేడ్కన్.

సీ॥ తావులు వెదజల్లు తామరవిరి యను
ముద్దులుఁగుల్కు నెమ్మోముఁ దనర
డాలు గల్గినయట్టి వాలుగమీా లను
కను సోగలై మించు కన్ను లమర

(1) అనురాగరూపనీరములతో—అని యర్థము
(2) ఈయవేమ ?—అని యర్థము

మక్కువ గనుపట్టు జక్కవ లనియెడు
కొమరు మీఱిన గబ్బిగుబ్బ లలర
ఒమ్మిగాఁ జెలువొందు తుమ్మెదగుం పను
కప్పు మీఱిన గొప్ప కొప్పు మీఱ

తే॥ గీ॥ హంసగమనంబు లను గతు లతిశయిల్లఁ
దరఁగ లనియెడు బాహులు తనరఁ జూచి
సరసి యనియెడు చెలికత్తె సంభ్రమమున
బాణతనయ నెదుర్కొనె భావమలర.

క. ఒక రొకరిచేయి గ్రుచ్చుక
పకపక నవ్వుచును మిగులఁ బంతము మీఱన్
వికచాబ్జనయన లయ్యెడ
సకలంకం బైన సరసి నాడుచు వేడ్కన్.

సీ॥ ఈఁత యిక్కడ నుఱు వింతిరో ! ర మ్మని
చేరంగఁ బిల్చెను జెలియ యొకతె
చిమ్మనఁగ్రోవులఁ జిమ్మెద వేగమ్మె
యొడ్డించుకొ మ్మనె నువిద యొకతె
నేర్పున నీఁదెద నెలఁత ! యిచ్చోటను
దను జూడు మని పల్కెఁ దరుణి యొకతె
కలువపువ్వులు గోసి కలికి ! నీ కిచ్చెద
నెన్నంటి ర మ్మనె నెలఁది యొకతె

తే॥ మాటిమాటికిఁ జాఱుగుఁబేఁట లెక్కి
సారసాక్షులు కొందఱు జాఱి సారె
నొండొరులమీఁద జలములు నిండుకొనఁగఁ
జల్లు లాడిరి సరసిలో సరసముగను

సీ॥ ఒప్పైన కురులకు నోడిపోయినయట్లు
తుమ్మెదగుంపులు తోలఁగఁ బాఱె
స్తనయుగ్మములకును సరి రా మనెదులీలఁ
జక్రవాకంబులు సరగ నెగసె
గమనంబులకుఁ గుంది కడ నుండుకై వడి
నంచలు పార్శ్వాల నణఁగియుండె
కనుదోయితో సాటి గాంచలే మనురీతి
జలములలోఁ దారె సారెమీలు

తే॥ కోమలు మీఱు కరేణువుల్ గొలను జొచ్చి
మించి వేడుకతో విహరించునట్లు
బాణనందనఁ గూడి య ప్పద్మముఖులు
సరసిలోపల జలకేళి సల్పునపుడు

క॥ ఇ వ్విధమున విహరించిన
జవ్వను లందఱునుగూడి సంతస మమరన్
పువ్వులబోణిని దోడుక
నవ్వుచు గట్టెక్కి వచ్చి నై పుణి మీఱన్

ఉ॥ బొమ్మలపట్టుకోకలను
బొంకము మీఱఁగఁ గప్పి, మేలిమా
సొమ్ములు మేనఁ దాల్చి కడు
సొం పమరన్ జడ లల్లి వింతగా
నెమ్మిని గీటునామములు
నీటుగ దిద్దుచుఁ, దీవమేనులన్
గమ్మజవాదివాసనలు
ఘుమ్మని మీఱ నలంది వేడుకన్

క॥ బటువు వగు మామిడిక్రిందను
గుటిలాలక మదిని మించు కోర్కులు వెలయన్
స్ఫుటముగ మదనుని భావము
పటమున లిఖియించి తెచ్చి ప్రమదము మీఱన్

క॥ పుష్పాడిని దిన్నె దీర్చుచు
నొప్పుగ మృగనాభి యలఁది యొదవిన వేడ్కన్
కప్పురపుముగ్గు లిడుచును
దెప్పలుగాఁ దమ్మివిరులు దెచ్చుచు మఱియున్.

సీ. ప్రతిలేని రతనాల పండ్లెంబులోపల
గందంబు కుంకుమ కస్తురియును
పసిఁడియక్షతలును బండ్లు టెంకాయలు
పన్నీరుచెంబులు బాగుమీఱు
కపురంపుబాగాలు కలువపూబంతులు
మొగలిరేకులు మంచిమొల్లవిరులు
కురువేరు దవనంబు గొజ్జఁగ సరులును
బొండుమల్లెసరాలు పొన్నపువులు

తే॥ గీ॥ మొదలుగాఁ గల వస్తువుల్ ముదము మీఱ
తెచ్చి ముందఱ సవరించి తేజ మమర
పచ్చవిల్తుని నచ్చటఁ బరగ నిల్పి
బాణనందనఁ దోడ్తెచ్చి బాగుమీఱ

సీ॥ ధ్యానంబు నారాయణాత్మసంభవునకు
నావాహనంబు రత్యాప్తునకును
సింహాసనంబు రాచిల్కతేజీరౌతు
కర్ఘ్యంబు వారిచరాంకునకును

పువ్వులదుప్పటి పూవింటిజోదుకు
గంధంబు మలయాశుగప్రభునకు
నలరుదండలు కుసుమాకరసఖునకు
ధూపంబు భూరిప్రతాపునకును
తే॥ దీప మఖిలానురాగప్రదీపునకును
సరసనైవేద్య మిది యిక్షుచాపధరున
కనుచు వివిధోపచారము లాచరించి
య య్యుపాకన్య మ్రొక్కించి యందముగను.

సీ॥ అఖిలజగన్మయుం డైనట్టి హరియును
శ్రీసతి నెద నుంచెఁ జెలువముగను
సకలంబు సృజియింపఁ జాలినబ్రహ్మయు
వాణిని నెలకొల్పె వదనసీమ
నతిరౌద్రుఁడై యుండునట్టి ముక్కంటియు
సామేన నుంచెను సతిని బ్రేమ
నల పరాశరమానియంతటివాఁడును
మత్స్యగంధిని గూడె మమతచేత
తే॥ నితరు లన నెంత? నీ దాడి కెంచి చూడ
నీకు నెన యెవ్వరయ్య? త్రిలోకములను
బాల యెటువలెఁ దాళు నీ బాణములకుఁ
గన్నెఁ గావుము మదన! నీ కరుణచేత

వ. అని సన్నుతించి య కన్నియచేత మ్రొక్కించిన.

క॥ కుతుకము మీఱఁగ నా మది
చతురతఁగలఁగలిసినట్టి సరసగుణాఢ్యున్
పతి సేయు మనుచుఁ గోమలి
రతిరాజును వేఁడుకొనియె రంజిలుభక్తిన్

వ. అంత

క॥ అరు దగు తన సతినామము
తిరముగ ధరియించునట్టి తెలివకు నింకన్
పరితాపం బిడరా దని
ఖరకరుఁ డస్త్రాద్రిఁ జేరెఁ గనికర మొప్పన్.

మ॥ కమలంబుల్ ముకుళించె భృంగములగుంపుం
గారంబు తోరంబుగాఁ
గుముదశ్రేణులయందు మించె; ఖగముల్
గూఁడుల్ వడిన్ జేరె; సం
తమసంబుల్ దిశలందుఁ జేరెఁ; గడు వం
తన్ గుందెఁ జక్రావలుల్
కమనీయద్యుతిఁ జెందెఁ దారకలు నా
కాశంబునం దీరుగన్

సీ॥ చీకటు లనియెడు సింధురశ్రేణులఁ
జెండాడ వచ్చిన సింహ మనఁగ
నమరులు మథియింప నల క్షీరవారిధి
వెలువడి కనుపట్టు వెన్న యనఁగ
దూర్వది కన్నునట్టి తొయ్యలి ధరియించు
మురువైన ముంగెరము త్తె మనఁగ
శాలిదీవిలో నున్న వెన్నునిసన్నిధిఁ
బట్టిన పలుపగల్వా త్తి యనఁగ

తే॥ గీ॥ వెలయఁగఁ జకోరకముల కెల్ల విందుచేసి
కువలయామోద మొనరించి కొమరుమీఱ
కూడియుండెడి విటులకుఁ గోర్కె హెచ్చ
చంద్రుఁ డుదయించె సత్కాంతిసాంద్రుఁ డగుచు.

వ. అట్టి సమయంబున

క॥ బల్లిదుఁడై మొల నరవిరి
చల్లడముఁ జివ్వురుదట్టి సవరించి తగన్
మల్లెవిరి బొమిడికం బిడి
మొల్లజిరా దొడిగి మిగుల మోదముతోడన్.

సీ॥ చెలరేఁగి యెలదేఁటి యెలగోలు మూకలు
దులదుల మునుమున్ను దుముకు లిడఁగ
దండిమై రాయంచ దండిబారా వెంట
మెండుగా నెల్లెడ నిండి నడవ
నిరువంకలను జేరి గోరింకమన్నీలు
బలుబింకములతోడఁ బ్రబలి కొలువ
గుంపు గూడుక గండుకోయిలమాష్టీలు
వెన్నాని కై మదోద్వృత్తి రాఁగ

తే॥ గీ॥ చిలుపతెమ్మెరదళవాయి సరసఁ జెలఁగ
తేజ మమరంగ రాచిల్క తేజి నెక్కి
తమ్మిదోదుమ్మి కలువకేడెమ్ముఁ బూని
తలిరువిలుకాఁడు బోఁటిపై దాడివెడలె.

ఉ॥ పాయని భీతిఁ బాంథులకు
భగ్గున గుండెలు బెగ్గటిల్లఁగాఁ
గోయిల లంటి వెంటఁ జని
కో యని యార్వఁగ, పంట తుఁటవిల్
రాయలు తమ్మికైదువ ఝు
రా యని దూయుచు దొమ్మి కొమ్మపై
ధే యని కల్కి రాచిలుక
తేజిని నూకె దువాళి మొప్పఁగన్

క॥ ఆయెడ వలరాయఁడు బలు
రాయిడి కెందమ్మిఁజిగికరాచూరులచే
నాయమ్ములు గాయమ్ములు
చేయఁగ మదిరాక్షి బెగడెఁ జిత్తములోనన్.

క॥ కలఁ గలసిన యల చెలువుని
చెలువము తమి నెంచ నెంచఁ జిత్తములోనన్
వెలి విసరె సత్త్వసంభవ
లలితవికారంబు లపుడు లజ్జావతికిన్.

చ॥ సరసిజపత్త్రనేత్రి కల
చందము డెందములోనఁ బూని ప
ల్మరు మరుచూలి యేలిన క్ర
మంబు గణించ మరుండు సించఁగా
గఱులకు గాఁడి వాఁడి సరి
కట్టిన కల్వలకోరిచాలు మే
మురువున రూపుమై పులక
ముల్ బొరసెన్ మొరసెన్ ద్విరేఫముల్.

చ॥ సలలిత మైన చందనము
చాయను మాయఁగఁజేసి కప్రపుం
బలుకులతళ్కు-పూఁత నగు
బా టొనరింపుచు గబ్బిగుబ్బలన్
నెలకొను సిబ్బెపున్మెఱుఁగు
నీటును మాటు ననంగ పాండిమల్
బలవడె నింతిమేనఁ గుసు
మాయుధకీర్తి సమానమూర్తియై.

సీ॥ మించుమొగ్గలను రాణించు తీవియ నీన
డించు చెల్వంబు వరించ నెంచి
డంబుమత్తైపుఁజక్కడంబుడాల్మరునిబె
త్తంబు నేల్మెఱుఁగుమొత్తంబుఁ దాల్చి
యొనపగిమంచుచే నెసఁగు తొల్కరివిప్పు
పసిఁడిగేదఁగిఱేకుమిసిమిఁ దెగడి
చిలుపనీటను బొందు నిలుపఁబోలు మెఱుంగు
మలపఁజాలు తేఱంగు తెలుపుమీఱి

తే॥ గీ॥ మెఱయు చిఱుచెమటూనిన మేనఁ జాన
యుల్లసిలువల్లభునిమొద నుండునట్లు
డాలువాలుగదొరపూలకోలలేటు
నాటి సాత్త్వికభావంబు తేటపఱుప.

తే॥ గీ॥ వనజముఖ యారా ! యబల యయ్యెను జగత్ప్ర
సిద్ధు ననిరుద్ధుఁ దనలో నిరుద్ధుఁ జేయ
బద్ధవైరంబు మరున కా భ్రమరకచకు
దానిచే నయ్యె; సుతునకై పూనుకొనరె !

చ॥ కనుతెఱఁ గొప్పియుఁ గనదు,
గాంచు గణించఁగఁ బారవశ్యముఁ
విను తిఁ నెక్కు నామధుర
వృత్తి వహించియు మాటలాడ దా
మునుకొని యట్టివారలకు
మోహ మొనర్చును గాఁక కిమ్మగిఁ
గనుఁగొన భేదమా ? కలువ
కంటికి మారుని తుంటవింటికిఁ.

క॥ కలకల నవ్వుచు నుండుఁ
బలుమాఱును దిశలు చూచు భ్రమయుచునుండుఁ
నిలిచిన చోటను నిలువదు
కలకంఠికి విర (హా) మెంత ఘనమో యకటా !

వ. యివ్విధంబున

క॥ మరుశాఁకల భ్రమ నొందుచుఁ
బరువడి నునునుసుర మనుచు భామిని మదిలో
వరునిం దలఁపుచు నుండఁగ
వెఱఁ గందుచు నెక్కసకియ వెలఁదుల కనియెఁ.

సీ॥ అతివ! దాఁగిలిమ్రుచ్చు లాటలాడుద మన్న
సమ్మతించ దొకింత చంద్రవదన
చెండు గోరింతము చెలియ రమ్మనిఁ పిల్వ
గనువిచ్చి చూడదు కలువకంటి
గుజగుజరేకులఁ గొమ్మ ! యాడుదమన్న
మోమెత్తి చూడదు ముద్దుగుమ్మ
పగడసాల మనము పడఁతి యాడుద మన్నఁ
బలుకదు మనతోను బద్మనయన

తే॥ గీ॥ అతివ ! చదరంగ మాడుద మనుచుఁ బిల్వ
నించుకంతయు నంగీకరించదయ్యొ
ననుచుఁ దమలోన వగచుచు నతివఁ జేరి
మరునితాపంబు చల్లార్ప మనసుతోడ.

సీ. బాణనందనకప్డు పణఁతు లందఱుఁ గూడి
శైత్యోపచారముల్ సలుపగోరి

చిగురాకుపాన్పుపైఁ జెలియ నొయ్యన నుంచి
పూలదుప్పటి మేనఁ బొసఁగఁ గప్పి
కపురంపువాసనల్ ఘుమ్మన వాసించు
చెలువగందము పూసి చెలువుమెఱయ
పన్నీటఁదడిసిన పావడచేతను
మొగమునం దడియొత్తి మోద మమర.

తే॥ కలువపూవులబంతులు కన్నుదోయి
మాటిమాటికి నొత్తుచు మమత మీఱ
పూలసురటుల విసరుచుఁ బొంకముగను
మరునితాపంబు చల్లార్చ మగువ కపుడు.

సీ. చెలువుమీఱినయట్టి చిగురాకు పానుపు
చిగురువిల్తునివాఁడి చిలుకు లయ్యెఁ
బొసఁగంగఁ గప్పిన పువ్వులదుప్పటి
పంచబాణుని బాణపంక్తు లయ్యెఁ
గన్నుల హత్తించు కలువపువ్వులబంతి
వలరాజుమొల నున్న వంకియయ్యెఁ
దనువున నించిన తామరతూఁడులు
కుసుమసాయకునిలకోరు లయ్యె

తే॥ జెలులు గావించు నుపచారములె తలంప
మనసిజుని సాధనంబులై మనసులోనఁ
దోఁచుచుండంగ విరహంబు ద్రోయలేక
యేమిఁ సేయుదు నెట్లోర్తు నే నటంచు.

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు

ప్రతిష్ఠాపకులు

శ్రీ శ్రీ శ్రీ రావు వేంకటకుమార మహీపతి సూర్యారావు బహద్దరువారు
సి. బి ఇ. డి. లిట్., పిఠాపురము మహారాజులుంగారు.
శ్రీ శ్రీ శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు.
శ్రీ శ్రీ శ్రీ బొబ్బిలి మహారాజావారు.

ఉద్ధారకులు

శ్రీ రాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు.
(జమీందారు, ఉయ్యూరు యెస్టేటు)

అధ్యక్షులు

మహామహోపాధ్యాయ, కళాప్రపూర్ణ, కవిసమ్రాడిత్యాది, బిరుదాంకితు లగు శ్రీ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారు.

కార్యదర్శులు

సాహిత్యశిరోమణి, ఉభయభాషాప్రవీణ, చతుర్వేదుల సత్యనారాయణగారు, ఎం. ఏ., బి. ఒ. యల్.
శ్రీ ప్రతివాదిభయంకర పార్థసారథిగారు, బి. ఏ., యల్. యల్. బి.

కోశాధ్యక్షులు

శ్రీ ప్రతివాదిభయంకర పార్థసారథిగారు, బి. ఏ., యల్. యల్. బి.
శ్రీ వలేశ్వరపు వేంకటరమణ సుబ్బారావుగారు, బి. ఏ., బి. యల్.

కార్యనిర్వాహకసభాసభ్యులు

శ్రీ కోకా శివనాథశాస్త్రిగారు.
శ్రీ రా. సా. మాదిరెడ్డి సీతారామయ్యగారు, బి. ఏ. బి. ఎల్.
శ్రీ వేదుల రామచంద్రకీర్తిగారు, ఎం. ఏ. (ఆనర్సు) బి. ఇడి.
శ్రీ ఈయుణ్ణి వేంకట వీరరాఘవాచార్యులుగారు, ఎం. ఏ.
శ్రీ ఎండమూరి వేంకటరమణగారు, ఎం. ఏ., బి. ఇడి.,
శ్రీ వ్యాకరణ విద్యా, భాషాప్రవీణ, చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారు.
శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారు
శ్రీ కొందూరి ఈశ్వరదత్తుగారు బి. ఏ.
శ్రీ ఏచూరి సీతారామారావుగారు, బి. ఏ.,

రిపబ్లిక్ ప్రింటింగు వర్క్సు, కాకినాడ.

శ్రీరస్తు.

సుమతిశతకపద్యములు.

క. క్షితిఁ గానికూఁతుఁ గుడువకు
సతి నమ్మి రహస్యవిధులు సలుపకు మెప్పుం
బతిలేని యింట నుండకు
మతిమంతుల కిదియె నీతిమార్గము సుమతీ. ౧

క. పగవాఁడు తనకుఁ జిక్కినఁ
బగఁ జూపక మేలుచేసి పంపుట ధరలోఁ
బగవాని కదియె చంపుట
తగువానికి నిదియె నీతి తథ్యము సుమతీ. ౨

క. కుటిలునితో నొనఁ గూడకు
కటువగు సభలోన వెడలఁ బల్కకు మది దు
ర్ఘటమగు కార్యము చేయకు
నిటలాక్షుని మీఁది భక్తి నిలుపుము సుమతీ. ౩

క. వినయము కంఠాభరణము
ఘనమగు దానంబు నధికకరభూషణముల్
విను కర్ణాభరణంబుగ
వినవలె శివకథల నెపుడు వేడుక సుమతీ. ౪

క. కాదన్నవాఁడె కరణము
వాదించినవాఁడె రెడ్డి వసుధేశులకున్
లేదన్నవాఁడె చనవరి
గాథలు పెక్కాడువాఁడె కావ్యుఁడు సుమతీ. ౫

క. ఇంపెఱుఁగని సతిఁ గోరుట
కంపలరని పూవు ముడువఁ గైకొను టెల్లం
బెంపెఱుఁగని నృపుఁ గొల్చుట
సంపెంగకుఁ దుమ్మెదేఁగి చచ్చుట సుమతీ. ౬

క. నెనరుగలవాఁడె చుట్టము
తనమనసుకు వచ్చువాఁడె దాత ధరిత్రిన్
కనుమఱుఁగుకలదె యాఁడది
తనవాఁ డౌరులనెడుమాట తథ్యము సుమతీ. ౭

క. స్థితిలేక బల్మిచెల్లకు
స్థితిగల్గిన బల్మి లేక స్థితిచెల్లదు నా
స్థితియును బల్మియుఁ గల్గిన
నతనిది త్రైలోక్యపదవి యందురు సుమతీ. ౮

క. రిపుపొత్తుఁ బాముపొత్తును
గపటుండగు మిత్రుపొత్తు గడుసరిపొత్తున్
విపరీతభార్యపొత్తును
నెవమున విడనాడకున్న నేరము సుమతీ. ౯

క. మాతంగము మద మెక్కిన
భూతలపతి జారుఁడైన భువి విద్వాంసుల్
పాతకులైనను సాగర
భూతంబులు చేసట్లు భువిలో సుమతీ. ౧౦

క. కనరానిది చల మైనను
వినరానిది గురులనింద వినుకలియైనన్
అనరానిది తలిదండ్రుల
మనరా దవివేకితోడ మతమిది సుమతీ. ౧౧

క. తెరువున నేనుఁగుఁ బొడఁగని
మొరయించుక వెట్రిగంటు మొత్తఁగిరభంగిన్
వొర నల్పుఁ డెఱుఁగ కాడిన
సరిసేయుఁగవలఁసు వానిసహజము సుమతీ. ౧౨

క. తమకించిన నెపమొంచును
దమకించినఁ దల్లియైనఁ దనుఁజెపఁ జూచున్
దమకింపఁ గార్యహానియుఁ
దమకించినఁ బ్రాణహాని తప్పదు సుమతీ. ౧౩

క. ఎన్నడుఁ గుడువక కట్టక
తన్నేమఱి కూర్చుధనము ధరలో నెపుడున్
అన్నలకు రాజులకు మఱి
కన్నములకుఁ బోవుచుండుఁ గదరా సుమతీ. ౧౪

క. చపలత లాభముఁ జెఱచును
నొకమునఁ బగవారిఁగూడి నేరము లెంచున్
అపలాపించును నమ్మిక
కపటాత్ములతోడిపొందు కాదుర సుమతీ ౧౫

క. హరినైన జిష్ణునైనను
సురపతిసుతునైనఁ జంద్రసూర్యులనైనన్
సురకాని వ్యయము సేయుక
తిరుణులు డాయంగనీరు తథ్యము సుమతీ. ౧౬

క. భూమీశుచిత్త మెఱుఁగక
ప్రేమముతో మనవిచెప్పఁ బెనఁగుటలెల్లం
బాముకు వాకట్టెఱుఁగక
సామునఁ జెయిచాఁచునట్టిచందము సుమతీ. ౧౭

క. నగజాతకు హరుమేనను
సగపాలిప్పించె మరుఁడు చచ్చెఁ బిదపం
బగసాధించనిమనుజుఁడు
మగవాఁడా! మగువగాక మహిలో సుమతీ. ౧౮

క. ఎడ్డెఁడు సతివలపెఱుఁగఁడు
జడ్డిలఁబడితిరుగువాఁడు జాణండగునా
యడ్డమునిడుపున దిరిగెడు
త్రెడ్డెఱుఁగునె పాల తీపిఁ దెల్లము సుమతీ. ౧౯

క. అరమోడ జీతమైనను
ధరణీశుఁడు తగవరైన దగ్గఱవచ్చున్
సురరాజ్య మిచ్చెనేనియుఁ
దరమెఱుఁగనిరాజుఁ గొల్వఁ దగదుర సుమతీ. ౨౦

క. బలువిద్య లెన్ని గలిగినఁ
గులవిద్యయె పన్నుఁ దెచ్చుఁ గొంకక ధరలోఁ
విలువిద్య పరశురాముని
కులవిద్యయె? యెన్నిచూడ నికాసఁగా సుమతీ. ౨౧

క. దీపము వెలిగినఁ జీకటి
యేపునఁ గానంగవచ్చి హెచ్చినపగిదిన్
శ్రీపాలఁతి వాసినప్పుడె
యాపద లానరుని మేన నలముర సుమతీ. ౨౨

క. పులినాకి విడుచు దైవము
గలకాలము; దైవరహితకాలం బైనం
గలుపించి గోత్రగజమును
దలపోయఁగ దైవవశము తప్పను సుమతీ. ౨౩

క. తప్పునకుఁ దగినదండన
మప్పుడె సేయంగవలయు నవనీశునకున్
నిప్పునను జీరఁ జుట్టిన
యప్పగిదినిఁ జేయవలయు నాతని సుమతీ. ౨౪

క. కలిమియె కులమున కధికము
కలిమియె బలవర్ధనంబు కలిమియె మిగులం
గలిమియె యుక్తికి మూలము
కలిమియె సుఖకరము తలఁపఁగా నిల సుమతీ. ౨౫

క. సత్య మఖిలజనపూజ్యము
సత్యమె సురలోకసౌఖ్యసోపానం బా
సత్యమె నిశ్చల ధర్మము
సత్యమె భవహరము జయము సత్యమె సుమతీ. ౨౬

క. బలవంతుఁడె గుణవంతుఁడు
బలవంతున కాజ్ఞ చెల్లు బలవంతునకే
కలిమి గలవారె బంతురు
బలవంతుం డఖిలమునకు బలమగు సుమతీ. ౨౭

క. ఆయంబు వ్యయము మించిన
శ్రీయును సమమైన దళము చెడకుండు వ్యయం
బాయంబు మించెనేనియుఁ
బాయదు పేదఱిక మెన్నిభంగుల సుమతీ. ౨౮

క. గుప్తము సేయుము తంత్రము
సప్తోపాయములనైన శత్రుల గెలుమీ
సప్తవ్యసనము లుడిగియు
నాప్తుల రక్షింపు చాలు నంతియె సుమతీ. ౨౯

క. రాఁగలభాగ్యము వచ్చినఁ
దాఁ గుడువక దాన మిడక దాఁచుఁగ నేలా
పోఁగాలంబులు వచ్చిన
మాఁగిన పండ్లూడినట్లు మహిలో సుమతీ. ౩౦

క. గాడిద మదకరి యగునే
బూడిద కర్పూరరజము పోలిక యగునే
మోడు విమానం బగునే
మూఢుఁడు గుణియగునె తలఁప మున్నుగ సుమతీ ౩౧

క. ఇచ్చినదినముల దాఁకనె
లచ్చికి నెపఁ బాయరాను లజ్జయు వలెనే
యిచ్చినదినములు తీరిన
నిచ్చఁ దనుం బాసి లచ్చి యేఁగుర సుమతీ. ౩౨

క. తనయుఁడు తండ్రికి బాలుఁడు
ఘనుఁ డాతఁడు తండ్రి లావుగలనాఁ డెల్లన్
జనకుని లావుడిగిన మఱి
తనయునికిని దండ్రి శిశువు ధరలో సుమతీ. ౩౩

క. రానిది కోరిన వచ్చునె
రానున్నది కోరకున్న రాకేలుండున్
దానెంత తమకపడినను
గానున్నది గాకపోదు గదరా సుమతీ. ౩౪

క. అంజనసూనుఁడు దెచ్చిన
సంజీవికి సాటివచ్చు సకలార్థులకున్
రంజిల్ల నపుడువార్చిన
గంజిసుమీ ప్రాణరక్ష గదరా సుమతీ. ౩౫

క. దారిద్ర్యముకంటె మహా
దారుణ మగు పాతకములు దలఁప గలవే
చేరుదురు మృతిని నలువురుఁ
జేరనొల్లరు దరిద్రు నొకఁడు సిద్ధము సుమతీ. ౩౬

క. అలుకునెడ రొంపిఁ జల్లుట
కొలు చొల్లమిగాదు మిగులఁ గూర్చుటకొఱకే
వలయునెడ నర్థమిచ్చుట
వెలయఁగ నభివృద్ధికొఱకె వినరా సుమతీ. ౩౭

క. ఏడెన్నడుఁగఁగవలయును
నేడెన్నఁడు విడువవలద దేడున్ వినుమీ
యేడున్ మనమున నిలుపుము
యేడెన్నఁడు విశ్వసింప కెన్నఁగ సుమతీ. ౩౮

క. అనఘా విను ముద్యోగికి
ధనమొండెను గీర్తి యొండె ధన్యత యొండెం
బొనరంగ నిరుద్యోగికి
ధనకీర్తులు రెండు లేవు తథ్యము సుమతీ. ౩౯

క. మదిఁ బొడమిన దుఃఖమునకుఁ
జను వొండెదుఁ బ్రాయ మొండె సజ్జనగోష్ఠిం
బొదలుచు నొకపద మొండెను
బద నెఱిఁగిన చెల్మియొండెఁ బ్రాణము సుమతీ. ౪౦

క. ఆసించినవ్వా డిచ్చిన
వీసము పదివేలుపోలు వెయివేలై నన్
వీసముగఁ జూజు మనుజుం
డాసల నడిమూడ నీయ నర్థికి సుమతీ. ౪౧

క. ఒఱగొండ్ల పూరనుండకు
మఱగలచుట్టఁబు కలిమి కాసింపకు మిం
చెఱుఁగని హీనునిఁ గొల్వకు
మఱవక దుర్జనుల గోష్ఠి మానుమి సుమతీ. ౪౨

క. భువి నీవి కొంచె మైనను
గువలయపతి సుగుణియైనఁ గొల్వఁగవచ్చున్
యువరాజ్యపట్టమిచ్చిన
నవివేకిని గొల్చుటెల్ల నధమము సుమతీ. ౪౩

క. త్రాసును ధరలోఁ బడిచెడు
వీసనబడి యొక్కరూపు వివరింపంగా
వీసంబైనను దిరముగ
నోసరముగ నొక్కవంక నొదుఁగుర సుమతీ. ౪౪

క. వలపని పల్కును మదిలోఁ
గలయని సతిపొందు రాజుగానని కొలువుం
బిలువని పేరంటంబును
దలఁపని చెలిమియును నెంచఁ దగదుర సుమతీ. ౪౫

క. ఘన మెఱుఁగనట్టి కోడలు
వినయము లేనట్టి సుతుఁడు వెఱవని యనుజుల్
అనుకూల గానిభార్యయు
మనుజునకును మంకు లేనిమరణము సుమతీ. ౪౬

క. తఱిమినఁ బాఱనిగుఱ్ఱముఁ
దర మెఱుఁగని రాజుకొలువు తరుణులయెడలం
దరితీపు సేయు మోహము
గరగరగా విడువవలయుఁ గదరా సుమతీ. ౪౭

క. సుంకరికి బొంకు వలయును
అంకనకును దిరుగవలయు నవనీస్థలిలో
శంకుడిగి మిగుల ముదిసిన
వంకాయకుఁ జింతకండు వలెరా సుమతీ. ౪౮

క. సిరి తనకు వలచి వచ్చిన
సిరికిం దగు చిహ్నలెల్లఁ జేయఁగవలదా
సిరిగూర్చి ప్రాఁకఁ దలఁచిన
సిరికడపటఁ జేరు నదియు సిద్ధము సుమతీ. ౯౯

క. మొగసాల నొంటి నుండకు
పగచాటి జయించు దాఁకఁ బదరకు మదిలోఁ
దెగఁబొఱువాని నమ్మకు
పగగొనునాచోట నిల్వ వలదుర సుమతీ. ౧౦౦

ఇవి, అంద్రంగి గ్రామనివాసులు బొడ్డపాటి లక్ష్మీపతిగారిచే క్రీ శ. ౧౮౬౩ సంవత్సరమున వ్రాసికొనఁబడిన తాళపత్ర సుమతిశతకపద్యము లనుండి శ్రీ దువ్వూరి బావన్నగారెత్తి వ్రాసి పంపినవి.

కొన్ని పద్యము లింకను గలవుగాని మృదువుతప్పియున్నవి. ప్రకటించిన వానిలోను గొన్ని సందేహములుగా నున్నవి.

అచ్చుపడిన పుస్తకములలో నివి కనఁబడవు.

ఖండించుచు వాస్తవమును లోకమునకుఁ దెల్పుపత్రిక. ఇతరపత్రికలలో వలెనే యింకను విదేశరాజ్యవ్యాపారవిషయములు, యుద్ధవార్తలు లోకవృత్తములు నుండును ముఖ్యముగా మాపరిషత్తు కొనియాడు గ్రాంధికభాష నాదరించుచున్నది. ఇదియే ముఖ్యముగా జనులకుఁ గావలసినవాణి. ఈపత్రికాపోషకులు శ్రీపిఠాపురముమహారాజావారు, పత్రికాప్రకాశకులు ప్రసిద్ధభాషావేత్తలు తాపీ ధర్మారావునాయఁడు బి. ఏ. గారు.

విడిసంచిక రు 0-0-3 !! పౌరుఁగూరువారికి నెలకు రు 1 చందా. ఆఱునెలలకు రు 5-8-0. లోకోపకారమునకై వెలువడు పత్రికను లోకమే యభివృద్ధిచేసికొనుఁగాక. దానికై పరమేశ్వరుఁడు సాయపడి లోకము నభివృద్ధికిఁ దెచ్చుంగాక.

జనవాణికార్యాలయము చెన్నపురి మౌంటురోడ్డు 2/16 గృహమున స్థాపింపఁబడినది. ప్రతిపట్టణమునను జిల్లరగాఁ బత్రికలు విక్రయింతురు.

సుపథము.

— సోంపల్లె కృష్ణమూర్తిగారు, అష్టావధాని, కొక్కంటి. —

క. మాకందము లేకవులకు
మాకందము లవియె వాగ్రమాకందములై
మీకందములగు, రమ్మసు
మీ! కందము, మిత్ర! వాని మృదుమధురగతిఁ॥

క. తనబలము నెదిరి బలమును
మనమునఁ దలపోసి, వలయు మాటలఁ గార్యం
బును సార్థకపఱచెను స
జ్జనుఁడే జనుఁడౌచుఁ; గానిజనుఁడు జనుండే.

క. విద్దెను నేరిచి మేలగు
బుద్ధికలిగి పెద్దవారి పోకడఁ గనుచున్
హద్దుగఁ బ్రదికెడువాఁడే,
తద్దయుఁ గీర్తినిఁ గాంచుఁ; దదితరుఁ డఘుఁడౌ. 3

క. కోటికి మించిన కవు లిలఁ
బాటింపఁగ వెలసినం గృపామతి సువచో
ధాటి శమమ్మును గలిగిన
మేటియె కవివర్యుఁ డతఁడె మే లొంకు నెటన్. ౪

క. వార్తాపత్రిక లెన్నియొ?
వర్తించుట మేలెకాని, బహుభంగుల దు
ర్వర్తనము పక్షపాతము
గుర్తెఱిఁగిన నపుడె, మూలఁ గూలుట నిజమౌ. ౫

క. స్త్రీలు, స్వతంత్రతఁ గని మిడి
మేలపుగతిఁ బతులఁ దెగడి, మిడుకుట మేలా?
బాలావనలీలాసుఖ
హేలామతి భర్తృభక్తి నెసఁగుట పొసఁగున్. ౬

క. ధనమే ముఖ్యంబగు సా
ధన మిహపరములకటంచుఁ దద్జ్ఞుల సద్బో
ధనములఁ దెగటార్చిన, నిం
ధనములె గతియౌను; జీవధనమున కెల్లన్. ౭

క. ఒప్పని తప్పని తెలియక
చెప్పెడు మాటలను నమ్మి చేటగుపనులం
దప్పక సల్పిన నాఁడే,
చిప్పెఁడుగంజియును లేక చెడు నెవ్వాఁడున్. ౮

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౬. { ఈశ్వరనామసంవత్సరము. మార్గశిరపుష్యమాసములు. } సంచిక ౫.

మనవి.

మహాశయులార !

మీయభిమానమున నిట్లు పరిషత్పత్రిక యవిచ్ఛిన్నముగా నడచుచున్నది. ఎప్పటి యభిమానము నిఁక ముందును గనఁబఱుపఁ వేఁడుచున్నారము. లోకమున భాష యతివ్యాప్తిని గాంచుచున్న సంగతి యొకరి కొకరిపుడు చెప్పనక్కఱలేదు. భాషాభిమానులు పండితులు కవులు పలువురు బైలువెడలి పేర్వోలసి యనేకవిధముల నాంధ్రమును వృద్ధి చేయుచున్నారు, గాని, యీవృద్ధి దృఢతనొందునా ? "పొడవెనుగుఁబడుటకై" యన్నట్లు గాదుగద! అట్లు శంకించుటకు మాకనేక కారణములు కనఁబడుచున్నవి. కొందఱు కవి యట్లు కనఁబడవు. దృఢత భాషకు వాటిల్లఁ జేయవలయు నన్నఁ బూర్వపద్ధతియే మంచిది. పూర్వపద్ధతి యంధపద్ధతి యని కొందఱనుచున్నారు. అది ముందుదృష్టి లేక యనుమాట. ఇప్పటిరచనలే యాంధ్రపరంపరలోని వనిమానమ్మకము. ఒక్క నియమము నొక్క మార్గమును లేనిపద్ధతులను బ్రతిపండితుఁడు నాదరించుట శోచ్యము. వారికిఁ దోఁచు యుక్తులు వారు చెప్పుదురు, గాని భాషకు దార్ఢ్యము కలుగవలయుననినఁ బూర్వపద్ధతియే మంచిది. నవీనపద్ధతి యంత మంచిది గాదు. తేలిక పనులు చేయుట తేలికయనుకొనువారి కిష్టము శ్రమపడి

యభ్యసించిన విద్యకును స్వశ్రమంబుగ సంపాదించిన విద్యకును భేదము లేదా! నియమరహితమున క్లిష్ట మార్గ మని చెప్ప వలను లేదు. నియమసహిత మెన్ని తావులనో క్లిష్టవిధమున నేయుండును. సర్వజనవిదితమగు భాష కావలయు ననినఁ బూర్వగ్రంథములనే చదువవలయును. ఇప్పుడిపుడు తొల్లింటి గ్రంథములనుఁ జాలమంది యాదరింపకున్నారు. కారణము తొల్లింటివలె గ్రంథములు సులభ సాధ్యములు కాకపోవుట చేతనా? సులభసాధ్యములగు గ్రంథములలోఁ దప్పులు మెండుగా నున్నవని మన వారెఱుఁగకపోరు. ఎక్కువవెలలు పెట్టి వర్తకులు ధనార్జనము చేయఁ జూచుట దూరాలోచనము లకయే. మున్ను ౧ రూపాయకువచ్చు భాగవత మిప్పుడు ౭ రూపాయలైనదన్న మాట వాస్తవమే. తప్పు లున్నను సవరించుకొనఁ గలవా రిప్పుడు లేరు కావున శుద్ధప్రతులను బ్రకటించుట యవసరమే. ఇట్టి వెన్నియో యోజించి మేము పరిషత్తులోఁ బ్రకటించు గ్రంథముల కన్నిటికిఁ దక్కువమూల్యములను నిర్ణయించి యున్నారము. సాధ్యమైనంతవఱకుఁ బరిశుద్ధముగా నుండఁజూచుచున్నారము. ఇట్టి రెండులాభములుగల మాగ్రంథములు విస్తారవ్యాప్తిలోనికిఁ దెచ్చుటకుఁబరిషత్సభ్యులాలోచించి1938సంవత్సరాది మొదలు బహుధాన్యసంవత్సరసంవత్సరాదివఱకుఁ బ్రతిపుస్తకమును సగమువెలకే యిచ్చుటకుఁదీర్మానించినారు. కావునఁబరిషత్తుమీఁదను నిక్కమైన మాతృభాషమీఁదను నభిమానముగలవారు మాయుద్యమమునకుఁదోడ్పడుదురుగాక యని కోరుచున్నారము. దీనికై ముఖ్యమగు నొక పుస్తకములపట్టికను బ్రకటించియున్నారము. దానిని చిత్తగింపఁ గోరుచున్నారము. చందాదారులును దమతమ మిత్రులకీ విషయమును దెలియఁజేసి పరిషత్తునకు సాయపడుదురుగాక.

విన్నపము.

— జనమంచి వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశర్మగారు-కడః

మహాశయులారా !

ఈశ్వరవత్సరము ఆశ్వయుజకార్తికమాసములలో ౨౩ సంపుటము ౪ వ సంచికగాఁ బ్రకటితం బయిన పరిషత్పత్రికలో శ్రీకొత్తపల్లి సూర్యరావుగారు వేత్తలనుగుఱించి పునఃప్రార్థన మను శీర్షికయందు సంశయములని యీక్రింద వివరింపఁబడిన వానిని సూచించియున్నారు. నేను వ్రాయు విషయము నధిక ప్రసంగముగా భావింపక యిదియు నొకవిధ మగు నభిప్రాయముగాఁ బరికింతు రనియు, నిందలి సత్యాసత్యములను గూర్చి విజ్ఞులు నిర్ణయింతు రనియుఁ దలంచుచున్నాఁడను.

1. 'తుమికీ బాయిల బాయిరే ములికి యందు మ్రింటికిం బోవున౯'- ఈపద్య మెల్లవారును నెఱింగినయదియు.

ఇది "ముండా" భాషయుఁ "బుళింద" భాషయుఁగాదు. ఉర్దూభాషయే. తుమికీ-అనునది'తుముకూ' యని యుండవలయు-'మీకు' అనియర్థము.

'బాయిల బాయిరే' అనునది భాయిరె భాయిరే యని యుండవలయు-ఓసోదరులారా యని భావము. ములికి-అనఁగా-దేశము-రూపాంతరము-మ్లేచ్ఛ-శత్రువులగు యవనులు (మహమ్మదీయులు) చచ్చిస్వర్గమునకుఁ బోవుచు 'ఓసోదరులారా ! ఓసోదరులారా ! మీకుదేశము-(మీకేదేశము)-అని వెఱచి చెప్పుచుండుటఁ గననగు-అచ్చటికిని వెన్నంటుదురేమో యని సంశయించి 'దేశము మీకే సోదరులారా!' యని కేకలను బెట్టుచు వెళ్లుచున్నా రనుభావము కన్పట్టుచున్నది. వైరిధాటి యత్యద్భుతము-

బాయిలె బాయిరే యనునది-క్రమక్రమముగ వ్రాఁతలోనిమార్పుగా నుండనోపు. నోటికొక్కమాట వ్రోటికొక్కపాట యన్నట్లుగ నానోటినుండి యానోటికి నిట్లుమార్పులుగలుగుకొలఁది నిట్టిపదములు మార్పు

చెందుట సహజముకాఁబట్టి తుముకూ (తుముకీ) (తుమ్‌కూ) బాయిల బాయిరే (భాయిరె భాయిరే) ములికి (ముల్కీ) యను మార్పుగా భావింతును. అన్యదేశ్యములు కావున నిట్టిమార్పు సహజమే-విమర్శకుల కెట్లు తోఁచునో? నేను గొందఱ ముసల్మానుపండితుల నడిగితి. వారును నాకిట్లే యర్థము తెల్పినారు.

2. "ఒడయ చిత్తేశ యోనడలింగమూర్తి" ఇందలి చిత్తేశపదమునకు నర్థము సందియము.

ఇట్లే 'దేవచిత్తేశ' యనునదియు-

'నాచిత్తేశుఁడాఁగాక నిద్రితులై పోదురుగాక'వంటి దిదికాదు' అనిరి.

'నాచిత్తేశుఁడాఁగాక' యనుటలోఁ బ్రాణేశుఁడనుభావము. అనఁగా భర్తయనునర్థము స్ఫుటముగఁ గనఁబడుచున్నది. అట్టియర్థము పైపదములలోఁ గనఁబడ దని యూహ్యమై యుండనోపు.

కన్నడదేశమునందును, మధ్వసాంప్రదాయమునందును, 'ప్రాణేశ' అనునదిదేవునకును నుపయోగింతురు. ఇట్లే యిందును, ఒడయ=ప్రభూ, చిత్తేశ=ప్రాణమునకు నధిపతీ! ఓనడలింగమూర్తి=నడచునట్టి లింగాకారము గలవాఁడా; ఓశంకరా! యనుట- చిత్తేశుఁడు=భర్త (పెనిమిటి) మాత్రమేకాఁడు- ప్రాణమునకు నాథుఁడు, అనుభావము-

జీవో దేవ స్సనాతనః- అనుమాట య ట్లుండఁగా మాధ్వులలో 'ప్రాణేశాచార్యులు, ప్రాణేశరావులు- పెక్కురు గలరు- చంద్రభానుచరిత్రము మాధ్వసంప్రదాయములుగల మాధ్వకవికృతము.

శ్రీకాళహస్తిమాహాత్మ్యమునందును కర్ణాటకసంప్రదాయపదములు దొరలినవి. చిత్తేశుఁ డనఁగా చేతస్సున కధిపతి యనుట-దైవపరమున నర్థముఁ జెప్పుట యుక్త మని తోఁచుచున్నది.

బళ్లారిప్రాంతములకు వచ్చి చూచిన స్పష్టము కాఁగలదు. దేవాలయమునఁ బ్రాణేశా యని ప్రార్థించుట చూడవచ్చును.

3. పిడ్పాంక కొమ్మయ శివలీలావిలాసములోని,

'చ. తొలఁగక తాపసుండు శివదో శివదో (శివదో) యటంచుఁ జం
　చలమతిఁ గూయఁగా నతఁడు శంకరలింగ నిషకహాసముల్

బలువిడి విప్పి దండి నిజపాశముల౦ బెడకేలుగాఁగ వ
చ్చలముగఁ గట్టి వెల్పలికిఁ జక్కగ నీడిచితెచ్చె-'

ఇందు "శివదో" యనఁగా నేమి. ప్రార్థనమునం దిట్టి రూపమున్నదా; ఏదేశములోనైన నిట్టి వాడుక కలదా, యతులు ప్రాసములు దిద్దుదురా !'' ఇది సంశయము. నాయూహ:—ఇది ప్రార్థనముకాదు. దో- ఇదో అనుట- ఇందలి సందర్భము—యముఁడు మార్కండేయుని బట్టుకొనిపోవుటకు వచ్చుట. మార్కండేయుఁడు శివాలయంబున శివలింగమును బట్టుకొని కూర్చుండియుండును. అతిభయంకరుం డయి యముఁ డాతాపసుని నెదుర్కొనఁగాఁ దాపసుఁ డనన్యశరణుండై శంకరునింగూర్చి శివ ! దో, శివ ! దో యని యాత్రమున దిక్కు తెలియక (చంచలమతి) పల్కఁగా యముఁడు శివలింగమునం దుంపఁబడిన కరములను బలవంతమున విప్పి తన పాశముచేఁ బెడకేలు (ఱెక్కలు విఱిచి) కట్టి వెల్పలికి నీడిచితెచ్చె- అని యర్థము. దో, అనునది (ఇదిగో) ఇది+ఓ=ఇదో- అని శత్రువును, ప్రాణసంహారణప్రయత్నమునందు యమునిఁ జూపుట-

దో- యనునది తెల్గుదేశము (దత్తమండలముల) లో మిక్కిలి యలవాటుగ నుండుమాట-

ఇదో యనుటకు దో యనుట సహజము. (Behold) వచ్చె శివదో (ఇదో) ఇంక గతియేమి యని చూపుచుఁ బల్కినపల్కుగా నెంచుట లగ్గు. దీన యతిభంగము కలుగఁబోను. అర్థమునకు హాని రాదు. Brown's Dictionary బ్రౌణ్యనిఘంటువున- దో- ఇదో యనుటకు రూపాంతరము- అని వ్రాయఁబడియున్నది. ఇంతకంటె నాకుఁ దోఁచు నభిప్రాయము లేదు. ఇది సరిగానుండు నని తలంతురుగాక !

4. 'కర్తార' శబ్దమును గుఱించి-

కర్తారశబ్దము యయాతిచరిత్ర ననుసరించి యర్థము-హుమాయి యాపుడమిఱేఁడు కులదైవముగా భావింపనగును. మఱొక పర్యాయము దీనిని గుఱించి తెలుపఁబ్రయత్నింతును.

కర్తార్ శబ్దమునకు హిందీ, పారశీకనిఘంటువులలో భగవంతుఁడను నర్థమీయఁబడినది. ప. సం.

రోలంబాష్టకప్రశంస.

వైద్యరాజ దంటు సుబ్బావధానిగారు- చెన్నపురి.

షడ్భాషాకోవిదుఁడై సకలకళాప్రవీణుఁడై పండితరాజబిరుదము తో భూమండలమునఁ బ్రసిద్ధింగాంచిన జగన్నాథకవీంద్రునిచే గీర్వాణ వాణిని రచింపఁబడిన భామినీవిలాస మను రసాలమున కంటుగట్టఁబడిన శ్రీదంటు సుబ్బావధానిగారి యాంధ్రభామినీవిలాసమును, కవితిలక కాంచనపల్లి కనకాంబగారి యింటఁ గవిముఖమున వింటిఁ గంటి నానంద పరవశతను.

నాదఫలకపరివర్తనమున (గ్రామోఫోనుప్లేటు) గాయకశిఖామణి బాణి గోచరమగునట్లు అవధానిగారి యనువాదమునఁ బండితరాజవాణీ ధ్వని విదిత మగుచున్నది. అనువాద మన నిట్లన్యూనాతిరిక్తమై సొంపు గా నుండవలయును గాని కవిహృదయమును గంగపాల్సేయునదిగా నుండరాదు.

అంతఁ గొంతవడి కవధానిగారు, అన్యాపదేశసుందరము లగు కొన్ని సంస్కృతశ్లోకముల మనోహరముగాఁ బఠింప నే వానిం బండితరాజ విరచితములనుగా నెంచి "పండితరాజశ్లోకములు వేమనపద్యములవలె వేనవేలుగాఁ జూపట్టుచున్న వంటి. అది విని కనకాంబగారు మందహాస ముతో "ఈశ్లోకములు వైద్యరాజకృతములు కాని పండితరాజనిర్మితము లు కా వనిరి. అపైని వైద్యరాజుగారు రోలంబాపదేశముతో భక్తవరుని జీవితము నుపదేశించుచుఁ దాము విరచించిన రోలంబాష్టకమును శ్రోత్ర పేయముగా గానమొనర్చిరి.

దాని నాకర్ణించి యీకటికికలినాఁటఁ గూడ నిటులు నీటుగా సం స్కృతమున ననర్గళకవితాధారను బ్రసరింపఁజేయసమర్థులగు నాంధ్రకవి సోదరులువిరాజిల్లుచున్నందులకు సంతస మంది, "ఏకః స్వాదు న భుంజీత" అను న్యాయముచే శ్రీవైద్యరాజ సుబ్బావధానిగాఁచే నిర్మితమైన రోలం

బాష్టకరసాయనమాధుర్యమును పాఠకమహాశయులకు రుచిచూపుతలం
పుతో నీపత్రికారజతపాత్రమున దానిఁ బొందుపఱిచితిని.

శ్లో॥ హృద్యం పండితరాజపద్యలహరీసారం బుధామోదదం
ఆనీతం కవినా మనోహరగిరా దంటూపాఖ్యవంశేందునా
ఆంధ్రాణాం ప్రముదే సుధారససమం గాంభీర్యభావోజ్జ్వలం
వైద్యేంద్రేణ సుభావధానివిదుషా సాహిత్యరాజ్ఞాలినా॥

శ్లో॥ శ్రూయంతా న్నుకవే స్సుభావలలితా రోలంబసంబోధకాః
శ్లోకా స్సాంస్కృతికా స్సుమోపమగుణా స్సుబ్బావధానే రిమే
యో వాచాసమతాం సుధీ రనుగత స్సాహిత్యసృష్టౌ స్వయం
వేగీదేశభవేనపండితవరే ష్వాంధ్రేషు భోః పండితాః॥

ఇట్లు విబుధవిధేయుఁడు,
కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రి.

—రోలంబాష్టకమ్—

వైద్యరాజ దంటు సుబ్బావధానిభి ర్విరచితమ్.

శ్లో॥ శ్రీవాణీచరణారవిందమధుప శ్చేతోహరాం ఝుంకృతిః
కీటానాం నికటే కరోతి వితర న్తాదాత్మ్య మీశేచ్ఛయా
తామ్రాక్షా ననునాదయ న్శ్రుతిహితం తామ్రామ్రశాఖాస్థితాన్
కేళీలోలవిఘూర్ణబాలకగణా న్నిద్రాపయ న్లీలయా॥

శ్లో॥ ఓంకారాభ మశేషమంత్రఫలదం బుద్ధేః ప్రబోధం పరం
ఝుంకారం బుధసమ్మతం శ్రుతిహితం యచ్చిత్తవృత్తే ర్లయమ్
కామం సంసృతిదుఃఖభారశమనం కళ్యాణసంవర్ధనం
శ్రీవాణీచరణారవిందమధుపో గాయ త్యజస్రం ముదా॥

శ్లో॥ ఫుల్లాంభోజమరందబిందురశనం హంసై స్సహాలాపనం
తీర్థానాం నికటే సదానివసనం సూర్యాబ్జసంసేవనమ్

నాదోపాసన మన్వహం విహరణం కోకై శ్చకోరై స్సహ
భోరోలంబ తి వాఖిలం శుభకరం ధన్య స్త్వ దన్యో స్తి కః॥

శ్లో॥ అభ్యస్తాఖిలవేదశాస్త్రనిచయాః ఆజన్మశుద్ధా ద్విజాః
నిత్యోపాసితసత్యశౌచకరుణా నిర్లిప్తచిత్తాస్తు యే
త్వద్వృత్తే రనువర్తనేన మునయో జీవంతి తే నిర్భయాః
భోరోలంబకదంబ సత్త్వవివరై ర్మాన్య స్త్వ దన్యోస్తి కః॥

శ్లో॥ పంకే జన్మ సుధాంశువైర మనిశం మధ్యే జడానాం స్థితిః
ఇత్థంభూతకుశేశయేఽమృతసమం గూఢం విలీనం రసమ్
భోరోలంబ వివేక్తు మస్తి కిమహో లోకే పటు స్త్వాం వినా
నీరక్షీరవివేచనం కి మధికం హంసస్య పుష్ట్యై ర్యశః॥

శ్లో॥ లక్ష్మీమందిరనిత్యవాసరసిక స్త్వత్తోఽస్తి కిం భాగ్యవాన్
సారాసారవివేచనేతి కుశల స్త్వత్తోఽస్తి కిం తాత్త్వికః
ఆనందామృతనిత్యపానరసిక స్త్వత్తోఽస్తి కిం యోగిరాట్
భోరోలంబ తవావలంబన మహో నూనం భవే త్తారకమ్॥

శ్లో. దూరం ముంచసి చంపకం తు విరసం భోగం వినా వాసనాం
దూరం ముంచసి కేతకీం సరజసం స్నేహం వినా బాంధవమ్
దూరం ముంచసి కింశుకం కిమరుణం రాగం వినా రంజనం
భోరోలంబ భవద్వివేకగరిమా త్వాలంబనం యోగినామ్॥

శ్లో. కామస్యాపి భవత్కృపావిరహితం కాష్ఠం భవే త్కార్ముకం
దుష్యంతోఽపి భవత్కృపావిరహితః కిం ప్రాప్నుయా ద్వల్లభామ్
ఆచార్యోఽపి తవోపమా విరహిత స్తత్వం కథం నిర్దిశేత్
భోరోలంబ తవావలంబనవిధౌ సర్వేఽపి బద్ధాదరాః"

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్త్రిక.

కాకినాడ.

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము ౩౦. { వృష. జ్యేష్ఠ—భాద్రపదములు. } సంచిక ౨-౩.

పత్త్రికాప్రశంస.

వాజపేయయాజుల రామసుబ్బారాయఁడు.

చ. జగతిని నీవొనర్చెడు ప్రచారముచూచి ప్రమోదమంది నీ
యగణితసేవ కోవిదులయందలి నేర్పిది యంచుఁ జెప్పఁగాఁ
దగునని వ్రాసినాఁడవు యదార్థపుఁ దత్త్వము సంతెగాని నిన్
బొగడఁదలంచి నాదుకలమున్ నడిపింపఁగలేదు పత్త్రికా !

ఉ. ముప్పదియేండ్లు వచ్చినవి పొందగు యౌవన మాక్రమించె నీ
గొప్పతనంబు నాంధ్రజనకోవిదు లెల్ల గ్రహించునీతి నే
ర్పొప్పఁగఁజేసి శుద్ధమగు సూక్తులఁ జాటితి వింతదాఁక నేఁ
డెప్పడి దేమి నీకుఁ జిరఁజీవిగ వర్ధిలుమమ్మ పత్త్రికా !

ఉ. కాలముమాఱె ఘోరకలికాలమువచ్చెఁ బ్రశాంతమున్న నే
మూలలనైనఁ గన్పడదు పొక్కుచునుండెను దెన్గుతల్లి యే
వేళను భాష కేగతిని విప్లవముల్ గననౌనొ యంచు, నీ
శీలము గొప్పదాట దరిఁ జేరఁగఁజాలవు నింద్యశబ్దముల్.

ఉ. నన్నయనాఁటిభాష, కవినాథులు చూపిన యట్టిత్రోవ, పె
ద్దన్న రసప్రయోగములయందలి యందము చందమెల్లఁ ది
క్కన్న తెలుంగుసొంపు వినఁగాఁ గనఁగాఁ బఠియింపఁగా
మహాభ్యున్నతితోడ లభ్యమగుచుండును నీయెడ నేఁటికైననున్.

ఉ. భాషను మార్చకుండఁ బరివర్తనమందొక మార్పులేక, యే
వేషముతోఁ బనేలయని విజ్ఞతఁగాంచి వివాద మాడ కే
రోషముగాంచఁబోక పది రూకలకై యెపుడాశలేక సం
తోషముతోఁ బ్రచారమును దోరపుభక్తి నొనర్తు వెప్పుడున్.

ఉ. నీవయ నాకు ముఖ్యమగు నెచ్చెలి వెయ్యేడనైనఁగాని శ్రీ
దేవివి నీవయంచు వెనుదీయక నిన్నెదఁగొల్తు భాషయం
దేవిధమైనలోప మొకయింతయుఁ గానఁగరాదు నీతికిన్
దావలమౌను నీ చరిత; తప్పవు పెద్దలమార్గ మెన్నఁడున్.

మ. అదియే నీకొనగూర్చెఁ గీర్తిధన మత్యంతంబుగా ధాత్రిలో
ముదమారన్ గడియించినావు కవితన్ బోషించు సామర్థ్యమున్
విదితంబయ్యెను దేశదేశములకున్ నీశక్తి యేనాఁటికిన్
వదలన్‌బోకుమ పెద్దలేఁగు సరణిన్ వర్ధిల్లు సౌభాగ్యముల్.

గీ. వృద్ధు లేఁగినమార్గంబు వీడఁబోక
సత్కవిత్వప్రచారంబు సాఁగనిమ్మ
కాలగతులకేనాఁడు జంకవలదమ్మ
కీర్తి వచ్చును లోకైకమూర్తి వనుచు.

ఉ. మెచ్చెడువారు స్వల్పమని మెచ్చనివారలసంఖ్య యెప్పుడున్
హెచ్చుగనుండునంచుఁ బఠియించెడువారలు తక్కువంచు లో
నచ్చువడంగ భీతి వడకమ్మ ప్రశాంతిగనుండుమమ్మ వి
ద్వచ్ఛ్రయముండె లోకమున భాస్వరకీర్తియు నీకుఁ గల్గెడిన్.

క. కాదని నిన్నదిరించిన
వాదములాడని భవత్ప్రభావముఁ జెప్పన్
రాదుగ; భాషా సేవా
రాధన తత్పరులకెల్లఁ బ్రమదంబగుతన్.

సూరి.

పుధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రి.

గీ. చక్రవర్తి న్యుపాహృత సారరత్న
ఖచిత సౌవర్ణ కంకణ క్వణ దనర్ఘ
కావ్య కృన్నిజ కరకంజ ! నవ్యరీతి
నొసఁగుచున్నాఁడ నిదిగో ? నాయుపద గొనుము.

* * *

సీ. వచనవాఙ్మయకవిబ్రహ్మ నే నని చాటి
తెలుపఁగ నీతిచంద్రికను గూర్చి
విద్వత్కవిత్వసంపద్విష్టుఁడ నని
ప్రకటింపఁ గొన్ని కబ్బములు వ్రాసి
ప్రథమాంధ్రకోశప్రవక్త నే నని చెప్ప
వితతనిఘంటునిర్మితికిఁ దొడరి
యాంగ్లసారస్వతవ్యాసంగి నని తెల్ప
* న్యాయశాస్త్రము తెల్గునన్ రచించి
సర్వతోముఖ భవదీయశాస్త్రసార
వేత్తృతాస్ఫూర్తి చంద్రికావిసర మాంధ్ర
సుకవిచాకోరమునకును జూఱలిచ్చి
శాశ్వతుఁడ వైననిన్ను సంస్తవ మొనర్తు.

౨

శా. అన్నా, చిన్నయసూరి ! నన్నయబుధాధ్యక్షుం... మున్నెన్నఁడో
చెన్నుం బాసిన యీతెలుంగునకు వాసిం గూర్చి, యాంధ్రీయభా
షౌన్నత్యం బిది దేశదేశముల విఖ్యాతమ్ముగాఁ జేసి, న
చ్ఛిన్నాత్మప్రతిభాప్రకాశితకృతిన్ జింతామణివ్యాకృతిన్.

* ఇంగ్లీషు లా చట్టము.

3

గీ. పాణినీయశాస్త్రపఙ్క్తి నయ్యాది కేవ
లాంధ్రవిజ్ఞు లెఱుఁగ నైతి గాక
పరఁగుచుండ నీవు బాలబోధార్థము
తెలుఁగునందఁ గూర్చితివి మహాత్మ!

౪

శా. నీరక్తమ్మును దారవోసికొని యెన్నేలక్ష్మలక్ష్యంబు లిం
పారం జేరిచి, విద్వదాశ్రయముగా నవ్యాప్త్యతివ్యాప్తిసం
చారం బెచ్చోట లేక కూర్చితివి భాషావ్యాకృతిన్, దానిపై
హాహారాహారిగఁ జల్పుచుండి రిట వాగ్యుద్ధంబులన్ బండితుల్.

౫

క. హరికారికలకు నీవ్యా
కరణ మ్మనువాద మనియుఁ గా దనియు నెవో
పరివాదమ్ములు గల వవి
తిర మగుకీరితికిఁ గొఱంత దెచ్చున సూరీ!

గీ. శిష్టకవికి నీకు శ్రీకాళహస్తిలో
నేదొ వాక్యవాద మెనసి నప్పు
డాతఁ డోడె ననుచు ననుకొనుచున్నార
లార్య! నీవఁ గలయథార్థ మెంత?

౭

గీ. "సూరికి నేర్వాసిన హరి
కారిక లాధార"మని జగంబునఁ జాటం
గోరి యొక రేయిఁ దత్కృతిఁ
గూరిచె నతఁ డనియుఁ జెప్పికొందురు నిజమే?

౮

గీ. ఇంతకు నతండు "కారికావృత్తి గాని
మూలము రచింపలేదు నే మొఱ్ఱొ"యనుచు
వ్రాసికొనినట్లు విస్పష్టపడుచునుండె
శ్రద్ధ నరయంగఁ దాటాకుఁబ్రతులలోన.

౯

క. సమధిగతసర్వశాస్త్రా
గముఁడు, విచిత్రాత్మకావ్య కవితాలహరీ
క్రమ పరితోషితనృపజనుఁ
డమలాత్ముఁడు కృష్ణకవి బుధారాధ్యుఁ డగుఁన్.

౧౦

చ ఎఱుఁగవయేమొ ? కల్లురిబుధేంద్రుఁడు నీవు రచించినట్టి వ్యా
కరణము* గుప్తభావముఁ బ్రకాశ మొనర్చుచు నద్భుతార్థ వి
స్ఫురితము నొక్కవ్యాఖ్యఁ బరిపూర్ణముగాఁ బ్రకటించి, నీయశ
స్స్ఫురుచిరలక్ష్మి కొక్కనవశోభ ఘటించె నుదంచితంబుగన్.

౧౧

ఉ. కాని, యతండు శిష్టకవికారికలందు ౼ శిష్టగౌరవం
బూని నిరంతరంబుగ నెటో తనవాదము నిల్పుఁ బోంటె న
న్నని లిఖించెఁ గాని యొకఁ డేనియు విశ్వసనీయ మైనటుల్
కానఁగరాదు నాకుఁ; దలఁకం బని యేమి యథార్థ మెన్నఁగన్.

౧౨

గీ. అచ్చు టచ్చుట నీనిగూఢాశయములఁ
గొన్నిటిని దివ్యగాఁ గూర్చు కున్న నేమి
†టీక వ్రాసె "సారస్వ పేటిక" యనంగఁ
గీర్తి శేషుఁడు శ్రీ రామమూర్తి శాస్త్రి.

---

*గుప్తార్థప్రకాశిక:—శ్రీ॥ శే॥ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిగారిది.
†బాలవ్యాకరణ సారస్వసర్వస్వ పేటిక:—శ్రీ॥ శే॥ విద్వాన్ దూసి రామమూర్తిగారిది.

౧౩

గీ. తెలుఁగువ్యాకరణమున కాస్తిక్య మొసఁగి
యనుని మేషముఁ దద్గతైకాస్థకలిమి
నమితకృషి నల్పమావర్ష్యులాన్వవాయ
రత్న మును నీవు మఱవంగ రాదు సూరి !

౧౪

చ. మఱచితి నొక్కమాట రసమంజులవాక్యపరీత రీతి వి
స్ఫురణము గల్గునట్లు సుకవు ల్మది నెన్నఁగ నీతిచంద్రికన్
విరచనచేసినాఁడ; వటుపిమ్మట నిమ్ముగ నుత్తరార్థ మె
వ్వరు రచియించిరో యెఱుఁగవా? యది తెల్పద నాలకింపుమీ.

౧౫

గీ. కందుకూరి వీరేశలింగకవి దాని
మధురరచనావిశేషసంపద మొసంగఁ
బూరణ మొనర్చె రసపుష్టి పొదల; నైనఁ
"జిన్నయకుఁ జాలఁ" డనుచుఁ గేచిన్మతంబు.

౧౬

గీ వ్యాకరణఫక్కికకును వేదాంతపారి
భాషికపదంబులకు నేదొ బాంధవంబు
సన్నిహితముగఁ గల దని చాటుపొంటె
జతన మొనరించితివఁట నిశ్చయమె ? సుకృతి !

౧౭

గీ. వారణాసినుండి వచ్చినమీమాంస
కులను శాస్త్రవాదగోష్ఠిఁ దనిపి
నిరుపమాన "సూరి" బిరుదమ్ముఁ గొనినాఁడ
వాంధ్రకీర్తి మిన్ను నంటు నట్లు.

౧౮

సీ. శబ్దరత్నాకరోచ్చైర్నిఘంటున కేది
తల్లి యగాచుఁ బురోహితమ్ము గలిపి
సూర్యరాయనిఘంటువర్య మెద్దాని పా
ఠములను స్వప్రమాణముగఁ గొనియె
వివిధాంధ్రకృతిపాఠ భేదమ్ములం దేది
సందేహవిచ్ఛేద మందఁ జేయు
జిలుఁగుచేవ్రాఁత ముద్దులు మూటఁగట్టుచు
నెద్దానిప్రతి కంటి కింపునింపు
నట్టి నీవిశ్వకోశోద్ధ మస్మదాంధ్ర
భోజ పీఠాపురీప్రభు పోష్యమాణ
నూతననిఘంటు సంస్థామనోజ్ఞభవన
సీమఁ గై సేసియుండెనో చిన్నయసుధి!

౧౯

సీ. ఆంధ్రభారతికి దేశాంతరాభివ్యాప్తి
నొసఁగిన "బ్రౌను" చేయూఁత నీదు
బాసపైఁ గడివోని వల పూని చనినట్టి
[1]. నరసింహసెట్టి మన్ననలు సేయ
సార్థాభిధుండు హయగ్రీవశాస్త్రి నీ
సహపాఠి యగుచు నెచ్చరిక నొసఁగ
[2]. దేవరాజాదిసుధీమణిగణములు
ఛాత్రులై నిన్ను నిచ్చలు భజింప

1. కౌనర్ బిల్ శ్రీ గాజుల లక్ష్మీనరసింహులు సెట్టిగారు.
2. తంజనగరము తేవప్పెరుమాళ్లయ్య, బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులు (శబ్దరత్నాకరాదులు) మొదలగువారు.

[1]. పచ్చయప్పకళాలయ పండితత్వ
గౌరవమ్మున విజ్ఞసంఘములు వొగడఁ
జెన్నపురమున సుగముగా జీవయాత్ర
నొనరిచినవాఁడ వీవు ధన్యుఁడవు గావె?

౨౦

క. జాతులతోఁ బనియేమి? స
మాతతపాండిత్య శక్తిమంతుఁడవుగదా?
సాతానువాఁడ వైనను
జోతల నర్పింపఁదగదె సూరి! నీకుఁ.

౨౧

క. అకలుషగతి నెసఁగిన తా
వకచరితము సకలమును శుభం బగు భంగిన్
[2]. వకుళాభరణ మ్మనునొక
సుకవి తెనుంగున వెలార్చె సూరీ! వింటే?

౨౨

గీ. [3]. ప్రభవలోఁ బుట్టి దుందుభివత్సరమునఁ
దనువు వీడితె?—కట్టిఁడిదైవ మకట!
సరిగ నేఁబదియాఱేండ్లు తిరుగనీక
దాఁచఁబెట్టెను నీకయి రాచపుండు.

---

1. పచ్చయ్యప్పకళాశాలలో సూరి 1845-46-47-48 సం॥రలలో పండితపదవి నిర్వహించినట్లు కాలేజిరిపోర్టు (1847—48) సూచించుచున్నది. ప్రెసిడెన్సీ కాలేజిలోఁగూడఁ గొంతకాలము పనిచేసెను.

2. శ్రీనారాయణకవము వకుళాభరణము అను నతఁడు సూరి జీవితచరిత్రము రచించి ప్రకటించెను.

3. సూరి జననము 1806-మరణము-1862.
ఇతఁ డవసానదశలో రాచపుండుతో బాధపడియుండెను.

విజయవిహారము

వ్యాకరణవిద్యాప్రవీణ, విద్వాన్, చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి.

ఉ. ద్వైతవనంబులో విబుధవంద్యులు పాండవు లాత్మనిష్ఠ ని
ర్ధూతకదర్థఖేదులు వధూమణితో వసియించుచుండ, నా
పూతచరిత్రు లామునులపొందున సర్వశుభైకమూలముల్
పీతవికారబుద్ధిఁ గురువీరుఁడు గైకొనె ధర్మనిష్ఠతన్. ౧

ఉ. అంతట వార లావని నిరంతరశాంతి మెలంగుచుండ, వే
దాంతవిహారలాలసు మహాత్ముని సాత్యవతేయుఁ గాంచి, య
త్యంతము భక్తిఁ దన్మునిపదాంబుజహారి నఖాగ్రవిస్ఫుర
త్కాంతిలతాంతముల్ జడలఁ దత్పరతన్ ధరియించి రందఱున్ ౨

ఉ. తాపసయూథనాథుఁడు సుధారసపూర్ణకవిత్వయుక్తుఁ డా
ద్వీపజుఁ డాత్మజన్మపదివిన్ వెసఁ జేరఁ బరాభవోష్మసం
తాపితు లైనవారలు నితాంతజలస్రుతి దాల్చి రక్షులన్
దీపితవృష్టిఁ దేలవొకొ? దేశము సత్కవి స్వాతిఁ జేరినన్. 3

ఉ. మానివతంసుఁ డెంతొ బహుమానముతో నిడ విద్య నొందు, స
మ్మానితకీర్తి ధర్మజుఁడు మక్కువ మీఱఁ గవుంగిలించి, స
మ్మానముతోడఁ బంప పరమం బగునస్త్రము పొందఁగా హిమా
నీనగయాత్ర సల్పె గుణనీరధి పార్థుఁడు నీశుఁ గొల్వఁగన్. ౪

చ. హిమము ఘనీభవించి చలి హెచ్చుగ దేహము నొంచుచుండ నా
హిమగిరిఁ గాఁపురంబు వెలయించెడియక్షనికాయ మెల్లయుం
గములు మనోజ్ఞమై తనరఁగాఁ దనుమధ్యలపెద్దవానురో
జముల నకంపచోష్ణములఁ జక్కఁగ సేవ యొనర్తు రెప్పుడున్. ౫

శా. గోరూపంబును భూమి దాల్ప, పృథువున్ గోపాలుఁ డై చూడ, నే
పారం గోమలవత్సభావమున స్థాయన్నూత్నరత్నప్రభా

పూరక్షీరము చక్కఁ గ్రోలి, భర మైపొంగారఁగా నిస్సర
త్సారంబట్టు మనశ్శిలార్షురుల నాశైలంబు మించెం గనన్. ౬

గీ. బలిమిఁ బర్వత మెక్కునా పార్థునాన
నాబ్జమునఁ బొల్చు స్వేదకణాళిమధువు
పిల్లవాయువు గ్రోలి శోభిల్లఁ జేసె
భ్రమరభావము తన కెంతొ భాసురముగ. ౭

చ. జగములతల్లిదండ్రులు నజస్రము నొండొరు పీడ కుండఁగా
మగఁడును నాలి యై పొలుచుమంగళరూపము దాల్చినార లీ
యగమున సత్తపంబు చెలు వందఁగఁ జేసినకారణంబునన్
నగ డద మేము నట్టు లని నిత్యము ప్రొమొక్కెడి మానులం గనెన్. ౮

క. నగజాత మగనిఁ గోరుచు
నిగమాంతరచారిమానినికరము సతమున్
బెగడొందఁ దపము సల్పిన
నగమధ్యస్థితతపోవనంబుం జూచెన్. ౯

ఉ. మృగవృషభంబు డగ్గఱిన మేఁతను గానుక నీయనో యనన్
పిడికెఁడు దర్భఖండములు ప్రీతి భుజించుచు నెల్లవేళలన్
కడఁగి మనంబు నీళపదకంజములందుఁ దిరంబు చేసి య
వ్వాడు దొడఁగె నమ్మహామతి తపోనియమంబును బార్థుఁ డర్థిమై. ౧౦

చ. వివిధతపోవిశేషపదవీస్థితిఁ దాఁ దరాతినిర్జితం
బవని యటంచు పాదయుగమంతయు మోపఁగఁ గొంకువాఁడు నాన్
భువిని బదాగ్రమాత్రమునఁ బొల్చి, చలింపక యుంచు కేనియుం
బ్రవిమలనిష్ఠ మేర్పడఁ దపం బొనర్చెను నిష్ఠురంబుగన్. ౧౧

ఉ. భానుఁడు తీవ్రతేజమున ఫాలతలంబు తపింపఁ జేయు, స
మ్మానిత తేజుఁ డాకిరణమధ్యమునం దనదృష్టి నిల్పె; వై
శ్వానరుఁడుం గిరీటి నలువంకలఁ జుట్టఁగ నొప్పె; భుక్తికై
కానన మెందుఁ గోరి పదకంజములం బడి వేఁడువాఁడునాన్. ౧౨

ఉ. వాసవినామసామ్యమున బాంధవ మేర్పడియుంట నేమొ యు
ద్భాసితు నాధనంజయుని పార్శ్వములం దగెఁ గూర్చి; నట్టి లా
రా! సృజియించి తంగవిషయాధిపు వైరిగ నా కటంచు బల్
రోసము దాల్చె నాన్ ఖరకరుం బరికించును తీక్ష్ణదృష్టిమైన్. ౧౩

ఉ. వ్యాసమునీంద్రుఁ డర్జునుఁ గృతార్థునిఁ జేయ మహోపదేశముం
జేసినమంత్రభాగములఁ జిన్మయు శంకరు నంతరంగమం
దాస భజించి, యానియతి నందఱ మానులఁ గ్రిందుసేయ సం
తోసముఁ బూనెనో యనఁగ దొంతర లౌజస లూనె మౌళిపై. ౧౪

గీ. ఓలి ఫలపర్ణవాయువు లోగిరముగ
సేకరించుట విడువ నాశీలధనుని
యష్టగుణ మెల్లవేళఁ గరాగ్రమందె
లోల మయ్యెను విషయముల్ గ్రోల దయ్యె. ౧౫

ఉ. అంతటనిష్ఠతో నతఁ డహర్నిశముం దరుణేందుమౌళి న
త్యంతదయార్ద్రచిత్తు ననయంబును నాత్మవశం బొనర్ప నా
వంతయు భూతలంబునఁ బదాగ్రము మోపియు బాహులెత్తు చొ
ప్పెంతయు వింతగూర్చె నిటు లీతఁడు మోఁదిఫలంబు లందునాన్. ౧౬

చ. అనిలనిరోధ మేర్పడఁగ నబ్బుర మౌతప మాచరించున
ర్జునుశిరమందుఁ బుట్టి మిను సోఁకఁగ నగ్గడలంచుఁ బర్వి యే
చినవికటస్ఫులింగములఁ జిమ్ముచునూతనధూమరాజి యా
తనికి ధనంజయాభిధను తథ్యముగా నొనరించె నత్తఱిన్. ౧౭

ఉ. నారదమౌనివర్యవదనంబున వెల్వడువాక్కులన్ మహో
భారము గొన్నయర్జునతపంబు దయాంబుధి శంకరుండు సాం
పారఁగ విన్చు నుండ, జగదంబిక యాసభఁ గన్నుసన్న వా
వీరునిఁ జూడ నిచ్చ ప్రభవించెను నంచు నెఱుంగఁజేసినన్. ౧౮

గీ. సర్వమంగళ కెంతయుసంతసంబు
కలుఁగఁజేయఁగ మనమునఁ దలఁచి శివుఁడు

ఈయ నెంచియు ఫల్గుణాభీష్ట మపుడ
వేడ్క ధరియించె లుబ్ధునివేషబంబు ౧౯

సీ. ధరియించి రాదిమదంపతుల్ మాయాకి
రాతవేషంబులు ప్రీతితోడ
తిలకంబు దిద్దిరి ద్విపవదనాంచిత
గణనాథకరటపంకంబుతోడ
జడకుచ్చు గట్టిరి స్కందవాహనశిఖి
పింఛంబు నించుక ప్రిదులఁ జేసి
తాల్చిరి కటిని మందాకినీనిమ్నగా
తీరవృక్షచ్ఛదచీరములను

గీ. ఎఱుకసానియు మఱియు నాయెఱుకఱేఁడు
విల్లు నమ్ములఁ దాల్చిరి వెరవు మిగుల
పూసి ధరియించి రమ్ములపొదులఁ గటిని
స్వీయపరికరబంధంబు సిద్ధి నొంద. ౨౧

గీ. పరపురుషుఁ డిట్లు శబరత్వధరుఁడు గాఁగ
మొదటివర్ణంబు శశిఖండపదముఁ దొలఁగి
చయ్య నొరుఁ జేరఁ బఱఁ డంత శబరుఁ డయ్యెఁ
బొలిచెను శిఖండ మై శిరోభూషణంబు ౨౧

ఉ. తోడన రాజతాచలము తొయ్యలితోడ హరుండు వీడ, వీ
రేడకుఁ బోవువారొ యిటు లెక్కటి నందుడు సంశయించియున్
వేడుక మీఱఁగా శబరవేషములన్ ధరియించి ప్రక్కనన్
గూడిరి వారలన్ ప్రమథకూటము లొండొరు మీఱ సందడిన్. ౨౨

సీ. తోఁకల నిట్టటు త్రుళ్లింపఁ జేయుచుఁ
బలు తెఱంగులఁ గానఁ బరుగులిడుచు
దూరచారశ్రమ తోర మై పొడమిన
నలసట మేనెల్ల నలయఁ జేయ

ప్రేలెడు నాల్కల లాలాజలంబులు
జాలువాఱఁగ వనసరణి నెంతొ
స్వచ్ఛతరంబుగా వలుపుచు; దృఢతర
శ్వాసంబులను దేహచలన మొప్పఁ
గీ. బొదలఁ జొచ్చియు మృగముల వెదకి వెదకి
ఘుంకరించుచు బీరంబు పొంక మమర
విశ్వనిగమము లనియెడి వేఁటకుక్క
లిరుగెలంకులఁ దవులుచుఁ దెరలె నపుడు. ౨౩

క. కరభూషణముగఁ దాల్చిన
హరిణకిశోరంబె మృగవధూకర్షణకై
వెర వగుదీపకమృగగతిఁ
గర మొప్పఁగ వెంట నంటి కానఁగవచ్చెన్. ౨౪

చ. జననియు శంకరుండు హిమశైలదరీపథ మంటి రాఁగ, ప్ర
క్కన వనదేవతావసతి కోమలకల్పకపల్లవంబులన్
ననలను జల్లి, ఘోరతుహినంబున వారల కించుకేని వే
దన గలుగంగ నీక ప్రమదంబునఁ గొల్చెను మార్గమెల్లెడన్. ౨౫

ఉ. ఎక్కడివార లీమొఱకు లెన్నఁడు పూర్వ మిటుంగ రారు; వీ
రక్కట మాయరణ్య మిటు లాక్రమణం బొనరింప నేరత
మ్మొక్కొ యటంచు నాయడవినొప్పుకిరాతులు రోస మెక్కఁగా
నొక్కమొగిన్ సమాగతుల యుక్కడఁగింపఁ గడంగి రత్తఱిన్. ౨౬

గీ. శంకరునిదివ్యతేజఃప్రసారకలన
శబరయువకులయుత్సాహసరణి యంత
చల్లనయ్యెను; గుండెలు జల్లు రనఁగఁ
జూచుచుండిరి వారలు చోద్య మంది. ౨౭

సీ. మానివరేణ్యు లామాయాకిరాతుల
వేడబంబులఁ గాంచి వెఱఁగు నంది

మార్గమధ్యమున విమానవేగము నాఁపి
భక్త్యతిరేకంబు పల్లవింప
ప్రీతి జటావల్లరీమూలపల్లవం
బుల నంజలిపుటంబు లలవరించి
హర్షాశ్రుసమ్మిశ్రితానిలంబులతోడ
జయజయశబ్దముల్ జడిగొనంగ

గీ. తలరి యాజగదాదిమదంపతులును
నియమ మేర్పడఁ దపమును నిర్వహించు
నాసునాశీరసుతతపోవాసభూమి
నడుగు లిడఁగఁ దొడంగి రత్యంతప్రీతి ౨౮

చ. శ్రవణమునందు వ్రేలఁబడుసారతరంబగు నక్షమాలికన్
దవులుట తెక్క లూడినవిధంబునఁ బొల్చెడి బాణపంక్తి నా
శివునిశరీరమం దడరఁజేసెను; లింగమయస్వరూపుపై
నవసుమపుంజముం గురిసెనా? యనుభాతి దలిర్ప నత్తఱిన్. ౨౯

శా. పాదాగ్రంబుల నంటి వ్రేలెడుజటాభారంబు నంధించి, స
మ్మోదం బొప్పఁగ నాతపమ్ము యశనమ్ముంగాఁ దపోవృత్తిని
స్ఫాదక్షత్వము నూని యుంట గతదోస్సారున్ బృథాసూనుఁ బ్రే
మాదార్యంబులఁజూచునాయుమకుఁబుత్త్రౌత్సుక్యమొప్పం గడున్.

ఉ. అంతట భూమిభాగము ఖురాగ్రములం జదియంగ మెట్టుచున్
వింత దలిర్పు రోసమున వేమఱు ఘుంకృతి సల్పుచున్ మహా
ద్భ్రాంతశరీరవైకృతిని దాల్చినకోలము ఫల్గునాశ్రమో
పాంతమునన్ భయంకరవిహారము సల్పఁ గడంగె నత్తఱిన్. ౩౧

చ. భయదవిహారముం గొని విభాసిలునాకిటిఁ జూచునంతనే
రయమునఁ గృష్ణశాబనికరం బటు వల్కలమందు డాఁగ, వ్రేఁ
గయినగళస్వనంబుల విహంగమపంక్తి భయంబు దెల్పనన్
నియమము నుజ్జగించి వెస నించెను జేతఁ గిరీటి చాపమున్. ౩౨

గీ. ముఖర మగునట్టు గుణమును మొరయఁజేసి
వీరమాన్తియుఁ గిటి నేయ వెడలునంత
వనచరులు వెంట నంటఁగా శబరుఁ డొకఁడు
ధనువు నెక్కిడి తఱుముచుఁ గనఁగ వచ్చె. 33.

చ "విడువకు బాణ మోరి కిటివెంబడి నే నిటు చాలఁ బ్రొద్దుగా
నడుగక వచ్చుచుంటి" నని యుద్ధతిఁ బల్కు కిరాతువల్కులన్
పెడచెవిఁ బెట్టుచుం బరిభవించినగర్వము మీఱ నాకిటిన్
వడిఁ దెగనేసె నస్త్రముల ఫల్గునుఁ డంత నఫల్గుసారుఁ డై. 3౪

ఉ. ఆసమయంబునందె శివుఁ డస్త్రముసేసె శివార్జునాస్త్రవి
న్యాసము నేకకాలమున నక్కిటిదేహము నొవ్వఁడుస్సి పే
రాసను దానియాయువు సమాంశముగా భుజియించె; సోదరుల్
కాసుకు మీస మైన జనకద్రవిణంబు భుజించుకై వడిన్. 3౫

క. శబరునివచనములను వినఁ
బ్రబలం బగురోష మంతరంగము గలఁపన్
తబిసి యగువిజయుఁ డదలిచి
నిబిడం బగుకాంతిఁ బూని నేర్పునఁ బలికెన్. 3౬

సీ. నాయధికారంబు నాఁటి యున్నట్టియా
యాశ్రమంబునఁ గోల మడుగుపెట్టె
కాంచినయంతనే కడఁకమైఁ జేసితి
శరపాతమునకు లక్ష్యంబు గాఁగ
వీరుఁడ నై నసన్ పిఱిఁడిగా నెంచి
యవహేలనము సేయ నదరి తీవు
అమ్మ వమ్మాటకు నుమ్మ నీ వుద్ధతి
బాణముల్ దీనిపైఁ బఱపినావు

గీ. శాపదానముననొ లేక చాపముననొ
నీమత్తు ల్లంత యడఁగింప నేర్పు గలదు

లోలి భూమిని వ్రాతె నత్యుజ్జ్వలముగ
ఫణిఫణామణు లుర్విపైఁ బడెడుభంగి. ౫౦

ఉ. ఆజగమేలుతండ్రి హరుఁ డర్జునచాపముఁ బ్రేటు నంది, ని
ర్వ్యాజము గా మనంబునఁ గరంబు వహించినహర్ష వార్ధి నే
రోజను బోలదయ్యె; మును రాంకృతిమీరు గజాస్యుఁ డొప్పి వి
భ్రాజితలీల గంగదరి వప్రవిహారము చేయువేడుకల్. ౫౧

సీ. గాండీవ మిదియ మున్ ఖాండవం బేర్చెడి
సమయమ్ము నగ్నికి సాయపడియె
తక్షకునిల్లాండ్రు తరలి నశింపఁగా
ప్రథమకారణ మైనబడితు యిదియ
ఇంద్రుఁ డడ్డము రాఁగ నెట్టునా జొరనీక
వెతలఁ బెట్టినయట్టి విదురుసుమ్ము
పెద్దకాలమునుండి పేర్చినవైరంబు
మనజాతితోడఁ దాల్చినదిసుమ్ము

గీ. అనుచుఁ గ్రోధము దాల్చి యాహారునిమాళి
జడలగుబురున వాసంబు సలుపుచున్న
ఫణులు తటి చూచి దాని భక్షణముసేసె
ననఁగ గాండీవదండంబు నణఁగె నచట. ౫౨

సీ. దైవవిపర్యయం బీవిధిఁ గల్గెనా
అటుగాక వీనిమాయావిధంబొ
భావింపఁగా రానిపథ మిది యేదియో
తెలియకున్నది నాకుఁ దేటపడఁగ
అంచు నడంద నొక్కించుక చింతిలి
ధైర్యంబు నంతలోఁ దాల్చి క్రీడి
ఉత్సాహశక్తిలో నుజ్జ్వలమై పొంగ
నీశ్వరు గద్దించి యిట్టు లనియె

గీ. ఎఱుక ! మూఢాత్మ ! నీ వెట కేఁగఁ గలవు
అర్జునునిఁ గూడ నిర్జించి యశము గొనఁగఁ
జాలెదవురా ? యటంచుఁ దర్జనము చేసి
తలపడఁగఁ జొచ్చె బాహుయుద్ధమున కతఁడు. ౫౩

గీ. తపసి, నిష్ఠురతరముష్టితాడనమున
శబరవీరుని వామవక్షమున వ్రేయ
నెఱుకసానియురంబున వఱలునట్టి
తెల్లగురివెందపేరులు త్రెవ్వ వడియె. ౫౪

చ. చిరముగ నిత్యుపాసమునఁ జిక్కినయామునివక్షమందు శం
కరుఁడును ముష్టిమార్దవము గ్రమ్మఁగఁ గ్రమ్మఱ నేసె వాని, నా
హరువున నింద్రసూనుహృదయంబున వాసము గొన్నతన్ను దు
ర్భరశరపాతవ్యథలు పాయఁగఁ జేయఁ గడంగెనో యనన్. ౫౫

సీ. ముష్టిప్రహారముల్ ముమ్మరమ్మై చన
నొండొరు మీఱ వా రుదుటుగొనిరి
పెనఁకువల్ పెరుగఁగ వనకుసుమపరాగ
భస్మాంగరాగలేపములు గొనిరి
ఒక్కొక్కబాహువు నొవ్వఁగా సారించి
జడల నొండొరు నొంపఁ గడఁగి రపుడు
తెక్కినభుజమునఁ దార్కొని యన్యోన్య
గళనాళములు చుట్టఁ గడలుకొనిరి

గీ. శబరవిభుఁడు తపోధనసత్తముఁడును
నొండొరుల మీఱ నుద్ధతి నొనరఁ దాల్చి
సమబలత్వము చెల్ల నాహిమనగంబు
పెద్దచఱియను గూలిరి పెలుచ నపుడు. ౫౬

చ. శబరు నధోముఖంబు గొనుచందమునం ధరఁ గూలనేసియున్
బ్రబలి విమోహ మేర్పడఁగఁ బార్థుఁడు నిష్ఠురప్రస్తరస్థలిన్

నిబిడముగాఁ గవుంగిటను నించినచో భ్రమరోన్నగంబుతోఁ
దలిసిని నన్నుఁ గాచెడికతమ్మున నల్లునిఁ దెల్పఁ గోరునాన్. ౫౭

ఉ. సంగరమందుఁ బార్థునిభుజంబుల నొప్పెడివీర్యరేఖ నొ
ప్పం గని శంకరుండు బహుభంగుల విస్మయ మంది మౌళిపైఁ
బొంగెడుజాహ్నవీవిమలపూరకణంబులు గంటిమీఁదఁ జే
రం గడుపీడ నందియు శిరశ్చలనంబు వహించు వేడ్కమై. ౫౮

గీ. ఈగతిఁ దడవుగ భూమి న
ధోగతుఁ డై యుండి కలఁత దొలఁగిన సంజ్ఞా
స్వాగతసముదాచారన
మాగమమున నింద్రసూనుఁ డల్లన లేచెన్. ౫౯

ఉ. కన్నుల విప్పుచో నెదుటఁ గానఁగవచ్చెఁ గిరాతుఁ డే ప్రభా
భ్యున్నతదివ్యతేజమున నొప్పినశంకరుఁ, డాకిరాతియే
యున్నులమిన్న సర్వజగదంబిక యాగిరిరాజకన్య, యిం
కెన్నఁగ శక్యమే సాటి గదెట్టిగుణజ్ఞుల కైన నయ్యెడన్. ౬౦

ఉ. వీనులవిందుగా నమృతవృష్టిని జిల్కెడుభంగిఁ గంఠగ
ర్జానినదంబుతోఁ బటుతరం బగుఘంటలతాంకృతుల్ మృదు
ధ్వానము లీన లోకదురితంబులు చెండుమహోక్ష మెక్కి శ
ర్వాణిని గూడి శంకరుఁడు వచ్చె నలంకృతసర్పహారుఁ డై. ౬౧

క. పారిషదగణము లంజలి
సారసవన మొందవఁ జేయ సరసత నతుమన్
గౌరీకాంతుఁడు దివ్యవి
హారముతోఁ బొలుచురాజహంసం బయ్యెన్. ౬౨

సీ. మార్దవసముపేతశార్దూలచర్మంబు
పల్యయనంబుగా వటుల, మీఁద
నడ్డంబుగాఁ జరణాంబుజయుగ్మము
ప్రసరింపఁజేయఁగఁ బ్రక్కఁ జేరి

యాదటనిూఱ శిలాదకుమారుండు
　　సంవాహనము ప్రీతిఁ జలుపుచుండ
దర్పము నిగుడ నుల్లావనంబు చేసెడి
　　తటి యానమును వాఁవఁ దగినరీతి
గీ. గళము పై వ్రేలుకనకశృంఖలను జేతఁ
బూని యత్యంతమృదుకరపుటముతోడ
కకుదశృంగంబులను మెల్లఁగా నిమురుచుఁ
జెంత మెలఁగెడిశృంగితో నెంతొ యొప్పె. ౬3

ఉ. శంకరమౌళిసీమ ననిశంబు విభూషణ మై తనర్చునే
ణాంకుఁడు గాండివాతికతినాహతి నుక్కఱి నంచుఁ దారకల్
కింక దొలంగ నాప్రియునికిం దగ నూఱటఁ గూర్ప వ్రాలె న
న్యంక దలిర్పఁ గల్పసుమసంహతివృష్టి దలిర్చి శర్వుపైన్. ౬౪

చ. కడుగొని సారమేయములకందువ నొప్పెడినాల్గు వేదముల్
వెడఁగు దలిర్పఁగా నపుడె విశ్రుతపూరువరావ మేర్పడన్
జడలను భస్మముల్ మృదుకుశంబులఁ జీరలఁ జేతఁ దాల్చి యా
మృదుబిరుదంబులన్ స్వరము మించఁగ గానము చేసె నింపుగన్.

ఉ. అంబరవీథి దగ్గఱుచు నబ్బుర మేర్పడఁ జూచి వేడ్కతో
తుంబురముఖ్యవైణికులు తోరముగాఁ దమగీతిరీతియో
గంబున నామహేశు ననుకంపను భక్తజనౌఘరక్షణా
లంబనసత్కథల్ మృదుకలంబుగఁ బాడిరి భక్తివెంపునన్. ౬౬

గీ. భూతనాథుఁడు తనశ్రవఃపూరముగను
పొసఁగఁ దాల్చినతాపింఛకుసుమగుచ్ఛ
మునఁ దొలంగెడితేనియసోనవనమున
మించుచూపులఁ గృపను వర్షింప నడరె. ౬2

గీ. అర్జునోన్ముక్తబాణప్రహారజాత
వ్రణము లి ట్లంగ మెల్లెడ వఱలె ననఁగ

విమలదీప్తివితానంబు వెల్లివిరియు
ఫణిపణారత్నభూషలు పరిఢవించె. ౬౮

క. అవతంసచంద్రరేఖా
ప్రవిగళితమయూఖపరంక్తిపాతజశైత్యం
బు వహింపనియటు దిటులిన
గవున హృదంతఃప్రసాదగతి సూచించెన్. ౬౯

ఉ. వాసవి యాదిదేవు మునివంద్యుని శంకరుఁ జూచునంతఁ బ
ద్మాపరణంబు ద్రోయఁ బటుభారము దాల్చినసమ్మదాశ్రురే
ఖావళి దేహమందుఁ బులకాంకురముల్ వెలయింపఁ బాదప
ద్మావనతుండు నై నతుల నర్పనచేసెను వేనవేలుగన్. ౭౦

శా. స్వామీ! నే నిటు మూఢబుద్ధి నయి నీసామర్థ్యముం గాన కి
క్లేమేమో పచియించినాఁడ; మనమం దీ సొప్ప వాగ్బాణచా
పామోక్షంబులు, ముష్టిపాత మన నా దైచెల్లు నేరంబు ల
త్యామోదం బొలయన్ క్షమించి కనుమయ్యా నన్ దయాంభోనిధీ.

ఉ. ఈవిధి విన్నవించి తనయోగ్యున కెంతయు వేఁగునర్జునిన్
దీవన లొప్పఁగాఁ దెలఁచి దేహము నల్లెడఁ గల్పకల్లవ
శ్రీ వెలయించుహస్తమును జేర్చి వ్రణంబుల మాయఁజేసి, యా
శావసనుండు సజ్జనవశంవదుఁ డిట్టులు పల్కె వానితోన్. ౭౨

గీ. ఆహవోద్ధుర సీదుమూఁడవదియైన
యింతయపరాధమున నెంత సంతసంబు
గలిగెనో యంతహర్షంబు గలుగ దయ్యె
భక్తిఁ దపమునఁ బూజాప్రసక్తినైన ౭౩

ఉ. అక్షణమందె శంకరుఁడు నమ్మలు చాపము మున్నుగాఁగఁ దాఁ
గుక్షిని గొన్నవానిఁ, దమఁ గోరినపాశుపతాస్త్ర మష్టప్ర
త్యక్షముగాఁ గిరీటివశ మందఁగఁజేసెను హర్ష మొప్ప, నా
దక్షునిగాండివాహతివిధంబున కిచ్చుబహూకృతిం బలెన్. ౭౪

భీముని నయోక్తులు.

ఉ. ప్రేయసి ప్రీతితోడఁ బచరించిన భాషణభంగి తోప మెం
తో రుచిరంప నర్థభరయుక్త మటంచు మదిం దలంచి, య
త్యాయతయుక్తియుక్తము సదారతరార్థము నైన వాక్యమే
ధానిధియా వృకోదరుఁడు ధర్మజుతోఁ దగఁ బల్కె నీక్రియన్. ౧

ఉ. మానినిస్నేహదృష్టిఁ గనిమం బరికించియు నీతిమార్గముం
బూని మెఱుంగఁ జేసిన యపూర్వవిధానము నెంచిచూడఁ దా
నానని చెప్ప శక్యము బృహస్పతికైనను నిట్టిభంగి వా
మానసమందు విస్మయ మమందగతిం బ్రభవించె నీయెడన్. ౨

గీ. తీర్థకారుఁడు మార్గంబు తెలిపి సేయ
మడుగులోనఁ బ్రవేశింపఁ గడఁగు టొప్పు;
కార్యపథము నిరూపింపఁ గలుగు నతఁడు
తొలుత లభియించుటయె కడు దుస్తరంబు. 3

చ. అనయము సద్గుణంబులను నాదరమొప్పఁగ సేకరించు నీ
మనమున కీ మృదుపల్కు లనుమానము లేక రుచించుఁగాక; స
జ్జనులు గుణజ్ఞు లెన్నఁడు విచారము సేయ రొకించుకేని కా
మిని మగవాఁ డటంచు, మది మెచ్చెడిభంగిని బల్కు చోటులన్. ౪

ఉ. నాలుగువిద్యలందు గణనం గొనఁజాలువివేక మాని యీ
లీలను నీదు డెందము చలించి, విపర్యయమంది, పంకమం
దోలి నణంగి క్రుంగెడు మదోద్ధురసింధురభంగి దోఁచఁగాఁ
గూలుచున్న దో నృపతికుంజర! యిట్టుగ నెంత గర్హ్యమో? ౫

ఉ. వైరిజనంబు దేఁకల విపద్దశ నీ విటు పొందియుండఁ బా
కారిముఖామరప్రవరు లగ్గలి సంస్తుతి సల్పునట్టి నీ
పౌరుషమంతయుం బొలిసె; భావ్యమె యిట్టి విపత్తు నందఁగా
నారయ నింతకంటెను మహత్తరదుఃఖ మొకండు గల్గునే? ౬

చ. కరుల నిభుర్వ్యసంకట లబాతిగ బెంపుగొనంగ జూచి లో
బెరయునసింహమే బగెకించి, యపేక్షవహించునట్టి భూ
వరుని సమాశ్రయంబు నవకాదభయంబున నజ్జగించి వే
సిరులు దొలంగిపోవ వశీలనసేయ శోకితయోనియున్. ౭

చ. తియనము పేతుడయ్య నహాజంబున లోకశుభావహంబు త
త్రియజనవమ్మతంబు నగు తేజము దాల్చి సమృద్ధినొందగో
రియ జలనంబు వల్పభూభుజు నరిందమునిం బ్రజ లెల్లవేళ మో
దయుతముగా ద్విశీయనిధుకర్పనముంబలె గూర్తు రంజలిన్. ౮

ఉ. మానధనాగ్రగణ్యు డభిమానయుతుండు ప్రియోన్నతంబునా
స్థానము నొందగోరునయశాలిక పూర్ణ మనస్వి తెయ్యెడం
బూనిన యాత్మపౌరుషము పొల్పగు సాధన మంచిచూడ న
ద్దాన ననర్థజాతము నదల్పగజాలెడు శక్తి యేర్పడున్. ౯

ఉ. అవద లాక్రమించు నయనంబున పౌరుషహీనవృత్తి; న
త్వావదు పేతుకృత్యములు నాయతిలేక వినాశమందు; ని
ర్వాపితభావివృద్ధియుతుడం ము లాఘవ మొందు; దాన దు
ష్ప్రాపము గాదె గౌరవసమాసథం బగు రాజ్యలక్ష్మి యున్. ౧౦

గీ. కాన నిదనాడు మున్నతి కానమైన
వక్తి యుద్యోగరాహిత్యవర్తనంబు
సంతతము ను బరాక్రమాశ్రయమ్ములైన
సంపదలు దుఃఖములతోడ జనవు గొనవు ౧౧

మ. మదసంసేకసమేధితానన లసన్మత్తేభకుంభంబు ల
న్మదలీల న్విదళించి, తాగొనిన మేదఃపూర్ణ మాంసంబుచే
మ దమొప్పం జరియించు గేసరి; జగంబుల్ స్వీయతేజంబునం
గదలం జేయగ జాలుధీరు డెపుడుం గాంక్షింతు డన్యార్థముల్. ౧౨

ఉ. వైరినికారనష్టు డనవద్యపరాక్రమసంయుతుండు దు
ర్వారయశుండు నైననరపాలుడు గర్వరప్రాణయుక్తి బెం

పారదకీర్తిఁ గోర సచిరాంశువిలాసనకాశమైన ల
శ్శ్రీరవణీసమాగమ మతించనకాయ గాదె యెంచఁగన్.	౧౩

గీ. జనుఁడు స్వప్నశయింపఁ దుజ్జ్వలజ్వలన మెపుడు
భస్మరాశి సుఖంబుగఁ బట్టఁగలఁడు
కాన సభిభూతిభయమున మానధనుఁడు
చయ్య నసువుల విడుచుఁ; దేజంబు విడఁడు.	౧౪

ఉ. ఏమిఫలంబు గోరి హరి హెచ్చిన రోషముతోడ గర్జదు
ద్దామఘనాఘనంబు జెనకి ఘోరతరంబుగ ఘీంకరించు; తే
జోమయమూర్తియై నగడు శూరుని కయ్యెడ వైరియున్నతి
స్థేమము లోర్వకుండు టది సిద్ధము గాదె స్వభావసంపదన్.	౧౫

చ. అవధినిరీక్షణంబు తగు నంచు మనంబున నెంతువేని భూ
ధవ! సతతంబు జిహ్వగతితత్పరుఁడైన సుబోధనుండు నా
హవ మొనరింపకుండఁగనె యబ్బినసంపద లాస్వదించుచు
న్నవినయవృత్తియై విడఁగఁజాలునె యట్టి వివేకహీనుఁడే.	౧౬

ఉ. ఏ కాలవేళ సజ్జనులతోడను దాల్చి సుబోధనుండు దు
ర్లోకమునైన రాజ్యపదముం దగ నీ కిడనేని భూవరా!
నీ కనుజన్ములై జగతి నిచ్చలుఁ గీర్తి గడించియున్న యీ
మా కిఁక నేమి చేయఁగల సమందభుజక్రమవిక్రమంబునన్.	౧౭

ఉ. దిక్కుల వన్నెకెక్కి చనుదెంచెడి దిగ్గజభంగి దోఁచుఁ, జెం
పెక్కిన వాల్గసంద్రములు నల్లలు దాఁటియు వచ్చుచున్నవో
యిక్కరణిం జెనంగ నను నేఁడు దలిర్ప రణంబు సల్పఁగా
నక్కునమానసమ్మునున నిల్వను శక్యమె వైరికోటికిన్.	౧౮

గీ. కాన నృపవర్యమోహంబు గానిక
విక్రమముఁ బూనఁగా మది వెరపుగొనుము
నీ నిరుత్సాహమున వైరినికరమునకు
లేకయుండెడి వితతులు లేశమైన.	౧౯

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు.

చతుర్థ సంపుటము.

శ్రీపిఠాపురము మహారాజావారి ధనసహాయముచే రచియింపఁబడుచున్న పెద్దనిఘంటువులోని రాయల్ సైజు 1000పుటలుగల ప్రథమ సంపుటమును, 955 పుటలుగల రెండవసంపుటమును, 980 పుటలుగల మూఁడవసంపుటమున్ను, 975 పుటలుగల చతుర్థసంపుటమును, ముద్రితములై విక్రయమునకు సిద్ధముగా నున్నవి. ఇందు ప్రథమ సంపుటమున అకారము మొదలు, ఔకారము వఱకునుగల యచ్చు లాదియందుఁగల సంస్కృతాంధ్రశబ్దములన్నియుఁగలవు. రెండవసంపుటమున 'క' మొదలు 'ఙ' వఱకుఁగల శబ్దములును, తృతీయసంపుటమున 'చ' మొదలు 'ణ' వఱకుఁగల శబ్దములును, చతుర్థసంపుటమున 'త' మొదలు 'న' వఱకుఁగల శబ్దములును గలవు. ఇదివఱకున్న నిఘంటువు లన్నిటికంటె నిది సర్వవిధముల నుత్తమమయినది. ఈపుస్తకమును రచియించుటకు ముద్రించుటకు విశేషద్రవ్యము పట్టినను ధనవంతులకేగాక జనసామాన్యమునకుఁ గూడ లభ్యముగా నుండవలయు ననుతలంపుతో నీక్రింది వెలలు నిర్ణయింపబడినవి. ప్రథమసంపుటము సాదాప్రతి వెల రు 5 లు, మేలుప్రతి (Art Paper) రు 7 లు, ద్వితీయసంపుటము సాదాప్రతి రు 4 లు, మేలుప్రతి రు 5 లు, తృతీయసంపుటము సాదాప్రతి రు 4 లు, మేలుప్రతి రు 5 లు, చతుర్థసంపుటము సాదాప్రతి రు 4 లు, మేలుప్రతి రు 5 లు. ఈ సంపుటములు కాకినాడ ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్కార్యాలయమున దొరకును.

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్త్రిక.

కాకినాడ

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము. ౩౬. { సర్వజిత్తు. చైత్ర - ఆషాఢములు } సంచిక ౧. ౨.

విస్మృతప్రబంధపద్యావళి.

కాకమాని గంగాధరకవి — బాలభారతము.

౧

శా॥ క్రీడాలోలత దంతకోరకశిఖం గీలించి భూచక్రముం
గ్రోడగ్రామణి మించియెత్తి ఫణు లక్షుద్రానుమోదంబునన్
జూడాభోగము లెత్తి చూడఁగ దిశాశుండాలరాణ్మండలిన్
వ్రీడం బొందఁగఁజేయు దంతిముఖు నిర్విఘ్నార్థమై కొల్చెదన్।

౨

శా॥ శ్రీరామాయణకావ్యకల్పనవిరించి స్వేదఘంటాపథో
ద్ధారప్రౌఢమనీషి సర్గముని మార్తాండున్ దపఃకీర్తి ల
క్ష్మీరమ్యు న్భువనైకవంద్యుఁడగు వాల్మీకిం గవిగ్రామణిన్
ధారాళస్థిరభక్తియుక్తిఁ దలఁతున్ దత్త్వజ్ఞచూడామణిన్।

పరిషత్పుస్తకభాండాగారమునందలి సం. 3326 వ గలతాళపత్త్రప్రతినుండి సేకరించి విస్మృతప్రబంధ పద్యావళి నిటు ముద్రించుచున్నారము.

ఆం. సా. ప. సంపాదకులు

3

శా॥ సంసారార్ణవపారగుం బరమహంసవ్రాతచూడాపదో
త్తంసంబున్ శ్రుతిసంశయోద్దళన పాథఃక్షీర భేదక్రియా
హంసంబున్ జగదేకవంద్యు జలదశ్యాము న్మహాపాతక
ధ్వంసాధారతు భారతామృతనిధిన్ వ్యాసుం బ్రశంసించెదన్॥

౪

సీ॥ జైవారమొనరింతు గంభీరసాహిత్య
ఘంటాపథోద్భాసుఁ గాళిదాసు
వర్ణింతు నుజ్జ్వలవాణీసుధాపూర
పాథోధిపరిబాణు భట్టబాణుఁ
బ్రణుతింతు నుద్దండభాషాసమాక్షిప్త
హారబాహు కేయూరుఁ డగుమయూరు
సన్నుతి గావింతుఁ జటుధారాప్రౌఢిఁ
గోమలతాయత్తు సోమదత్తు
గీ॥ భక్తి నంజలి రచియింతుఁ బ్రవరసేన
భాస శివభద్ర భవభూతి భట్టహర్ష
భారవి మురారి హేరంబచోరులకును
మఱియుఁ దక్కిన సుకవుల మదిఁ దలంతు.

౫

క॥ శబ్దార్థ రసవిశారదు
శాబ్దికమూర్ధన్యు శబ్దశాసనబిరుదున్,
శబ్దాయమానవిస్ఫుర
శబ్దఘటారభటి నన్నపార్యుఁ దలంతున్॥

౬

ఉ॥ ఆంధ్రకవిత్వతత్త్వ సముదంచితకీర్తినిఁ దిక్కయజ్వ సీ
రంధ్రితరప్రభావనిధిఁ బ్రస్తుతి సేయుదు... నుల్లస
త్కంధ్రగభీరమంజుతర గర్జిత విభ్రమభవ్యభంగి సై
రంధ్రికమైన చాటుమధురస్ఫుట (మంజుల) వాగ్విజృంభికన్॥

౭

క॥ ఇంద్రప్రస్థం బనుపురి
సాంద్రమహేంద్రాశ్మకాంతిసంతతులను ని
స్తంద్రంబై విలసిల్లెను
జంద్రాతప ధవళచంద్రశాలా యుతమై.

౮

శా॥ ధారాపాతవిభాతి శీతకరకాంతస్ఫారగేహంబు లీ
యూరం జంద్రికమీఁదఁ బర్వ ను·చున్ వ్యాధాంబుధారాశతం
జేరుం జాతకపంక్తి చిత్రములు రంజిల్లన్ మయూరంబులున్
సారస్యంబుల లాస్యముల్ మెఱయు నుత్సాహంబు భూపాలకా॥

౯

గీ॥ ఇంద్రమణిజాలములయందుఁ జంద్రముఖుల
వాలుఁగన్నులు యమునయావర్తనముల
మెలఁగియాడెడి వాలికమీలనంగ
న (లువ) గనుపట్టు నీపట్టణంబునందు॥

౧౦

శా॥ చంచత్కేలి సరస్తటీమరకతచ్ఛాయా కదంబంబు గ్రొ
మ్మించులొల్కినఁ దమ్మిలిమ్మలను గిమ్మీరంబులై యుంట సం
ధించు న్వాసనఁ జంచరీకములు మందీభూతసందేహతన్
సంచారించుచు నల్లగల్వవిరులన్ ఝుంకారశంకారులై॥

౧౧

సీ॥ పురుహూత విస్ఫూర్తి భూమండలంబెల్ల
　　　భుజవిటంకంబునఁ బూనినాఁడు
గీర్వాణదుర్వారుఁ గేశిదానవుఁగొట్టి
　　　విజయలక్ష్మియుక్తి వెలసినాఁడు
లబ్ధినచ్ఛలికానిలలితోరుపీఠికఁ
　　　బొడమిన పూఁబోడిఁ బొందినాఁడు
నవయుగద్వీప భూనాథచూడారత్న
　　　మిత్రశాసనలీల మెఱసినాఁడు

గీ॥ విమలకీర్తి మందాకినీ వీచినికర
పూరపాతాళ మర్త్యవిబుధనివాసుఁ
డై కరంబొప్పు సోమాన్వయప్రభుండు
చారుకీర్తి పురూరవశ్చక్రవర్తి॥

౧౨

శా॥ మత్తారాతి మహాంధకారపటలీ మార్తాండుఁ డుద్ధాటికా
దత్తోద్యత్తురగావళీఖురపుటోత్పన్నక్షమాధూళికా
మత్తాంభోధి యయాతిఁ జెప్పఁదగు నుద్యద్వజ్రధారాప్రభా
జిత్తేజున్ శితకీర్తి కైతకదళశ్రీనూతనాంభోదమున్॥

౧౩

గీ॥ అట యుధిష్ఠిరుఁ డప్పంకజాక్షి ధౌమ్య
దత్త (నవ) వహ్నిధూమకందళిత శిఖలు
మగువఁ గూడిన రాయంచ మధుపశబల
నలినములఁ బోలెను బ్రదక్షిణంబుసేసె॥

౧౪

శా॥ ఆలజ్జావతి ధౌమ్యపంపున శిఖివ్యాలోలకీలాలిపై
నోలిన్ వ్రేల్చిన లాజరాజి సవనప్రోద్భూతవారాసి వీ
చీలోలోద్ధతివిద్రుమాటవి నధిక్షేపించు కట్టాణిము
త్యాలోనాఁ గనుపట్టె నట్టియెడ నందద్రాజహంసంబునాన్॥

౧౫

గీ॥ వరుఁడు కెంగేల నకల్హన్యచరణపుటము
సన్నికంటిపై నిడ నొప్పె శత్రుతరుపతి
చూడమాణిక్యములమీఁదఁ గూడఁజేయు
లీలఁ బ్రకటింపఁ బూనిన కేళి మెఱయ.

ప్రశంసాపద్యములు.

(గతసంచికతరువాయి)

ఆమోదప్రవేశిక.

శ్రీరమణీకటాక్షములఁ జెన్నలరారిన దివ్యసత్సుధా
ధారల నానినట్టి సుకృతంబు ఫలింపఁగ నాంధ్రపండితా
ధారము వాఙ్మయేందిర పదప్రసవార్చనచే మహోజ్జ్వలో
దారత మీఱె శ్రీప్రభలసంపతు లీభవనప్రతిష్ఠితిన్.

ఎందఱు లేరు ధారుణి నహీనధనాధిపులైనవారు, లే
కొందఱు గాని సత్కృతులకున్ ధనమున్ వ్యయము బొనర్ప; రా
కొందఱలోనఁ గొందఱగు కోవిదులే నిరవద్యభారతీ
సుందరపాదపూజలను శోభఁ దనర్చుట సత్య మద్దిరా!

3

భాషాసరస్వతీప్రాణప్రదములైన
తాళపత్త్రగ్రంథతతికి నెడ
విజ్ఞానసుగుణవివేకదాయకమైన
గ్రంథాలయమున కఖండగుప్తి
సరససుజ్ఞానవిషయకమహాసభా
సంధానమునకు విశాలవేది
సత్కావ్యభాషావిచారసమర్థమై
నట్టిపత్త్రికకుఁ గార్యాలయంబు
నైనభవనంబునకు వ్యయమైన ద్రవ్య
మొసఁగి యఖిలాంధ్ర పండిత ప్రసరమునకు
పరమ ముద మొదఁగూర్చిన ప్రభల సుంద
రాఖ్యసతి నిత్యసంస్తుత్య యగునుగాదె.

౪

ప్రభల వేంకటసుబ్బమాంబా! మహోజ్జ్వ
లంబయిన యాంధ్రసాహిత్యలక్ష్మి కొక్క
విమలసౌధంబు నొసఁగితి, విస్మరింప
లేము నీయుపకారము మామనముల.

౫

పరమంబైన ప్రశాంతిసౌఖ్యములు సంప్రాప్తించు; నీభర్త సుం
దరరామాఖ్యునకుం గరంబు పరిపత్త్రాణప్రదుండైన సో
దరుఁ డైనట్టి జయంతిరామయకు; నీదాతృత్వగాథావళుల్
తిరమై నిల్చిన వాంధ్రధారుణి నతంద్రీభూతసత్కీర్తితోన్.

కాకినాడ, 9-9-46.

ఇట్లు,
పాలెపు వేంకటరత్నము.

ప్రశంసాపద్యములు.

దువ్వూరి సూర్యనారాయణశాస్త్రి.

చ. వనితలకెల్ల వన్నెయును వాసియుఁ గూర్చితివమ్మ ధర్మపుం
బనుల నొనర్చి, నీధనము భారతికిం గృహ మాచు నిల్చె, నీ
వనితరసాధ్యసత్ఫలము నంది చెరించితి, దీనఁ గీర్తియున్
వినఁబడు నెల్లకాలమును, వెంకటసుబ్బమ! ధన్యురాలవే? ౧

క. నీవలె సద్ధర్మంబులు
గావించెడి వనిత నేఁటికాలమునందున్
భావింపఁ గోటికొక్కమ
యీవసుధం గలుగఁ గళల కెంత తగు నొక్కో? ౨

ఉ. సుందరరామయార్యుని విశుద్ధచరిత్రుని ధర్మపత్నివై
నందులకున్, జయంతికులుఁడౌ నలరామయగారి చెల్లెలై

నందులకున్, సమర్థమగు నట్టిపనిం బచరించితమ్మ, నిన్
బొందక భర్తృసోదరులపుణ్యగుణంబులు పొల్లువోవునే ? ౪

గీ. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు నన్నగారు
అగ్రెయింటను నిల్పినా రనుచు నెంచి
యన్న చేసినపనికిని వన్నెపెట్ట
శాంతభవనము గూర్చితే సుబ్బమాంబ ! ౪

ఉ వాసిగఁ బూర్వపుణ్యవిభవవ్యయలబ్ధధనంబు వన్నెయున్
వాసియుఁ గల్గ సద్వ్యయ మొనర్చితి, తావకభూతపూర్వసం
వాసితవాసనాబలము పావనమైనది, కాక దక్కనే
యీసరి సుప్రతిష్ఠ యిల నెవ్వరి కేనియు నెంతగల్గియున్. ౫

ఉ. దాతలచేతఁ బండితవిధాతలచేత, లసత్కిరీటమాం
ధాతలచేత నిల్పఁబడి నాఁటికి నేఁటికి నిల్వ నీడ లే
కే తపియించుసాహితికి నీవు ఘటించిన దివ్యసౌధ మ
త్యాతతకీర్తిఁగూర్చి మన యాంధ్రపురంధ్రులకీర్తి చాటెడిన్. ౬

ఉ. వేలకువే లొసంగితివి వేంకటనాథుని కాంధ్రవిశ్వవి
ద్యాలయసంస్థకన్నఁ, బరమార్థము దాన వచింపరాని, దీ
యాలయదాన మీపరిషదర్థము నీవొనరించు టిప్డు నేఁ
జాలను నాదువాక్కులను జాలవు చెప్ప నదెంతకృత్యమో ? ౭

గీ. తమ్ములపుటరుణిమ దోఁపఁ, దనదు మీస
ముఁ దెమల్చుచు రామయ్య ముద్దులొలుక
నవ్వుచున్నాఁడు లే; నీవొనర్చినట్టి
ధర్మకార్యము దలఁచి చిత్తమ్ములోన. ౮

సీ. నన్నపార్యుని పల్కునాడెంపు నిగ్గుతో
జనన మందిన యట్టి తెనుఁగుతల్లి
తిక్కనార్యుని పల్కుతీరుతో గడికట్టి
మనుగ డందిన యట్టి తెనుఁగుతల్లి

ఎఱ్ఱనార్యుని వాక్ప్రవృత్తితోఁ జెఱకువ
　　　తనము నందినయట్టి తెనుఁగుతల్లి
కవిరాజవాక్యమతార్థ రంపుఁ బసలతోఁ
　　　గుసిసి యాడినయట్టి తెనుఁగుతల్లి
గీ. పోతనమహాకవి యనిభక్తిబోధనములఁ
దేనెపలుకులు నేర్చిన తెనుఁగుతల్లి
ఆంధ్రపరిషదాకారము నంది నేఁడు
గేస్తురాలయ్యె ననుచు నగ్గింతు మఱని.

ప్రశంసాపద్యములు.

శ్రీమత్తిరుమల పెద్దింటి రాఘవాచార్యులు.

సీ. ప్రాజ్ఞుఁడగు జయంతి రామయ్యపరమేష్ఠి
　　　సంకల్పసిద్ధిగా జననమంది
శ్రీసూర్యరాయేంద్రచిత్తడోలికయందుఁ
　　　బొత్తుల పాపవై హత్తియుండి
వీరేశలింగాదివిద్వద్వరేణ్య వా
　　　క్కులు నుగ్గుగాఁ గ్రోలి చెలువమంది
పోషకస్థాపక ప్రోద్ధారకార్థపు
　　　స్తన్యమున్ గ్రోలుచు ధన్యతగని
గీ. కిలకిలమనుచు నవ్వుచుఁ గేకరింత
వెట్టు చాట పాటల నేర్చి వివిధమంగ
ళముల వార్షికవిహరణన్ రక్తినొందు
నాంధ్రసాహిత్య జనని! దాసోఽహ మమ్మ! 1

గీ. సారసారస్వతవిమర్శసారమణులఁ
బూర్వకవిసూక్తిముక్తంపుఁబుంజములును

నాథు కసువర్ణ రచనావ్యాఘ్రనఖలుఁ
బడయు నీమెడఁ బలిగోటి పతకమహిమ. 2

గీ. రామయకు మానసికపుత్త్రి రామసోద
రీలసద్గృహపుత్త్రి కెంగేలు వట్టె
సూర్యరా ట్ప్రీతిని జూచి చొక్కుచుండె
దేహసంబంధ మెవరికి దీప్తి కాదు? 3

గీ. చెన్నపురి మనయాంధ్రుల కన్నబిడ్డ
కేంద్రమీస్థలి మాఱ్చక క్రీడసేయఁ
బలుక రేమి యాంధ్రులు మంటిపాము లగుచు
భాష రాష్ట్రవిభజనకు హేష గాదె? 4

గీ. అమ్మ! నీ నిబంధనములు వ్యాప్తిచేసి
చాలవఱకును సంపూర్తి సల్పి, తండు
సూర్యరాయని ఘంటువు శోభ దాల్చు
నీదుమంగళసూత్రతన్ నిజమునిజము. 5

శా. సాహిత్యాంబుధి నోలలాడు బలి యాసద్విక్రమాదిత్యుఁ డే
ర హిత్యంబును లేకయుండి రసమల్ రాజిల్లు నాంధ్రంబునన్
దా హాయిం గననోపు కావ్యతను సంస్థాపించి లోకంబుకున్
సాహాయ్యంబును జేసి కీర్తిసరసీసారంబునన్ వెల్గెడిన్. 6

గీ. తరుణసాహిత్య వృద్ధశంతనుకుమార
పరశురాములఁ బోలెడి పండితులకు
బుద్ధులను జూప భాషోద్ధ యుద్ధరంగ
మునఁ బడుచుఁదన మొందుదు ముద్దుగాను.

సీ. వివమించి మెఱయుత విక్రమదేవవా
గసిధార మనశత్రుహంత్రి యగుచు
తనరుచుండుత భువి దాఁగుడుమూఁతగా
సూర్యభూపాలు నౌదార్యకాంతి

తనపట్టుఁ గుండేటికిని గాల్లు మూఁడను
మూర్ఖులమనములు మఱుఁగుఁగాత
కాశిభట్టాదిసుఖ్యాతపండితసేవఁ
గనుఁ గాత వన్నెలఁ దెనుఁగుతల్లి

గీ. ప్రబల సుందరరామ ధర్మసతి సార్థ
కపు విరాళంపు సద్రూప గ్రంథగృహ మి
ది కడు వెలయుతఁ గీర్తిచంద్రికల దినదిన
ప్రవృద్ధశుద్ధశశిమై, నయమువిూఱ. 8

ఆ శీః.

జంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రి.

శ్రీకరా స్సంతు సర్వేషాం సుధాకర సుధాకరాః
మహానట జటాజూట రంగ ద్గంగాంబుశీకరాః ॥

౨

ముదితం సుందరం భూయా దాంధ్రసాహిత్యసంసదః
గుంజితైః కంజభూ సుభ్రూమంజు మంజీర శింజితైః ॥

3

జయం త్యహో అహోరాత్రం 'జయంతి' భగినీ శ్రియః
వేణీషు కవిదారాణాం వాణీషుచ విపశ్చితామ్ ॥

ప్రభల వేంకట సుబ్బమ్మగారి ప్రతివచనము.

చ. అలఘుచరిత్రులార, సముదంచితకీర్తిధురీణులార, వి
ద్దెలఁ బఠియించి మించినసుధీమణులార, హసింపఁబోక, నే
నెలమి వచించుపద్యములనెల్లవినన్ మిము వేఁడికొందు, న
ర్మిలి పఠియింపఁగా, సుతులు లే రితరుల్ మఱిలేకపోవుటన్.

ఉ. శ్రీలకుఁ దానకంబయిన చేడియతో మునులెల్ల గొల్వఁగా
నోలి జయావహంబగుచు నొప్పుమహానగరాధివాసుఁ డై
క్రాలు ముకుందుఁ డెల్లపుడు క్రమగణాంచితశ్రీయుతాత్మునిన్
పాలితపండితౌఘుని నృపాలకవిక్రమదేవు బ్రోచుతన్.

చ. విమలగుణోదయంబునను విద్యలనామమునన్ నృపాలతన్
అమలమతిన్ బుధాళిఁ గనునట్టి మహావిభవంబునందు వి
క్రముఁడగు భోజభూపతివిలాసము దోఁపఁగఁ జేయు నీయశం
బమర దిగంతమూచుఁ జెలువారెడు విక్రమదేవభూపతీ !

చ. కవిజనమాననీయమగు గౌరవ మొప్పఁగ భూపకోటిలో
నవిరళదానపాండితి నహర్నిశమున్ జెలువొంది విక్రమా
ఖ్యవెలయు నిన్ సదాజయపురాఖ్యసతీతిలకంబు భర్తగాఁ
దవిలి వరించి కీర్తిగనె తథ్యము విక్రమదేవభూపతీ !

గీ. దానదారాయుతం బయ్యె ధరణిలోన
కవికులాశ్రయహర మగుఁ గటికరంబు
దానధారాయుతంబయ్యె ధరణిలోన
కవికులాశ్రయ కరము నీకరము కరము.

సీ. కవితాప్రశస్తి నన్నయ తిక్కనాదులఁ
దలపించి వెలయు నుత్తముఁడ వీవ
విద్యానిధానత విక్రమభోజుల
దేవరాయల కీర్తిఁ దేలు దీవ

దానప్రశస్తి మాంధాతృత్రాది నృపతుల
గౌరవప్రఖ్యాతి గాంచి తీవ
ఆశ్రితత్రాణపరాయణాత్మత నెల్ల
వేళల హరికీర్తి వెలయు దీవ

గీ. అట్టి నీదుయశశ్చంద్రి కాఘువెపుడు
దిక్కులలముచు నెంతయుఁ దేజరిల్లఁ
బుడమి వర్ధిల్ల నాశీస్సు నిడెదఁ గొనుము
రాజదేవేంద్ర విక్రమరాజచంద్ర!

కృతజ్ఞత.

ఉ. అండగ నెందఱో కువలయాధిపు లాశ్రితకల్పభూజు, లా
ఖండలతుల్యధాము లధికంబగు రొక్కము లిచ్చి యాంధ్ర భూ
మండలి నీదుపూజలు సమంచితరీతి నొనర్ప, పుణ్యముల్
పండుటగాదె నాకుఁ దగువాసము నీకిటు గూర్ప భారతీ!

ఉ. ఎందఱులేరు నీవడుగ నిచ్చెడిదాతలు, నాఁడుదాన నా
కెంమను శక్తిలేదు భవదీప్సితసిద్ధి నొనర్ప నైన నీ
సుందరరామసౌధమున శాంతముగా వసియింప మెచ్చికోల్
చెందితివమ్మ నాయలుచుసేవకు వందన మమ్మ భారతీ!

ఉ. చేసినసేవ చూడఁ గఱుఁ జిన్నది; వందనముల్ బుధాళికిన్
దోసము లెన్నియేని మదిఁ దోఁచుచునుండును వాని నన్నిటిన్
వీసము లెక్కసేయకుఁడు; వేడుక వాణిపదాబ్జసీమ నేఁ
జేసినపూజల స్వామలచిత్తముతోడ ననుగ్రహింపుఁడీ.

ఇట్లు.
ప్రభల వేంకటసుబ్బమ్మ.